

T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI

ARAP İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ

YÜKSEK LİSANS

Mohammed Kareem Ali ALİ
1430233599

DANIŞMAN
Yrd. Doç. Dr. Süleyman DOST

ISPARTA - 2017

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Öğrencinin Adı Soyadı	Mohammed Kareem Ali ALİ	
Anabilim Dalı	KAMU HUKUKU ANABİLİMDALI Yrd. Doç. Dr. Süleyman DOST	
Tez Başlığı	ARAP İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ	
Yeni Tez Başlığı ¹ (Eğer değişmesi önerildi ise)		
<p>Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği hükümleri uyarınca yapılan Yüksek Lisans Tez Savunma Sınavında Jürimiz 28/11/17 tarihinde toplanmış ve yukarıda adı geçen öğrencinin Yüksek Lisans tezi için;</p> <p>☒ OY BİRLİĞİ ☐ OY ÇOKLUĞU²</p> <p>ile aşağıdaki kararı almıştır.</p> <p>☒ Yapılan savunma sınavı sonucunda aday başarılı bulunmuş ve tez KABUL edilmiştir. ☐ Yapılan savunma sınavı sonucunda tezin DÜZELTİLMESİ³ kararlaştırılmıştır. ☐ Yapılan savunma sınavı sonucunda aday başarısız bulunmuş ve tezinin REDDEDİLMESİ⁴ kararlaştırılmıştır.</p>		
TEZ SINAV JÜRİSİ	Adı Soyadı/Üniversitesi	İmza
Danışman	Yrd. Doç. Dr. Süleyman DOST SÜLEYAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ	
Jüri Üyesi	Prof. Dr. Yüksel METİN SÜLEYAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ	
Jüri Üyesi	Yrd. Doç. Dr. Ahmet Kürşat ERSÖZ AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ	
Jüri Üyesi		
Jüri Üyesi		

¹ Tez başlığının DEĞİŞTİRİLMESİ ÖNERİLDİ ise yeni tez başlığı ilgili alana yazılacaktır. Değişme yoksa çizgi (-) konacaktır.

² OY ÇOKLUĞU ile alınan karar için muhalefet gerekçesi raporu eklenmelidir.

³ DÜZELTME kararı için gerekçeli jüri raporu eklenmeli ve raporu tüm üyeler imzalamalıdır.

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM-ÖĞRETİM VE SINAV YÖNETMELİĞİ Madde 28-(4) Tezi hakkında DÜZELTME kararı verilen öğrenci sınav tarihinden itibaren en geç üç ay içinde gereğini yaparak tezini aynı jüri önünde yeniden savunur.

⁴ Tezi REDDEDİLEN öğrenciler için gerekçeli jüri raporu eklenmeli ve raporu tüm üyeler imzalamalıdır. Tezi reddedilen öğrenci, yeni tez konusu belirler.

T.C.

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YEMİN METNİ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Arap İnsan Hakları Sözleşmesi” adlı çalışmanın, tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadar ki bütün süreçlerde bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Bibliyografya’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla beyan ederim.

Mohammed Kareem Ali ALİ

28/11/2017

(Mohammed kareem Ali ALİ, *Arap İnsan Hakları Sözleşmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2017)

ÖZET

1994 Arap İnsan Hakları Sözleşmesi Arap Devletleri Ligi üyeleri tarafından imzalanmıştır. Resmi olarak ArapDevletleriLigi (Arapça :*Jāmi'at ad-Duwal al-'Arabīyah*), Arap ülkelerininbölgesel bir organizasyonudur ve Arap ülkelerinin kurduğu bölgesel bir örgüttür.

İnsan hakları belgesi biçimlendirme çabaları sonucunda, Arap Devletler Birliği Meclisi'nin 102'nci oturumunda, 15.09.1994 tarihinde 5437 sayılı Karar ile "*Arap İnsan Hakları Sözleşmesi*" kabul edilmişse deşbu belge henüz yürürlüğe girmemiştir. Arap Devletler Birliği tarafından Kahire'de 2004 yılında gözden geçirilen sözleşme, 2008 yılında yürürlüğe girmiştir.Bu sözleşme; özgürlük, barış ve adaleti temel almaktadır. Bu belge, düzenlediğihaklar bakımından, birinci ve ikinci kuşak hak ve özgürlükler yanında, kültürel ve dinsel alanda azınlıkların haklarını da tanımaktadır.

Batı tarihinde insan hakları konusunda birçok belge, anlaşma, bildirge, sözleşme vardır. Bu çalışmanın amacı Arap Devletlerinin insan hakları açısından durumlarını, insan hakları konusunda atılan adımları ve en temelde Arap İnsan Hakları sözleşmesini incelemektir.

Bu çalışmada 1994 Arap İnsan Hakları Sözleşmesi detaylı olarak incelenmiştir. Bu belgenin oluşum süreci, taraf devletler, Arap Ligi gibi konular genel olarak ele alınmıştır. Yargılanma ve güvenlik hakkı, kendi kaderini tayin hakkı, ayrımcılığın yasaklanması, kadınlar ve çocuk hakları, engellikşilerin sağlığı ve korunması hakkı, eğitim hakkı ve kültürel yaşam hakkı, iş ve sosyal sigorta hakkı, kamusal hayata katılım hakkı, politik sığınma hakkıgibi birçok hakkategorize edilerek detaylı bir şekilde incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Arap Birliği, İnsan Hakları, Arap İnsan Hakları Söleşmesi, Anlaşmalar, Uluslararası Örgütler

(Mohammed kareem Ali ALI, *Arab Convention on Human Rights*, Master's Thesis, Isparta, 2017)

ABSTRACT

The 1994 Arab Convention on Human Rights was signed by members of the League of Arab States. Officially the League of Arab States (Arabic: الجامعة العربية Jāmi'at ad-Duwal al-'Arabīyah) is a regional organization of Arab countries and a regional organization established by Arab countries.

As a result of efforts to form a human rights document, an "Arab Convention on Human Rights" was adopted at the 102nd session of the Assembly of the League of Arab States on Dec. 15, 1994, decision No.4437, but this document has not yet come into force. Arab Covenant on Human Rights, adopted by the League of Arab States in Cairo; freedom, peace and justice. This Document recognizes, in terms of the rights it proclaims, the rights of minorities in the cultural and religious setting, as well as the first and second generation rights and freedoms.

In Western history there are many documents about human rights, agreements, declarations, contracts. The purpose of this study is to examine the situation of the Arab States in terms of human rights, to examine the steps taken on human rights, and to examine the Arabic Convention on Human Rights at its most basic.

In this study, the 1994 Arab Convention on Human Rights was examined in detail. The process of formation of this document, states parties, the Arab League are examined in general. Rights in the Convention (Life About Us, Equality Before the Law, Justice and Security About Us, Determination of Self-Determination, Prohibition of Discrimination, Women and Children's Rights, Health and Protection of Persons with Disabilities, Education About Us and Cultural Life About Us, , Public Life Faith Participation Faith, Political Refuge Faith Faith) were categorized and examined in detail.

Key words: Arab League, Human Rights, Arab Human Rights Conventions, Agreements, International Organizations

İÇİNDEKİLER

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI	i
YEMİN METNİ	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR	vii
ÖNSÖZ.....	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM TEMEL KAVRAMLAR, KURUMLAR VE BELGELER

1.1. Arap Ülkelerinde İnsan Hakları Kavramının Tarihsel Seyri	5
1.2. Arap Ülkelerinde İnsan Hakları ve Demokrasi: Mevcut Durum.....	10
1.3. Arap Devletlerinin Genel Siyasi Yapısı	18
1.4. Arap Devletlerinin Hukuk Düzenlerinin Özellikleri	24
1.5. İslam'da İnsan Hakları ve Demokrasi	26
1.6. Uluslararası Kuruluşlar	33
1.6.1. Arap Birliği (Arap Ligi).....	33
1.6.2. Arap Ortak Pazarı	36
1.6.3. İslam Konferansı Örgütü (İslam İşbirliği Teşkilatı)	39
1.6.4. Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi	41
1.6.5. BM Konvansiyonları ve İmzalayan Devletler	44
1.7. Arap Devletlerinde, Batıda Modern Dönemde Ortaya Çıkan İnsan Hakları Beyannamelerine Benzer Üç Belge.....	46
1.7.1. Dünya İslam Konseyi (DİK) Tarafından İlan Edilen Evrensel İslami İnsan Hakları Beynamesi (1981) (Universal Islamic Declaration Of Human Rights)	46
1.7.2. İslam Konferansı Örgütü (İKÖ) Tarafından İlan Edilen İslam'da İnsan Hakları Kahire Beynamesi (1990)	48
1.7.3. Arap Devletleri Birliği Meclisince 1994'te Kabul Edilen Arap İnsan Hakları Sözleşmesi	53

İKİNCİ BÖLÜM 1994 İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ

2.1. Sözleşmeye Taraf Devletler.....	54
2.2. Sözleşmenin Tarihsel Arka Planı Ve Hazırlanışı	54
2.3. Sözleşmenin Uygulanması Sorunu	58
2.4. Sözleşmenin Genel Değerlendirmesi.....	61
2.5. Sözleşmenin Batılı Sözleşmelerle Karşılaştırılması	63
2.5.1. Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi	63
2.6. Sözleşmede Düzenlenen Haklar	66
2.6.1. Hayat Hakkı	66
2.6.2. Yasalar Önünde Eşitlik, Adil Yargılanma ve Güvenlik Hakkı.....	68

2.6.3. Kendi Kaderini Tayin Hakkı.....	69
2.6.4. Ayrımcılığın Yasaklanması, Kadınlar ve Çocuk Hakları	70
2.6.5. Özürlü Kişilerin Sağlığı Ve Korunması Hakkı.....	72
2.6.6. Eğitim Hakkı ve Kültürel Yaşam Hakkı	73
2.6.7. İş ve Sosyal Sigorta Hakkı.....	75
2.6.8. Kamusal Hayata Katılım Hakkı	76
2.6.9. Politik Sığınma Hakkı.....	77
2.6.10. Sınırlama Hükümleri.....	78
2.7. Derogasyon Maddeleri	79
2.8. Koruma Mekanizması: Arap İnsan Hakları Komitesi	80
SONUÇ.....	83
KAYNAKÇA	86
ÖZGEÇMİŞ.....	92

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
a.g.t.	: Adı Geçen Tez
AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ACC	: Arab Cooperation Council
ALU	: Arap Avukatlar Birliği
AMU	: Arab Maghreb Union
AWC	: Dünya Vatandaşları Derneği
AWE	: Dünya Eğitim Derneği
BAE	: Birleşik Arap Emirlikleri
bk.	: Bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
bs.	: Baskı, Basım
c.	: Cilt
CDHRI	:Cairo Declaration on Human Rights in Islam
der.	: Derleyen
Dr.	: Doktor
GAFTA	: Greater Arab Free Trade Area
GCC	: Gulf Cooperation Council
H.z.	:Hazreti
ICCPR	: The International Covenant on Civil and Political Rights
ICESCR	:International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights
IHEU	:Uluslararası Hümanist ve Etik Birliği
İKÖ	: İslam Konferansı Örgütü
KİK	: Körfez İşbirliği Konseyi
LAS	: League of Arab States
md.	: Madde
MWL	: Müslüman Dünya Ligi
NAFTA	: North American Free Trade Agreement
NATO	: North Atlantic Treaty Organization

PACHR : President's Advisory Committee on Human Rights
s. : Sayfa
SSCB : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
STK : Sivil Toplum Kuruluşları
sy. : Sayı
UDHR : Universal Declaration of Human Rights
UIDHR : Universal İslam Declaration of Human Rights
vd. : Ve Diğerleri

ÖNSÖZ

Ortadoğu Arap dünyasında demokrasi, insan hakları sürekli tartışılır. Arap devletlerinin demokratik olmayan siyasi yapıları insan haklarına saygı konusunda sorunludur. Bu siyasal bir gerçekliktir. Batı tarihinde insan hakları konusunda birçok belge anlaşma, bildirge, sözleşme vardır. Bu tezin amacı, Arap devletlerinin insan hakları açısından durumlarını, insan hakları konusunda atılan adımları ve en temelde 1994 Arap İnsan hakları sözleşmesini incelemektir.

Araştırmamız, bir giriş, iki bölüm, sonuç ve bibliyografya kısımlarından oluşmaktadır.

Birinci bölümde Ortadoğu devletlerinin genel durumu, siyasi yapıları insan hakları çerçevesinde ele alınmaktadır. Arap devletlerinin oluşturdukları uluslararası örgütler hakkında bilgilerdeyer almaktadır. Son olarak birinci bölümde Arap devletlerinin taraf oldukları belgeler genel olarak incelenmiştir.

İkinci bölümde 1994 Arap İnsan Hakları Sözleşmesi detaylı olarak incelenmiştir. Bu belgenin oluşum süreci, taraf devletler, Arap Ligi gibi konular genel olarak incelenmiştir. Sözleşmede yer alan haklar, farklı maddelerin incelenmesiyle kategorize edilmiş ve genel olarak sözleşmede yer alan hakların neler olduğu farklı başlıklar halinde ve batılı devletlerle kıyaslamalı olarak ele alınmıştır.

Araştırma sürecinde bana rehberlik eden, büyük bir özveri ve sabırla çalışmama yardımcı olan danışman hocam Yar. Doç. Dr. Süleyman Dost' a teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Mohammed Kareem Ali ALİ

Isparta-2017

GİRİŞ

İnsan hakları konusu her zaman politikacılar, avukatlar, filozoflar ve sosyologlar tarafından üzerinde düşünölen ve konuşulan bir konudur. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, sadece insan hakları savunucuları tarafından kabul edilen beyannamenin insan hakları evrenselliği için bir sembol haline gelip gelmediği tartışmalıdır. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin kabulünden yirmi yıl sonra müslöman ölkeler, insan haklarının gerçekten evrensel olup olmayacağını tartışmaya başlamışlardır. Bu uzun süreli tartışmalar sonucunda bölgesel bir insan hakları belgesinin gerekliliği üzerine anlaşmaya varmışlardır. Çalışmada incelenen sözleşme, bu gerekliliğin ürünüdür.

Bazı kanaat önderleri insan haklarının batı emperyalizminin bir ürünü olduğunu ve bu nedenle Arap devletlerinin Batı tarafından önerilen insan hakları kataloguna bağlı olmadığını savunmuşlardır. 1994 yılında, Arap Devletleri Ligi çerçevesinde insan hakları sözleşmesi hazırlanmıştır. Bu durum, uluslararası toplum, sivil toplum örgütleri ve Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği tarafından memnuniyetle karşılanmış, Arap İnsan Hakları Sözleşmesi, Arap dünyasında evrensel insan hakları sözleşmesinin bir muadili olarak görölmüştür.

Arap ölkelerinin insan haklarının evrenselliği konusundaki kararlılığını teyit etmesi ve bununla birlikte, kabul edilen metnin hayal kırıklığı yaratması sonucu Arap ölkelerinin gerçekten evrensel insan hakları için kararlı ve net olmadığı yönündeki şüpheleri bir kez daha gündeme getirmiştir. Bu çalışma, insan haklarının evrenselliği arayışlarını 1994 Arap İnsan Hakları Sözleşmesi çerçevesinde analiz etmektedir. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, dünyada tüm insanlara ve uluslara ortak bir başarı standardı sağlamış belgedir. İlk kez, temel insan haklarının evrensel olarak korunması gerektiği bu belgede açıkça ortaya konulmuştur.

Bildirinin metninin, farklı bölgelerin, kültürlerin ve geçmişlerin temsilcileri tarafından hazırlandığı gerçeğine rağmen, yirmi yıl sonra insan haklarının evrenselliği belirli bir grup devlet tarafından sorguya çekilmiştir. İnsan haklarının evrenselliğine karşı açık bir muhalefet olarak ortaya çıkan, İslam Konferansı'nın organizasyonu çerçevesinde hareket eden devletler grubu, Kahire İnsan Hakları Bildirgesi'ni (CDHRI) hazırlamıştır. CDHRI, İslami insan hakları perspektifine genel bir bakış sağlar ve İslam

Şeriatını tek kaynak olarak temel alır. Arap Devletleri, CDHRI'nın kabulünden bu yana yasal olarak bağlayıcılığı olan ve yerel değerlerle bezeli bölgesel bir insan hakları belgesi oluşturmaya çalışmaktadır.

Bölgesel insan hakları kataloğunun 2004 yılında gözden geçirilen ikinci revizyonudaha başarılı bir şekilde kaleme alınmış ve 2008 yılında yürürlüğe girmiştir. Arap İnsan Hakları Sözleşmesi'nin yürürlüğe girmesi ile kültürel ve yerel bir metin savunular ile evrenselcilik savunucuları arasındaki uzlaşma sağlanması bekleniyordu. Ancak, Arap İnsan Hakları Şartı'nın son metni incelendiğinde, Arap devletlerinin insan haklarının evrenselliği konusunda hala şüphe içinde oldukları gerçeği ortaya çıkacaktır.

Ortadoğu'ya siyasi yapı açısından bakıldığında modern siyasi yapıların görece genç olduğu ve buna bağlı olarak bölgede sosyal ve siyasi kimlik krizlerinin yaşandığı görülmektedir. Bölgenin Arap toplumları ulusal bağımsızlıklarını geç kazanmaları sebebiyle, sömürge karşıtı hareketlerle birlikte gözlemlenen toplumsal dönüşüm de geç başlamıştır.

Müslüman Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da, özellikle Arap dünyasında demokratik rejimlerin azlığı ve insan hakları konusunda mevcut aksaklıklar eskiden beri siyaset bilimciler tarafından incelemeye alınmış ve üzerinde çokça çalışılmıştır. Birçok önemli batılı düşünür müslüman şark ülkelerinde var olan siyasal rejimleri "otoriterliğin" ve "tiranlığın" geçerli olduğu oryantal despot çerçevesinde görürlerken, batılı monarşilerin daha insancıl değerlerle çevrili olduğu düşünmekteydiler. Şark ve Garp arasında derin ontolojik ve epistemolojik ayrışmaya giden bu düşünürlerden Montesquieu, Batı rejimlerinde eşitsizlik olsa dahi, yasa, gelenek ve kuralların bu ülkelerde var olmasını çok önemseyerek monarşilerin yetkilerinin bu şekilde sınırlanabildiğini, oysaki Şark toplumlarında ise despot yöneticilerin, tamamen keyfi bir şekilde ve çoğu zaman zalimane bir şekilde halklarını yönettiklerini iddia etmektedir.

Ortadoğu'da meydana gelen liberalleşme baskıları ve yeni doğan demokratikleşme (ya da demokratikleştirme) hareketlerinin potansiyel gücü, sadece Ortadoğu'da değil dünyada da dinsel yükselişin demokratikleşme dalgasına paralel meydana gelişi, İslam ve demokrasi arasındaki ilişkilerin mahiyetinin ne olduğu sorusunu da beraberinde getirmiştir. İslam ve demokrasi arasındaki ilişkilerin

belirlenebilmesi için öncelikle her ikisinin de kendi içinde ne olduklarının ortaya konulması daha sonra bu ikisi arasında nasıl bir ilişki olduğunun meydana çıkarılması gerekmektedir. Dolayısıyla İslam ve demokrasi ilişkisi, iki farklı sosyal zatiyeti karşılaştırmanın ötesinde derin bir analiz gerektirir.

1994 Arap İnsan Hakları Sözleşmesi Arap Devletleri Ligi üyeleri tarafından imzalanmıştır. Resmi olarak ArapDevletleriLigi (Arapça: *Jāmi'at ad-Duwal al-'Arabīyah*), Arap ülkelerinin bölgesel bir organizasyonudur ve Arap ülkeleri tarafından kurulan bölgesel bir örgüttür. Bu örgütün tarihçesine baktığımızda, 22 Mart 1945'te Kahire'de altı üye ile kurulmuştur: Mısır Krallığı, Irak Krallığı, Transjordan (1949'da Ürdün olarak değiştirildi), Lübnan, Suudi Arabistan ve Suriye- Yemen, 5 Mayıs 1945'te üye olarak katıldı. Şu anda, örgütün 22 üyesi bulunmaktadır. Ancak Suriye iç savaşı sırasında hükümetin baskı altına girmesiyle Suriye'nin katılımı Kasım 2011'den beri askıya alınmıştır.

Arap Devletler Ligi'nin oluşturulmasından sonra, 1969'da Arap devletleri BM İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesini kabul ettiklerini, aynı zamanda bölgedeki sivil toplum kuruluşlarının insan haklarının korunması üzerinde çalışmaya başladığını belirtmişlerdir. Arap dünyasının en eski Arap Avukat Birliğinden biri olan ALU'dan insan hakları ile ilgili bir Arap sözleşmesi yapması istenmiştir. Nitekim 1970 yılında LAS Konseyi tarafından, Arap Devletleri İnsan Hakları Sözleşmesi üzerinde çalışmak üzere görevlendirilen bir Uzmanlar Komitesi kurulmuştur. Üzerinde çalışılan sözleşmenin kabulüne kadar çok yol kat edilmiştir. Fakat yine de çeşitli ayrımlar, öneriler ve tereddütlere rağmen, 15 Eylül 1994'te Arap İnsan Hakları Şartı örgütün konseyi tarafından kabul edilmiştir.

2002 yılında Arap Devletleri Konseyi lideri, Arap sözleşmesinin 1994 yılındaki metninin revize edilmesi ve güncellenmesi yönünde çağrı yapan iki kararı onaylamıştır. Söz konusu sözleşmeyi uluslararası insan hakları standartlarına uygun hale getirmek amacıyla 2003 yılında bir Uzmanlar Komitesi kurulmuş ve bu komisyon sözleşme maddeleri üzerinde çeşitli yenilemeler yaparak bazı değişikliklere gitmiş ve ortaya çıkan yeni metin 2004 yılında, Arap İnsan Hakları Komisyonu'nun önüne gelmiştir. Sözleşme'nin yeni hali, 23 Mayıs 2004 tarihinde Tunus Arap Devletleri Zirvesi Ligi'nde kabul edilmiştir. Sözleşme, 49/2. madde gereğince yedi adet onay belgesi elde

edildikten sonra, 15 Mart 2008'de yürürlüğe girmiştir. Şu anda, Arap Devletleri Ligi'nin 22 üyesinden 12 tanesi Cezayir, Bahreyn, Irak, Ürdün, Libya, Filistin, Katar, Suudi Arabistan, Suriye, Birleşik Arap Emirlikleri, Yemen ve Kuveyt yeni metni onaylayarak ülkelerinde uygulanır hale getirmişlerdir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TEMEL KAVRAMLAR, KURUMLAR VE BELGELER

1.1.Arap Ülkelerinde İnsan Hakları Kavramının Tarihsel Seyri

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'ne, İslam ülkelerinin çoğu, psikolojik ve esaslı faktörlerden dolayı temkinli yaklaşmıştır. Bununla birlikte, yirminci yüzyılın dördüncü çeyreğinin başlangıcı ile Arap ve Müslüman dünya kütüphanelerinde modern vatandaşlık kavramıyla ilgili yeterli kaynakbulmak kolay olmamasına rağmen; özellikle modern dönemde meydana gelen bazı faktörlerin bir sonucu olarak, İslami bir perspektiften insan hakları meselesine karşı görüşler ileri sürülmüştür.¹ Dolayısıyla, müslüman düşünürlerin salt katı şer-i anlayıştan biraz da olsa ayrılabilmesi ve batı etkisinin belirginleşmesiyle, İslam'da insan haklarının çeşitli destek kitapları ve görüşleri ortaya çıkmaya başlamıştır.

İslam toplumlarında, insan hakları düşüncesinin her geçen gün çoğalan kabulü karşısında, islami otoriteler iki yol tercih etmişlerdir. Bir yandanellerinden geldiği kadarıyla insan haklarıyla çatışan dini hükümlerin göze batan kısımlarını asgariye indirerek söz konusu maddeleri yumuşatmaya, diğer yandan da İslami metinlerde insan haklarını destekleyen hususları bulmaya ve onlara dikkat çekmeye çalışmışlardır. Bu konuda, en önde gelenalimlerdenMısırlı yazar ve vaiz, Şeyh Muhammed el Gazali'dir (1917-1996). Gazali, İslam'ın öğretileri ile Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Bildirgesi'nde örtüşmeler olduğunu belirterek insan hakları ilkelerinin islam temelli ilkeler olduğunu savunmuştur. Gazali'yegöre “insan hakları ilkelerinin Müslümanlara empoze edildiğini, bu kavramlarında müslümanlardan ihraç edildiğini” söylemiştir.Dahası salt islami değerlerden kaynaklanan, insancıl olarakbu değerlerin zaten İslam'da ve kültürel mirasımızda olduğunubelirtmiştir. Ona göre İslam yüksek ilkeler ve ideallerle doludur.Son olarak Gazali ünlü nüktesinde “Batı'nın bize insani bir vücut temizliği olarak yüzleri, elleri ve ayakları yıkamak gibi, bazı temel prensipleri bizden alacağı ve batının müslümanlara islami abdest yöntemini öğreteceği

---

¹ Abdullah b. Abdul Mohsin Al Turki. (1999). “Human Rights in Islam”, the Ministry of Islamic Affairs and Ershad Pub. First Edition, Saudi Arabia.

bir zamandan korkuyorum" demiştir. Gazali'nin, İnsan Hakları Evrensel Beynamesi ilkelerinin müslüman dünyası için yeni bir şey olmadığını savunmuş görüşleri, birçok Müslüman düşünür arasında farklı bir yere sahip olduğu açıktır.

İslami araştırmalar ve İslam mirasından bir uzman olan Sorbonne Üniversitesi'nden Profesör Muhammed Arkoun, modern İslam aydınlarının diğer tarafında durmuştur. "İnsancıl İslam: Eylemlerle Mücadele" adlı kitabında ayrıntılı bir şekilde belirttiği görüşlerine göre İslam ve onun siyasi uzamı İslami devletler, uzun zamandan beri dünyanın gerisinde kalmışya da geride bırakılmıştır. Özellikle klasik rasyonalizmdöneminde egemen olan insani yenilikçi Arap-İslam mirasının yaratıcı sonuçlarından bugün iz kalmamıştır. Böyle bir az gelişmişlik, özellikle 20. yüzyılın üçüncü çeyreğinde açıkça görülüyordu ve bazı köktenci hareketlerden dolayı bu geri kalmışlık gittikçe yükseliyordu.²

Arkoun, dinsel imajının Müslüman toplumlarda gözlemlenen yanını eleştirirken, öncelikli olarak kutsallaştırma ve mitleştirme problemlerine dikkat çekmektedir. Toplumsal yapının mevcut gidişatının esaslı bir teorisi, kuşkusuz, geleneğin üst üste katlanmayı başarmış İslam ortodoksisinden güç bulmaktadır. Arkoun, bütün bu katmanları parçalayarak asıl olana özgün şekliyle ulaşmaya çalışılması gerektiğini belirtmiştir. Çünkü onun, sorunları ele alış metodu "dışarıdan" değil, "içeriden"dir ve böylelikle de o, "Kur'an'daki olgu"yu, "ilk niyet"i bulmaya çalışmaktadır. Dolayısıyla da reddedilmesi imkânsız bir yenilenmenin ispatı söz konusu olmaktadır.³

Her iki yazarın da hala bazı ortak noktalara sahip olduğu açıktır; onlar toplumun sorunlarına farklı ve çeşitli yollar aramakta oldukları aşikârdır. Fakat ortak noktaları bir sorun olduğu ve bu sorunun çözümlenmesi gerektiğidir. İki farklı bakış açısıyla görüldüğü üzere, Evrensel İnsan Haklarının Beynamesinin Müslüman dünyada işe yarayıp yaramayacağına ilişkin olarak İslam düşüncesi halen istikrarsızdır, fakat bunun yanında Evrensel İnsan Haklarının İslami temelli haklar olduğunu savunan birçok Müslüman akademisyen olduğu da unutulmamalıdır.

---

² Mohammed, Arkoun. (2005) 'Humanism in Islam. Combats et propositions', Paris, Vrin. P. 212.

³ Arkoun, A.g.e., s. 212.

Bununla birlikte müslümanlar arasında ve Arap dünyasında kendine özel bir İnsan Hakları Beyannamesi oluşturma çabaları eleştirilmiştir. Bilindiği üzere Arap dünyasında üç ayrı İnsan Hakları Beyannamesi çalışması olmuştur. Bunları ileride detaylı olarak inceleyeceğiz. Dolayısıyla, bu çabaların yerine, müslüman dünyasının, 1948 Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi konusundaki tutumunu geliştirmeye ve insan haklarının küresel vizyonu ile İslam vizyonu arasında uyumsuzluk noktalarına değinerekbu noktaların giderilmesi için daha fazla çaba harcamaya ihtiyacı olduğunu belirten görüşler de vardır. Müslüman dünyasında yüzlerce İslami insan haklarının ilan edilmesi çare olmayacağı görüşleri de savunulmuştur. Sözleşmenin müslüman dünyasını daha demokratik bir müslüman toplum haline getirmeyeceği gibi daha iyi bir vatandaşlık kavramına da dönüştüremeyeceği eleştirilerini yapanlar olmuştur. Bu tartışmada temel soru şudur: Nasıl olur da müslümanlar, İslami hukuka dayalı bir bildiri hazırlayabilirler? Hem de milyonlarca gayrimüslim insanlarülkelerini onlarla paylaşıyorlarsa? Böyle bir davranışın, hiçbir yerde küresel insanlığı kabul etmeyecek olan Hıristiyan, Budist, Yahudi veya Kıptî insan hakları bildirgelerine yol açabileceği eleştirileri yapılmıştır. Bu görüşü savunanların ana noktası evrenseldir. Tüm insanlar için benzersizve tekEvrensel İnsan Hakları olmalı; haklar ve vatandaşlık kavramları tüm insanlık için aynı değerlerçatısında birleşmelidir. İnsan hakları ilkeleri, insanlık tarihimizde güçlü bir şekilde kök salmış olduğundan bu ilkeler ışığında ilerlenmeli zira bunu insanlık gelişimiyle gördük.⁴

Üzerinde durulması gereken diğer bir husus da küreselleşmedir. Küreselleşme modern vatandaşlık kavramını derinden etkilemiştir. Küreselleşme, nispeten tanımlanmış ve bağımsız olan ideolojik anlamdakiulus kültürlerini azaltmıştır. Diğer yandan, bilgi ve iletişim teknolojilerinin hızla gelişmesi, yerel ve ulusal kültürlerin ortasında baskı yapılmasına paralel olarak, yüksek düzeyde kültürel etkileşimin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Aynı zamanda küreselleşme, insanların ulusal sınırlardaki

---

⁴Robert Carle. “Revealing and Concealing: Islamist Discourse on Human Rights”, //insct.syr.edu/wpcontent/uploads/2013/03/Carle.2005.Revealing-and-Concealing.Islamist-Discourse-on-HR3.pdfAnd “Cairo Declaration on Human Rights in Islam, Aug. 5, 1999”http://www1.umn.edu/humanrts/instree/cairodeclaration.html (E.T, 20. 05.2017)

hareketlerinde artışa sebep olmuştur. Evrensel insan hakları kavramının yaygınlaşmasına da yardımcı olmuştur.⁵

Arap devletlerinde insan hakları kavramı temelinde önemli bir unsur da uluslararası sivil toplum örgütleridir. Bir İnsan Hakları grubu ya da İnsan Hakları Örgütü, insan haklarını savunan bir sivil toplum örgütü çerçevesinde faaliyet sürdürür."Dünyanın her yerinde insan haklarının geliştirilmesi ve korunmasında STK'lar yapı taşını oluşturmaktadır. Birleşmiş Milletler organlarının çeşitli insan hakları sözleşmeleri ve somut önlemler almak için yapılan tartışmaları, kararları ve prosedürleri etkileyerek, ülkelerinin genel koşulları hakkında ya da bazılarını izlemek için bu organların çalışmalarını zenginleştirecek özel durumlar hakkında bilgi verirler. İnsani durumlara karşı korumak ve ilgili ülkelere spesifik tavsiyelerde bulunmak için çalışırlar.⁶

İnsan Hakları Sivil Toplum Kuruluşları, özellikle on yıllarca insan hakları ihlali yaşayan Müslüman dünyası gibi üçüncü dünya ülkelerinde, dünyada hayati bir rol oynamaktadır. Birçok sivil toplum kuruluşu, insan hakları üzerine eğitim için mekanizma önerileri ve üst seviyede uyum sağlanması için eğitim verir ve programlar uygular. Bu örgütler Birleşmiş Milletler faaliyetlerinin parçası olduğu sürece, sosyal, kültürel veya çevresel insani hedeflere hizmet ederler. Müslüman dünyasındaki insan hakları ve bazı temel özgürlüklerin korunmasıyla ilgilenen bu örgütlerin en aktif olanları şunlardır:⁷Uluslararası Kızılhaç Komitesi, Uluslararası Af Örgütü, Dünya Kiliseler Konseyi, İnsan Haklarının Korunması için Kölelik Karşıtı Toplum, Azınlık Hakları Grubu ve Uluslararası Ceza Yasası Birliği.

Bu STK'lardan bazıları ve Birleşmiş Milletler bünyesinde faaliyet göstermeyen bazı STK'lar, İslam ülkelerinin çoğunda, bu topluluklarda insan hakları farkındalığı arttırmak ve İnsan Hakları ile ilgili bilgi, araştırma ve analiz paylaşımı yapmak ve Birleşmiş Milletler insan hakları mekanizmalarına göre insanları harekete geçirmek için çalışırlar. Alia M. Fared, bu konuyla ilgili olarak araştırmasında

---

⁵ Robert Carle. "Revealing and Concealing: Islamist Discourse on Human Rights", //insct.syr.edu/wpcontent/uploads/2013/03/Carle.2005.Revealing-and-Concealing.Islamist-Discourse-on-HR3.pdf And "Cairo Declaration on Human Rights in Islam, Aug. 5, 1999" <http://www1.umn.edu/humanrts/instreet/cairodeclaration.html> (E.T, 18.05.2017)

⁶ Wikipedia, 'Human rights group', http://en.wikipedia.org/wiki/Human_rights_group (E.T, 20.05.2017)

⁷ Wikipedia, 'Human rights group', http://en.wikipedia.org/wiki/Human_rights_group (E.T, 20.05.2017)

Suudi toplumunda insan haklarını etkileyen STK' lar hakkında şunları söylemektedir: "Kral Abdulaz bin Abdulaziz Al Saud'un Ağustos 2005'te iktidara gelmesiyle Suudi Arabistan Krallığı (KSA), toplumun yaşadığı kısıtlamaların bir kısmını azaltmıştır. Bunlar arasında insan haklarına ilişkin dört ana konu bulunmaktadır: İfade özgürlüğü, Adalet Sisteminin dürüstlüğü, Dini hoşgörü ve Kadın hakları. Suudiler beş yıl önceye kıyasla daha özgürleşmiştir."⁸ İnsan haklarının bir ülkede demokrasi adına hayati rol oynayabileceğini hayal etmek kolay olmaz fakat küresel anlamda bir anayasaya sahip olmayan bir ülkede, genel ilkeleri "Kur'an ve Peygamberi Sünneti Anayasası" olarak nitelendiren temel bir hükümet sistemini, denetlemek ve geliştirmek şüphesiz kolay olmamaktadır.

Son zamanlarda Müslüman dünyasında özgürlük ve insan hakları konularını destekleyen ve geliştiren yasa tasarılarında birçok şey değişmiştir, örneğin 26 Şubat 2009'da Mısır'daki temsilci evinde "Mısır'ın Çağırılması" başlıklı bir taslak hayata geçirildi. Hükümet insan haklarına saygı, dini özgürlükler ve Mısır'da ifade özgürlüğü üzerine çalışmalar yaptı. Bu da, Obama yönetiminin 29 Eylül 2010'da ABD adına yaptığı açıklamalarda, "Mısır sivil toplumu ve örgütlenme özgürlüğü" başlıklı tavsiyelerin etkisini yansıtmaktadır. Bu talep, Mısır hükümetinin sivil toplum kuruluşlarına, ifade özgürlüğüne saygı duymak ve uluslararası yükümlülüklerine göre bir sosyal dernek kurma fırsatı sağlamıştır.⁹

Arap dünyasında insan hakları ve demokrasi konusunda en önemli gelişme şüphesiz ki Arap Baharı olarak bilinen Arap Halkları'nın ayaklanmalarıdır. Bu ayaklanmaların önemi toplumsal dinamiklerle oluşmalarıdır. Batılı emperyalist güçlerin 200 yıl önce Arap coğrafyasına ayak basmasından beri bölge, birçok ayaklanmaya ve isyan hareketlerine tanıklık etmiştir. Fakat Ortadoğu bölgesi ve Arap halkları oryantalist ve hegomanik güçler tarafından, otoriter rejimler altında bastırılmış, sindirilmiş, sömürgeci güçlere boyun eğen hantal toplumlar olarak lanse edilmiş ve bu yönde bir algı oluşturulmuştur. Oysa Arap halkları tarihi, gerek entelektüel hayatta gerek siyasal

---

⁸ Alia M. A'al Fared. (2013) 'The role of civil society organizations and the protection of human rights in Saudi Arabia', Aafaak Center for Studies and Research.

⁹ Laura Rozen. "Politico cites IRI-NDI letter urging Egypt to allow International Election Monitors, September 30, 2010, <http://www.iri.org/news-events-press-center/news/politico-cites-iri-ndi-letterurging-egypt-allow-international-electio>(E.T, 21.05.2017)

hayatta yoğun bir başkaldırının ve arayışların tarihi olarak okunmalıdır. Arap halklarının ve devletlerinin içinde buldukları mevcut durum tarihsel olarak bir milletin değişmez karakteri olarak okunamaz. Öyleki Marwan Mausher' in belirttiği gibi; *'Amerika ve Avrupa' nın demokratik siyasal düzene geçebilmesi 200 yıl sürdü. Almanya'nın daha 1940 larda totaliter bir devlet olduğu kolay unutuldu. Polonya 1989 da bağımsızlığına kavuştu. İspanya, Portekiz, Yunanistan 1970 ve 1980 ler de otoriter rejimler tarafından yönetiliyorlardı. Şili ve Arjantin'de 1990 larda diktatör rejimler hâkimdi. Liste bu şekilde uzayıp gider.'*¹⁰

Fakat durum böyle olmasına karşın tüm bu batılı devletler tarihsel olarak demokratik siyasal kültürün temsili olarak görülür. Arap Halkları ise dünyanın birçok bölgesinden farklı çıkar ilişkilerinin olduğu ve çok etkenli bir yapıda otoriterliğin ve hantallığın görünümü olarak resmedilmektedir. Bu yüzden 2011 yılında başlayan niceliksel olarak büyük Arap Halk hareketleri tüm dünyada şaşkınlıkla karşılanmıştır. Oysa bölgeyi iyi tanıyan ve tarihsel süreçte Arap halklarının durumunu iyi bilen aydınlar için şaşırtıcı olmasa gerekir.

1.2.Arap Ülkelerinde İnsan Hakları ve Demokrasi: Mevcut Durum

Arap İnsan Hakları Komitesi, 2009 Mart ayında yürürlüğe giren, Arap İnsan Hakları Şartına uyma noktasında şarta imza atan devletleridenetlemek için kurulmuştur. 2009 yılı Ekim ayı itibariyle, on Arap devleti Arap İnsan Hakları Şartını imzalayarak kendi iç hukuklarına dahil etmişlerdir. Bu devletler: Cezayir, Bahreyn, Ürdün, Libya, Filistin, Katar, Suudi Arabistan, Suriye, Birleşik Arap Emirlikleri ve Yemen'dir. Şubat 2015'ten itibaren beş devlet daha Arap Sözleşmesini imzalamışlardır. Bu devletler ise şunlardır: Irak, Kuveyt, Lübnan, Sudan ve Yemen. Bu şart, devletler üzerinde raporlarını alarak ve uygun olduğu durumlarda öneri ve tavsiyelerde bulunarak

---

¹⁰Marwan, Muasher, *The second Arab awakening: and the battle for pluralism*. Yale University Press, 2014, s.26

ilerlenen bir süreci içermektedir. Şartın ihlali durumunda muhataplarabir şikâyet mekanizması sağlamamaktadır.¹¹

İnsan Hakları konusunda en önemli konulardan biri ölüm cezalarıdır. Ölüm cezasıyla ilgili olarak bölge ülkeleri iki kategoriye ayrılabilir:

1. Tunus, Cezayir, Fas, İsrail ve Moritanya uygulamada kölelik karşıtkabul ediliyor. İsrail dışında, yukarıdaki tüm ülkeler uyuşturucuya bağlı suçlar ve cinayet gibi ağır suçlar için yasal mevzuatlarındaölüm cezası mevcuttur, ancak uzun süredir infaz yapılmıyor. Son İsrail infazı, 1962'de, sıradan suçlar için değil tamamen istisnai koşullar altında ölüm cezasını muhafaza ettiği için yürütüldü.¹²
2. Ortadoğu'daki diğer ülkeler mahkûmları "sıradan suçlar" da dâhil olmak üzere tüm suçlar için idam cezasının varlığı devam ediyor.¹³

Ortadoğu'da pek çok ülkenin hukuk sisteminin dine dayalı olması nedeniyle ölüm cezasının ortadan kaldırılmasının zor olduğu kanıtlanmıştır; zira dinimevzuata dayanan sistemler "değişime dirençlidir". Ortadoğu bölgesindeki çoğu ülkede, hukuk sistemi büyük oranda Şeriatkuralları üzerine kuruludur. Benzersiz bir şekilde, İsrail'in yasal sistemi farklı kaynaklara sahiptir. Şeriat tarafından belirlenen ceza hukukunda, hudut olarak sınıflandırılan suçların çoğu ölümle cezalandırılabilir ve İslami toplum için tehlikeli kabul edilir. Onların cezaları Kur'an ve Hadis'te düzenlenir. Zina, mürted, silahlı soygun ve ayaklanma gibi suçların cezasının ölüm olduğu dine dayandırılır. Örnek olarak 2012'de İran, uluslararası yükümlülüklerine rağmen çocuk tutsakları tutmaya devam etmiştir.¹⁴

Uluslararası Af Örgütü tarafından 2015 yılında yapılan araştırmalara göre sekiz Ortadoğu ülkesinde en az 1,196 infaz gerçekleşmiştir. 2014 yılında ise bu sayı 945'tir. Bir yılda, bu sekiz ülkedeki ölüm cezasındaki artış oranı %26'dır. Bölgedeki

---

¹¹Human Rights organizations and Arab Human Rights Committee engage in constructive dialogue". <https://www.fidh.org/en/international-advocacy/other-regional-organisations/league-of-arab-states/Human-Rights-organizations-and>(E.T, 20.05.2017)

¹² <https://www.amnesty.org/en/what-we-do/death-penalty/>(E.T, 28.05.2017)

¹³ <https://www.amnesty.org/en/what-we-do/death-penalty/>(E.T, 28.05.2017)

¹⁴[http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/briefing_note/join/2012/491450/EXPO-JOIN_SP\(2012\)491450_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/briefing_note/join/2012/491450/EXPO-JOIN_SP(2012)491450_EN.pdf)(E.T, 28.05.2017)

tüm idamların %82'si tek başına İran tarafından gerçekleştirilmiştir. Suudi Arabistan ise 2014'te%76'lık bir artış ile 158 kişiyi idam etmiştir ve 1995'ten beri Suudi Arabistan için en çok kaydedilen idam sayısı 2014 yılına aittir. ¹⁵

Ölüm cezası, 'BM tarafından desteklenen' insan hakları kavramı ile Şeriat yasası arasındaki en çarpıcı çatışmayı temsil etmektedir. Şeriat, bir dizi hudut cinayetinde zorunlu ceza olarak ölüm cezasını tesis eder. Ayrıca, kutsal metinlerde öngörülen, döküntü, taşlama ve kesme gibi bazı yürütme yöntemleri ile zalimane ve insanlık dışı muameleleri ve işkenceyi yasaklayan uluslararası sözleşmeleri ihlal etmektedir. Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin Ölüm Cezasının Kaldırılmasını Amaçlayan Ek İkinci İhtiyari Protokolü 1989'da BM Genel Kurulu tarafından kabul edilmiştir. Protokolün 1. maddesi, Protokol taraflarının tümünün infaz işlemlerinden kaçınacağını ve idam cezasının kaldırılması için gerekli önlemleri alacağını içermektedir. Protokol imza atan devletler kendi yetkileri dâhilinde idam cezasının kaldırılması yönünde gerekli çalışmalar yapmışlardır. Birleşmiş Milletler bünyesindeki çoğu ülke ICCPR'yi imzalamış ve onaylamış olmasına rağmen Ortadoğu bölgesindeki hiçbir ülke bu protokolü onaylamamıştır. ¹⁶

İnsan ticareti, uyuşturucu ve silah kaçakçılığı sonrasında en hızlı büyüyen cezai faaliyettir. ¹⁷ Birleşmiş Milletler İnsan Ticaretini Önleme, Azaltma ve Cezalandırma Protokolü tarafından insan ticaretinin tanımını kapsamlı olarak yapılmıştır. Buna göre, insan ticareti: Kuvvet kullanarak veya kuvvet kullanma tehdidi ile veya diğer bir biçimde zorlama, kaçırma, hile, aldatma, nüfuzu kötüye kullanma kişinin çaresizliğinden yararlanma veya başkası üzerinde denetim yetkisi olan kişilerin rızasını kazanmak için o kişiye veya başkalarına kazanç veya çıkar sağlama yoluyla kişilerin istismar amaçlı temini, bir yerden bir yere taşınması, devredilmesi, barındırılması veya teslim alınması anlamına gelir. İstismar terimi, cinsel istismarı ve cinsel istismarın başka

---

¹⁵<https://www.amnesty.org/en/latest/news/2016/04/death-penalty-2015-facts-and-figures/> (E.T, 28.05.2017)

¹⁶[http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/briefing_note/join/2012/491450/EXPO-JOIN_SP\(2012\)491450_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/briefing_note/join/2012/491450/EXPO-JOIN_SP(2012)491450_EN.pdf) (E.T, 01.06.2017)

¹⁷http://www.undp.org/oslocentre/docs05/update_april%202005.pdf (E.T, 01.06.2017)

biçimlerini, zorla çalıştırmayı veya hizmet ettirmeyi, esareti veya esaret benzeri uygulamaları, kölelik veya organların alınmasını içerir.¹⁸

Günümüzde kölelik, genellikle kadınları ve çocukları şiddet ve yoksun bırakma yoluyla gelir elde etmek amaçlıdır. Uluslararası toplum tarafından kabul edilen şekliyle kadınlar ve çocuk ticareti modern köleliktir. Başta Asya ülkeleri olmak üzere birçok göçmen, çok düşük ücretli olarak çalıştırlar ve emeklerinin karşılığını tam olarak alamadıkları için Ortadoğu'ya gitmek için kandırılıyorlar. İnsan tacirleri tarafından kurbanlar zorla veya dolandırıcılıkla yakalanıp zorla çalıştırılmak için Kuveyt, Umman, Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri gibi petrol zengini ülkelere götürülüyorlar. İşçiler, sıklıkla, seyahat ve konut masraflarından biriktirdikleri borcu ödemekle yükümlü hale getiriliyorlar. Güney Asya'dan Ortadoğu'ya yapılan bu kirli ticaret, insanlık için ciddi bir sorun teşkil etmektedir. 20 yılda yaklaşık 200.000 insan ticaretinin olduğu ve son 10 yılda 3.400 çocuğun satıldığı bilinmektedir. Uluslararası Çalışma Örgütü tarafından yapılan bir araştırmaya göre, Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki zorunlu çalışma alanındaki asgari personel sayısının yaklaşık 230.000 olduğu tahmin ediliyor.¹⁹

Mısır'da, Mart 2011 Anayasa Deklarasyonu ve 22 Aralık 2011'de kabul edilen yeni anayasa din özgürlüğü ile ilgili bazı hükümleri kaleme almıştır ve anayasal hüküm haline getirmiştir. Ancak hala bazı anayasal hükümler, yasalar ve hükümet politikaları ve uygulamaları bu özgürlüğü sınırlamaktadır. Suudi Arabistan'da, din özgürlüğü yasada tanınmaz ve korunmaz. Sünni İslam, 1992 Temel Yasasına göre resmi dindir ve Kuran ve Sünnet Suudi Arabistan'ın anayasasıdır.²⁰

Kuveyt Anayasası dini özgürlük sağlar, ancak bu özgürlük gerçek hayatta uygulanmaz. Hükümet genel olarak diğer yasalar ve politikalar tarafından kurulan din özgürlüğü kısıtlamalarını zorlar. Şeriat, mevzuatın temel kaynağıdır ve İslam, devletin resmi dinidir.²¹

---

¹⁸<https://www.amnesty.org/en/latest/news/2016/04/death-penalty-2015-facts-and-figures/> (E.T, 01.06.2017)

¹⁹ <https://www.fidh.org/en/international-advocacy/other-regional-organisations/league-of-arab-states/Human-Rights-organizations-and> (E.T, 01.06.2017)

²⁰http://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/eng.pdf (E.T, 01.06.2017)

²¹ <https://www.wilsoncenter.org/article/us-report-religious-freedom-middle-east#sthash.OG3s3eLL.dpuf> (E.T, 01.06.2017)

Irak ve Lübnan hükümetleri genel olarak dini özgürlüğe saygı duymaktadır. Anayasa ve diğer çeşitli kanunlardaki özgürlüğü koruma altına alınmıştır. Lübnan'da "Anayasa, ayrımcılık yapılmadan tüm vatandaşlar için hak ve menfaatlerin eşit olduğunu beyan eder, ancak büyük dini gruplar arasında bir güç dengesi kurar" ²² . Irak'ta İslam, resmi dindir. Anayasa, İslam'ın temel mevzuat kaynağı olarak görülmesini ve "İslam'ın yerleşmiş hükümleri" ile çelişen herhangi bir yasanın yürürlüğe konulamayacağına karar vermiştir. ²³

Müslüman kadınların Arap toplumundaki yerine bakıldığında, Mısır'da Shajar Al-Durr (13. yüzyıl), Yemen'de Asma bint Shihab(d 1087) ve Delhi'de Razia Sultana (13. yüzyıl) gibi Müslüman tarihinde saygı gören çok sayıda kadın lider vardır. Modern çağda Müslüman ülkelerde Bangladeş, Pakistan ve Türkiye gibi ülkelerde lider kadınlar örnekleri de bulunmaktadır. Bununla birlikte Arapça konuşan ülkelerde hiç bir kadın devlet başkanlığı yapmamıştır, ancak pek çok kişi, Anwar Elsadat'ın Mısır'daki eşi Jehan Al Sadat ve Habib Bourguiba'nın eşi Wassila Bourguiba gibi kadınların varlığına dikkat çekmiştir. Kocalarını devletin meseleleriyle olan ilişkilerinde güçlü bir biçimde etkilemiş olan kadınların bulunduğu bir diğer ülke ise Tunus'tur. Birçok Arap ülkesi, kadınların ulusal seçimler için oy vermesine izin vermektedir. Arap dünyasındaki ilk kadın parlamento üyesi ise 1957'de Mısır'da seçilen Rawya Ateya'ydır. ²⁴

Arap devletlerindeki kadınların parlamentoda yeterince temsil edilemediği bilinen bir gerçektir. Ancak, Arap devletleri politik sistemlerini liberalleştirdikçe kadınlar da daha eşit temsilcilik kazanmaktadırlar. 2005'te Uluslararası Parlamento Birliği Arap dünyasındaki milletvekillerinin yüzde 6,5'inin kadın olduğunu ve bu oranın 2000'de yüzde 3,5 olduğunu belirtmiştir. Tunus'ta parlamentonun yaklaşık yüzde 23'ü kadındır. Mısır parlamentosuna baktığımızda ise bu oran yüzde 4'te kalmaktadır. Cezayir, yüzde 32 ile parlamentoda en büyük kadın temsilciliğe sahiptir. BAE'de ise 2006'da kadınlar, ülke tarihinde ilk kez seçime girmiştir. Abu Dhabi'den doğrudan seçilen bir kadın aday olsa da, hükümet, 40 sandalyeli federal meclise 8 kadın daha atamış ve dünya

---

²²http://www.fciv.org/downloads/Joseph_Ellul_FREEDOM%20OF%20RELIGION%20IN%20THE%20MIDDLE%20EASTERN%20CONTEXT.pdf (E.T, 01.06.2017)

²³http://www.fciv.org/downloads/Joseph_Ellul_FREEDOM%20OF%20RELIGION%20IN%20THE%20MIDDLE%20EASTERN%20CONTEXT.pdf (E.T, 01.06.2017)

²⁴Karam, Azza M. (1998). *Women in Parliament: Beyond Numbers* (snippet view). Handbook series. Vol. 2. Stockholm: International IDEA. s. 44.

ortalamasında yüzde 17,0 olan oranı da aşarak koltukların yüzde 22,5'ini kadın parlamento üyeleri ile paylaşmıştır.²⁵

Arap toplumlarında kadınların siyasetteki rolü büyük ölçüde bu ülkelerin liderlerinin kadın temsilini ve kadınların kamusal yaşama katılımı konusundaki tutumlarını destekleme iradesi ile belirlenir. Kuveyt'in 2006 seçimlerinde kadın adaylardan Dr. Rola Dashti "kadın adaylara yönelik siyasetteki ve medyadaki olumsuz tavırların" kadın adayların seçilmemesinin başlıca nedenlerinden biri olduğunu iddia etmiştir. Ayrıca muhafazakârlar ve aşırı katılımcı İslamcılar, kadınların siyasal yaşama katılımını ve kadınlara oy verilmesini engellemek için "ideolojik farklılıklara" dikkat çekmiştir. Ayrıca kötü niyetli dedikodular çıkarılarak kadın adayların afişlerine ve yayınlarına saldırılar yapılarak eğitim konusunda eksik oldukları ve siyaset konusunda yeteneksiz oldukları söylenerek kadın milletvekillerinin seçilmemesi için engeller oluşturulmuştur. BAE'nin kadın milletvekillerinden biri olan Najla Al Awadhi, "kadınların ilerlemesi ulusal bir konudur ve biz bunu anlayanlar olarak, haklarımızı elde etmek için mücadele ediyoruz" demiştir.²⁶

Kadınlara seçme seçilme hakkının verilmesinde Arap dünyasındaki tarihsel sürece baktığımızda ise, 1952'de Lübnan'da kadınlara evrensel ve eşit temelde oy kullanma hakkı verildi. 1953'te Suriye oy kullanma, 1949'da sınırlamalar veya koşullar kaldırıldı. 1956'da Mısır, 1963'te Moritanya, 1962'de Cezayir, 1963'te Fas, 1964'te Sudan, 1967'de Yemen, 1970'de Bahreyn, 1974'te Ürdün, 1980'de Irak, 1980'de Kuveyt, Umman 1994'te son olarak Suudi Arabistan, kadınlara 2015 yılında oy kullanma hakkı tanıyacağını açıkladı.²⁷

Ortadoğu'daki kadınlar erkeklerden daha az para kazanır, ancak aynı tip iş için teşvik ve eğitimlerle sağlanan fırsat eşitliğine eşit ücreti belirleyen iş kanunları vardır. Sadece maaş değil, üst düzey yetkiler, verilen krediler veya konut yardımı gibi yararlar da sıklıkla ihlal edildiği görülmektedir. Ortadoğu'daki birçok ülkede, kadınlar devlet kurumlarına ayrımcılık ile ilgili şikâyetlerde bulunabilir ancak bunlar, ayrımcılık

---

²⁵ <https://www.theguardian.com/public-leaders-network/2013/dec/02/quotas-more-women-parliament> (E.T, 04.06.2017)

²⁶ Beck, Lois and Keddic, Nikki. "Women in the Muslim world", Harvard University Press, London, 1978, s.37.

²⁷ Foundation, Thomson Reuters. "Humanitarian - Thomson Reuters Foundation News" www.alertnet.org (E.T, 07.06.2017)

vakalarını etkin bir şekilde araştırma yapmamaktadırlarveya iş kanunlarını ihlal eden işverenlere ceza uygulanmaması sebebiyle genellikle etkisiz kalmaktadır.²⁸

Bölgedeki birçok ülkedeki iş yasaları, kadınların "sağlıklarına veya ahlak için zararlı" sayılabilecek zorlu veya tehlikeli iş ve işlere girişmelerini yasaklamıştır. Kadınların tıp alanında ve birkaç başka alanda çalışanların haricinde geceleri çalışması yasaklanmıştır. Bu hükümler kadınların korunması için bir araç olarak görülmekle birlikte, aslında "kadınları, kendi güvenliğine ilişkin kararlar veremeyen küçükler olarak ele alıyor ve söz konusu yasakları ihlal edildiyse kadının vesayetlerini sorumlu tutuyor."²⁹

Eğitim, bölgedeki kadınlar için önemli bir gelişme alanı olmuştur ve eşitlik alanında daha geniş ilerleme sağlanması yönünde önemli bir adımdır. 1990'lı yıllardan beri bölgedeki kadınlar arasında okuryazarlık, eğitim, üniversiteye kayıt ve onlara sunulan çalışma konularına erişimde ilerleme kaydedilmiştir. Örneğin, Suudi Arabistan'da üç eğitim kurumu, kadınlara 2007'de kanunen okumaya izin vermeye başlamıştır. Ancak mahkemede avukat ve hakim olarak görev yapmaları yasaklanmış olup, sadece hukuk müşaviri olarak çalışmalarına izin verilmektedir. Bu gelişmelere rağmen, eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliğine engel teşkil eden birçok durum hala bulunmaktadır. Yukarıda belirtilen ülkelerin çoğunda üniversiteler büyük ölçüde cinsiyete göre ayrılmıştır. Örneğin, Suudi Arabistan'da, erkeklere sunulan sınıfların sayısı ve çeşitliliği, kadınlar için mevcut olanlardan çok daha fazladır.³⁰

Bölgedeki herhangi bir ülkede, fiziksel taciz genellikle yasaklandığı halde, cinsel tecavüz veya aile içi şiddete karşı belirli koruma önermemektedir. Evde hakların resmi olarak korunmaması ve bu bölgelerde hükümetin hesap verebilirliği bulunmaması sorunları beraberinde getirmektedir. Çoğu ev içi şiddetin, genellikle bölgedeki pek çok kadının kendi ve ailesinin itibarını ve şerefine zarar vermeme düşüncesi ile istismarları tartışamayacaklarını bilirler. İstismara maruz kalan kadınlar nadiren polisle şikâyetle bulunmaya çalışmaktalar ve yaptıklarından sonuç olarak sıklıkla "aile meselesi olarak algılanan olaya karışmaya isteksiz ve hukuki işlem olmaktan çok uzlaşmayı teşvik eden

---

²⁸Foundation, Thomson Reuters. "Humanitarian - Thomson Reuters Foundation News" www.alertnet.org (E.T, 07.06.2017)

²⁹"Women and Islam - Oxford Islamic Studies Online". www.oxfordislamicstudies.com (E.T, 07.06.2017)

³⁰"Women and Islam - Oxford Islamic Studies Online". www.oxfordislamicstudies.com (E.T, 07.06.2017)

görevlilerle" karşılaşmaktadırlar. Özellikle Suudi Arabistan'da vasilik kanunları, hırpalanmış eşlerin güvenli bir kurum bulmalarını zorlaştırmaktadır.³¹

Ortadoğu bölgesindeki tüm devletler Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'ni onaylamıştır. Bu sözleşmenin onaylanmasının ardından Ortadoğu ülkeleri çocuklara şiddet, istismar, ihmal veya sömürüye karşı korumak için kanunlar çıkartmış ya da yasalar çıkarmayı teklif etmiştir. Birçok ülke, çocuğun korunması için yasal hükümleri bir araya getiren kapsamlı çocuk yasaları koymuştur.³²

2011 Mısır devrimi öncesi, eğitim, çocuklara aşı yapılması ve sanitasyona giren suyun erişimi konusunda ilerleme kaydedilmiştir. Çocuk işçiliği, kızlara karşı şiddet, eğitimde cinsiyet eşitsizliği ve sosyo-ekonomik koşullar endişe kaynağı olarak belirlenmiştir. Fakat yine de bugün, çocuk tutuklama, gözetim ve hapisane, Mısır'daki çocuklar için bir koruma riski oluşturmaya devam etmektedir. 2013 yılının ikinci yarısında UNICEF, 400 çocuğun siyasi kargaşa ile bağlantılı olarak tutuklandığını tahmin etmektedir. 2000 yılında kurulan Mısır Çocuk Haklarını Geliştirme Vakfı, çocukların istismara ve sömürüye karşı korunması, çocuklara yönelik korumaların geliştirilmesi ve çocukların refahının artırılıp daha iyi ortamlarda yetişmesi için çalışmalar yapmaktadır. EFACC ayrıca sorunlu çocuklara ücretsiz hukuki yardım da sağlamaktadır. Irak devletindeki duruma baktığımızda ise, hem dış hem de iç çatışma, devam eden siyasi istikrarsızlık ve Suriye'deki mülteci krizi, Irak'taki çocuklar için ciddi tehlike oluşturmaktadır. Irak İslam Devleti ve Levantile(Levant) bölgesinde artan silahlı çatışma, her geçen gün daha fazla çocuğu tehlikeye atmaktadır. Çocukların hayatlarının birçok yönü, özellikle çocuk işçiliği, eğitim, sığınma, cinsel şiddet gibi hususlarda risk altındadır. 2005 yılında kurulan Güney Gençlik Örgütü (SYO), insan haklarına ilişkin farkındalık yaratmak ve onlar için daha fazla koruma sağlamak için çeşitli çalışmalar yapmaktadır. SYO, özellikle ayrımcılık konularına, mezhepsel şiddete ve kadınların ve kız çocukların istismar edilmesine odaklanarak çocuklara yönelik ciddi ihlalleri ortaya koymakta ve belgelemektedir.³³

---

³¹"Women and Islam - Oxford Islamic Studies Online". www.oxfordislamicstudies.com(E.T, 07.06.2017)

³²<http://resourcecentre.savethechildren.se/sites/default/files/documents/1949.pdf>(E.T, 07.06.2017)

³³http://www.defenceforchildren.org/wp-content/uploads/2015/09/ChildRightsMENA_Final_Report.pdf(E.T, 10.06.2017)

1.3.Arap Devletlerinin Genel Siyasi Yapısı

20. yüzyılda Ortadoğu bölgesi, Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetiminden çıkarak, Batılı güçlerin denetimine girmiş ve Arap toprakları, yeni adlara, yeni sınırlara sahip ülkelere bölünmüştür. Bugün mevcut Ortadoğu devletleri ve sınırları, İhtilaf devletlerinin I. Dünya Savaşı sonrasında verdikleri kararlar doğrultusunda ortaya çıkmıştır.

Osmanlı hâkimiyetinden çıkan bölgenin, Batılı devletlerin kontrolü altına girmesi, manda yönetimleri ile başlamıştır. Manda yönetimi esas olarak bu bölgede, I. Dünya Savaşı öncesinde hâkim durumda bulunan ve savaşın kaybedenleri arasında yer alan Alman ve Osmanlı yönetimine, bu toprakların tekrar geri verilmemesi üzerine kurulmuş, “bir ara bulma yöntemidir”.³⁴

Sömürgeci güçler, bu toprakları sömürge yönetimleri olarak idare etmek isterken, uluslararası siyasette artık etkin bir güç olan ABD bu topraklardaki yönetimlerin kendi kaderlerini tayin hakkı üzerinde ısrar etmiştir. Neticede, varılan uzlaşma ile Ortadoğu'da manda yönetimleri kurulmuştur. Böylece Milletler Cemiyeti, bazı Arap ülkelerinin mandasını, “bağımsızlıklarını kazanana kadar” İngiltere ve Fransa'ya vermiştir. Milletler Cemiyeti'nin denetimi altında olan bu manda topraklarının, sömürge olmadığı ifade edilmiştir. Ancak, Britanyalı ve Fransız devlet adamlarının mandalar ile sömürgeler arasındaki ayrımı ‘ kurgudan öte bir şey’ olarak görmediklerini söylemek gerekmektedir.³⁵

İngiliz nüfuzu altında bulunan, önce Mezopotamya, sonra da Irak adını alan devlette, monarşik bir yönetim kurulmuştur. Irak'ın batısında yer alan ve Suriye ve Levant olarak adlandırılan devlet ise bölünerek kuzeyi ve ortası Fransız mandasına, Filistin adını alan güneyi ise İngiliz mandasına bırakılmıştır. Her iki manda altındaki devletin toprakları da kendi içlerinde bölünmüştür. Fransız mandası altında biri Suriye ismini koruyan, diğeri ise Lübnan adını alan iki devlet oluşturulmuştur. İngilizler de kendi bölgelerini ikiye bölmüşler ve doğuda Trans-Ürdün adını verdikleri bir Arap emirliği kurarlarken, batı da ise Filistin'de yönetimi ellerine almışlardır. Bu bölüşüme

---

³⁴ Peter Mansfield, *Ortadoğu Tarihi*, Çev. Ümit Hüsrev Yolsal, Say Yayınları, İstanbul, 2012, s.284

³⁵ Mansfield, A.g.e., s.284

karşın Basra Körfezi'ndeki İngiliz kontrolü altında bir takım Şeyhlikler dışında, Arabistan işgale uğramamış, bağımsızlığını korumuştur. Kısacası bugün Suriye ve Lübnan olarak bilinen ülkeler Fransız mandasına girerken, Irak, Ürdün ve Filistin ise İngiliz mandasına alınmıştır.³⁶

Manda yönetimleri sırasında İngilizler ve Fransızlar, Ortadoğu'nun yeni devletlerinde kendi modellerine benzeyen yeni rejimler; Fransızlar parlamenter cumhuriyetler, İngilizler ise anayasal monarşiler kurmuşlardır. Ancak sömürgeci devletlerin kurdukları bu yönetim biçimlerine ve ona ait kurumlara karşı bölge halkları tepki göstermiştir. Parlamenterizmi, bu toplumlarca kendilerine karşı düzenlenmiş "bir tuzak" olarak değerlendirilmiştir.³⁷ Dolayısıyla sömürgeci devletlerin bölgeden çekilmesinden sonra kurulan bu siyasi rejimlerin hemen hepsi çökmüş veya terk edilmiştir.

İngiliz ve Fransız egemenliği altında bulunan Ortadoğu'nun Arap devletleri iki dünya savaşı arası dönemden başlayarak, ama özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra bağımsızlıklarına kavuşmuşlardır. İki dünya savaşı arasındaki dönemde Suudi Arabistan, Yemen, Irak ve Mısır bağımsızlıklarını kazanırlarken, Fransa'nın bölgeden çekilmesiyle Suriye ve Lübnan da bağımsızlıklarına kavuşmuştur. II. Dünya Savaşı sonrasında ise Ürdün, Kuveyt, Güney Yemen ve Körfez Emirlikleri Ortadoğu'nun bağımsızlığına kavuşan diğer ülkeleri olmuştur. Ortadoğu Arap Toplumlarının on dokuzuncu yüzyılda Avrupa devletlerinin "ana sömürge bölgelerinden" biri haline gelişinin ardından yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren bu toplumlar, "dünya egemenliği peşinde koşan 'süper' devletlerin etki alanı mücadelesine konu olmuştur."³⁸ Bu mücadelede bölgede çıkartılan petrolün etkisi büyüktür. Petrol, iki süper güç olarak adlandırılan ABD ve SSCB mücadelesinin temel nedeni olmuştur.

Kısacası, Arap devletleri kendi iç dinamikleri ile kurulmamıştır. Ortadoğu'nun Arap toplumlarında modern anlamda devlet kavramı, yabancı bir gücün yönetimi altında şekillenmiştir. Ortadoğu'da uzun yıllar devam eden Osmanlı egemenliği ardından Arap devletlerinin, bölge dışı güçler tarafından kendi çıkarları doğrultusunda bölünerek

---

³⁶ Bernard Lewis, *Ortadoğu*, Çev. Selen Y. Kölay, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2005, s- 399

³⁷ Lewis, a.g.e., s.433.

³⁸ Oral Sander, *Siyasi Tarih*, 1918-1994, İmge Kitabevi, Ankara, 1998, s.269

kurulmaları ve bölgede bir İsrail Devleti'nin ortaya çıkışı, Ortadoğu'nun Arap toplumlarının tarihsel süreçlerinin dönüm noktaları olmuştur. Bu dönüm noktalarının her biri, sosyo-politik ve sosyo-ekonomik yapı üzerinde derin izler bırakarak, Ortadoğu Arap toplumlarında, otoriter rejimlerin oluşmasını doğrudan belirlemiştir. Ortadoğu'ya siyasi yapı açısından bakıldığında modern siyasi yapılanmaların görece genç olduğu ve buna bağlı olarak bölgede sosyal ve siyasi kimlik krizlerinin yaşandığı görülmektedir. Bölgenin Arap toplumları ulusal bağımsızlıklarını geç kazanmaları sebebiyle, sömürge karşıtı hareketlerle birlikte gözlemlenen toplumsal dönüşüm de görece geç başlamıştır.³⁹

Suriye, Irak, Mısır, Lübnan, Ürdün, Cezayir, Libya örneklerinin hepsinde, sömürgeci güçlere karşı yapılan mücadeleler, sömürgeci devlete eklenmiş bürokrat, yerel elit ve onların sınıfsal müttefikleri tarafından örgütlenmiştir. Bağımsızlık sonrası Ortadoğu devletinin kurucu unsuru da bu koalisyon olmuştur. Dolayısıyla tüm bu yönetimlerde iktidar, seçkin bir azınlığın elinde toplanmıştır. Bu siyasi rejimlerin başlıca özelliği seçkinlerin, siyasi süreci devlet gücüyle denetim altında tutmasıdır. Söz konusu durum seçkinler ve halk arasında keskin bir ayrım yaratmaktadır. Ortadoğu'nun seçkin iktidarları halk onayı ile işbaşına gelmedikleri gibi, bu iktidarlar çoğunluğun temel yönelim ve eğilimlerine uygun bir siyasi ve hatta sosyal yapıyı oluşturmakla kendilerini bağımlı hissetmemişlerdir. Bu durumun siyasi meşruiyet sorunu yarattığına şüphe yoktur.⁴⁰

Yeni devletlerin seçkinleri, “temsil etme” iddiasında buldukları kişilerle aynı siyasi dili konuşmamışlardır.⁴¹ Siyasi açıdan meşru görülmeyen bu seçkinler, toplumda kendi konumlarını sarsabilecek odakların gelişmesini de engellemişlerdir. Ortadoğu Arap ülkelerinde iktidar değişimine karşı dirençli olan bu siyasi seçkinler, muhalefetin oluşumuna izin vermemiştir. Ayrıca Ortadoğu toplum dokusu içerisinde, etkili bir sivil toplum örgütlenmesinin olmayışı, rejimin otoriter bir yapı içinde gelişmesi için gereken ortamı hazırlamıştır. Sivil toplum, katılımcı siyasi sistemi desteklemesinden ötürü

---

³⁹ Koray Çalışkan, “Ortadoğu Siyaseti ve Toplumları Anlama Yolları”, *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No:39, (Ekim 2008), s.15.

⁴⁰ Çalışkan, “Ortadoğu Siyaseti ve Toplumları Anlama Yolları”, A.g.e, s.15.

⁴¹ Albert Hourani, *Arap Halkları Tarihi*, Çev. Yavuz Alogan, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997, s.466

önemlidir.⁴² Oysa bölgede bireysel özgürlükler, demokratik örgütlenmelerin ve toplumsal hareketlerin gelişimini güvence altına alacak kadar kalıcı olamamıştır.⁴³

Bu koşullar altında, Ortadoğu'da biçimsel olarak sivil toplum örgütlenmelerine rastlanılsa da, bu örgütlenmeler işlevsel olarak geçerlilik kazanamamıştır. Ortadoğu'da ordu en iyi örgütlenmiş toplumsal güç olarak ön plana çıkmıştır. Ortadoğu toplumlarında iktidarda bulunan elitlerin sosyo-ekonomik açıdan oldukça kapalı olması, ordu müdahalelerine zemin hazırlayan bir unsurdur. Bölgede, “başlıca toplumsal hareketlenme yolunu ordu sunmakta ve orta sınıflar ile halkın zayıflığı askeri darbeyi, eski toprak sahibi üst sınıfları devirmeyi başarmanın görünüşteki tek yolu haline getirmektedir.”⁴⁴

Ortadoğu siyasal kültürünün önemli bir unsuru ‘toplumdaki devlet’ algısıdır. Toplumdaki bu algının gelişmesinde en büyük etki Osmanlı devletinin bölgede bıraktığı siyasi ve idari mirastır. Ancak bu etki Ortadoğu toplumlarında bölgesel farklılıklar göstermektedir. Bu nedenle de tarihsel anlamda devletleşme geleneği olan İran ve Türkiye, nispi olarak da Mısır, diğer Ortadoğu devletlerinden ayrı tutulmalıdır. Özellikle Osmanlı İmparatorluğunun idari merkezi olan bugünkü Türkiye, güçlü bir devlet geleneğinin varlığını yaşamaktadır.

Her şeyin üzerinde ve toplumun her alanına hakim paternalist devlet anlayışının, devletin tüm vatandaşlarının can ve mal güvenliğini sağlamanın yanında, onların refah düzeylerinin arttırılmasının ve her türlü sorunlarına çözümler bulunmasının gerektiğini savunur. Yönetim ilişkisi olarak devletin bir toplumun veya bir milletin ihtiyaçlarını bir babanın çocuklarının ihtiyaçlarını karşılaması veya o milletin hayatını babanın çocuklarının hayatını düzenleyişi gibi düzenlemesi iddiası vardır. Fakat bunun tersi olarak halkın devlet mekanizmasını etkileyebilmesi ve kurumlarına ulaşabilmesi aynı ölçüde mümkün değildir. Dolayısıyla eşitlik ile ilgili ciddi kaygıları olan geleneksel yardımsever devlet baba geleneği, devletin otonomisini destekliyor ve bu da müdahaleci bir devletin meşruluğunu yaratan siyasi kültüre destek veriyordu. Günümüz

---

⁴² Augustus Richard Norton, “Introduction”, *Civil Society in the Middle East*, V.2, Ed. Augustus Richard Norton, Brill, Leiden, 2001, s.6.

⁴³ Elisabeth Özdalga, Sune Persson, “Önsöz”, *Sivil Toplum, Demokrasi ve İslam Dünyası*, Der. Elisabeth Özdalga, Sune Persson, Çev. Ahmet Fethi, Tarih Vakfı, Yurt Yayınları, İstanbul, 1999, s.vi.

⁴⁴ Çalışkan, “Ortadoğu Siyaseti ve Toplumları Anlama Yolları”, A.g.e, s.15.

Türkiye’inde her şeye rağmen toplumun devlet otoritesini destekliyor olması, bu siyasal kültürel mirasın devamını göstermektedir.⁴⁵

Ortadoğu ülkeleri için ise Türkiye’deki mevcut devlet algısının tam tersi bir durum söz konusudur. Çünkü Osmanlı idaresi ve Osmanlının bölgeden çekilmesiyle oluşan yabancı devletlerin varlığı, Ortadoğu devletlerinin kendi devlet yapılarını ve kurumsallaşmalarını kurabilecekleri alanı doldurmuştur. Dolayısıyla toplumda devlete şüphe ile bakılmaktadır. Ayrıca kurulan devletler, yerel dinamiklerin etkisiyle değil yabancı güçlerin etkisiyle kurulmuştur.⁴⁶

İran’da ise durum hem Türkiye’den, hem de Arap devletlerinden oldukça farklıdır. İran’da tarih boyunca hep bir devlet geleneği ve kendine has kurumsallaşmasıyla farklı bir siyaset geleneği var olmuştur. Öyle ki; gerek Selçuklu İmparatorluğu’nun, gerekse Osmanlı İmparatorluğu’nun kurumları ve siyaset anlayışı üzerinde İran siyaset tarzının özelliklerini bulabiliriz. Yine aynı şekilde dünyanın en büyük imparatorluklarından biri olan Sasanileri on beş sene gibi kısa bir zaman içinde yıkan Araplar, kısa bir süre içinde İran devlet kurumlarının bazı özelliklerini almışlardır.⁴⁷

Diğer yandan Ortadoğu ülkelerinin petrol zenginliğinin, bu toplumlarda otoriter rejimleri güçlendirdiği görülmektedir. Petrol zenginliğine sahip olan rejimler, çeşitli yöntemlerle iktidara alternatif olabilecek kesimlerin güçlerini azalttıkları gibi, petrolün sağlamış olduğu geniş maddi olanaklarla topluma iktidarlarını kabul ettirecek politikalar uygulamışlar ve böylece toplumsal muhalefeti önlemeye çalışmışlardır. Yani bu ülkelerdeki siyasi seçkinler, petrol zenginliğini kullanarak baskıcı yönetimlerini pekiştirip, toplumdaki geleneksel yapıları yeniden üretmişlerdir.⁴⁸

Ortadoğu devletlerinde görülen ‘rantiye devlet’ anlayışı sadece petrol gelirlerinden sağlanan rantın yarattığı toplumsal rahatlığa bağlanamaz. Genel olarak batıda yaşanan modernleşme süreci ve onunla birlikte gelişen kapitalist ilişkiler ağı,

---

⁴⁵ Atilla Yayla, *Siyasi Düşünceler Sözlüğü*, 3. Basım, Ankara: Adres Yayınları, 2005,ss.184-185

⁴⁶Gamze Güngörmüş Kona (Der.), *Ortadoğu, Orta Asya ve Kesişen Yollar*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2004, s.163.

⁴⁷ Osman G. Özgüdenli, *Ortaçağ Türk İran Tarihi Araştırmaları*, İstanbul: Kakmüs Yayınları, 2006,ss.7-13

⁴⁸ Kona, *Ortadoğu, Orta Asya ve Kesişen Yollar*, A.g.e, s.163.

Ortadoğu devlet ekonomilerinde batı ile aynı tarihsellikte ilerlememiştir. Batıda aristokrasiye ve siyasal iktidara karşı yeni ekonomik, sınıfsal ve siyasal taleplerle ortaya çıkan burjuvazi, siyasal kültürün önemli bir unsurunu oluşturmuştur. Ekonomik çıkarlarını korumak isteyen burjuva sınıfı, siyasal otoriteyi kendi çıkarları doğrultusunda etkilemeye çalışırken aynı zamanda talepte bulunan ve siyasal gelişmelere karşı doğrudan tepki gösteren bir siyasal kültüründe gelişmesine katkıda bulunmuştur.⁴⁹

Geleneksel Ortadoğu devlet ekonomilerinde ise böyle bir tarihsel durum hiçbir zaman ortaya çıkmamıştır. Bunun en büyük nedenlerinden biri; Osmanlı idaresi altında sınıfsal farklılaşmanın yerine, yöneten ve yönetilen arasındaki keskin ayrımın varlığıdır. Ekonominin her alanına hakim olan devlet, kendi gücüne ve bekasına muhalefet edebilecek güçlü bir burjuvazinin gelişmesine engel olmuştur.⁵⁰

Sivil ve askeri elitler toplumdaki bağımsız olmalarına karşın, etki alanlarını genişletebilmek ve güçlendirmek için enformel ilişki kanallarını kullanmaktadırlar. Siyasi kurumsallaşmanın eksik olduğu toplumlarda görülen ve Ortadoğu toplumlarının siyasal kültürlerinin bir parçası haline gelmiş patronaj tarzı ilişkiler, insanların devletle olan ilişkilerini de bir alışveriş olarak algılamalarına ve sivil-asker elitlerin etkinliklerini arttırabilmelerine yardımcı olmaktadır. Hal böyle olunca bireylerin gerek ekonomik gerekse siyasal taleplerine verilen karşılıklar, ‘gereklilik’ değil bir ‘lütuf’ olarak sunulmaktadır.⁵¹

Sonuç olarak, siyasal iktidarın seçkin bir grubun elinde olması ve bu iktidar seçkinlerinin siyasal dönüşüme kapalı olmaları, Ortadoğu Arap toplumlarının siyasal yapılarının özelliklerinden birisidir. Bu şartlar altında, her türlü muhalif oluşum daha en başından engellenmektedir. Batı tarzı sivil toplum kuruluşlarının gelişmediği ve gelişmesinin engellendiği bu toplumlarda, siyasal iktidarın karşısına etkili bir güç olarak çıkabilen iki unsurdan biri, cemaat tipi yapılanmalar iken diğeri de örgütlü bir güç olan ordudur.

---

⁴⁹ Hilmi Yavuz, Modernleşme, Oryantalizm ve İslam, 2. Basım, İstanbul: Boyut Matbaacılık, 1999, ss.11-16

⁵⁰ Kemal Karpat, Ortadoğu’da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk, İmge Kitabevi, Ankara, 2001, 49.

⁵¹ Çalışkan, “Ortadoğu Siyaseti ve Toplumlara Anlama Yolları”, A.g.e, s.15.

1.4.Arap Devletlerinin Hukuk Düzenlerinin Özellikleri

Asya ve Ortadoğu'da hukuk sistemleri hızlı bir değişim geçirmektedir. Asya ülkeleri kendi farklı kimliklerini korurken, Avrupa hukukunun önemli bir mirasını paylaşırlar. Almanya'nın 19. yüzyılın sonlarında yükselen bir güç olması ve kodlanmış hukukun, ortak hukuk sistemlerine göre daha geniş bir şekilde 'ihraç edilebilir' olduğundan, Alman Medeni Kanunu, Türk hukuk sistemi de dahil olmak üzere pek çok doğu hukuk sistemlerinde son derece etkili olmuştur. Lübnan gibi Ortadoğu ülkeleri aşamalı olarak, mevcut dini grupların kendi yasalarını uygulamasını da içeren, Fransız hukukunu model alan, yeni kanunlar ve mevzuat kabul etmektedir.⁵²

Arap Ortadoğu devletlerinin hukuk düzeni ikili bir ayrım ile ele alınabilir: Şeriat Hukuku ve Batı kökenli hukuk. Bazı ülkelerde bu iki hukukun birlikte uygulandığı alanlar vardır. Bu nedenle, salt hukuksal düzen açısından ele alındığında bile İnsan Haklarını, koruma sorunlarını bu iç içe geçmiş normlar ve değerlerin kendine özgü, türdeş olmayan yapısı ve etkisi bağlamında irdelemek gerekir.⁵³

Bölge devletlerinin anayasalarının Şeriat ögesini belirleyişleri Şeriat hukukun ilk temel kaynağıdır. 13 Mart 1973 tarihli Suriye Anayasası (md. 3), 11 Kasım 1962 tarihli Kuveyt Anayasası (md. 2), 6 Aralık 1973 tarihli Bahreyn Anayasası (md. 2), 2 Nisan 1970 tarihli Katar Geçici Anayasası (md. 1) ve Temmuz 1971 tarihli Birleşik Arap Emirlikleri Geçici Anayasası (md. 7)'sında Şeriat, bütün hukukların kaynağıdır. Yemen Arap Cumhuriyeti Anayasası, bütün hukukların kaynağı olarak Şeriat'a yollama yapmıştır. 28 Aralık 1970 tarihli bu Anayasa, 13 Haziran 1974'e dek yürürlükte kalmış ve daha sonra 22 Ekim 1974'de bazı küçük değişikliklerle yenilenmiştir.⁵⁴

Şeriat'a yollama yapmayanlardan biri ise 11 Aralık 1969 tarihli Libya Anayasası'dır. Şeriat'a hukukun kaynağı olarak yollama yapmamakla birlikte, devlet dininin İslam olduğunu hükme bağlamıştır (md. 2). Lübnan, Irak, Ürdün Anayasalarında da hukukun kaynağı olarak Şeriat'a yollama yapan bir hüküm yoktur. Buna karşın, örneğin Irak Medeni Yasası (md. 1/2) 'ye göre yargıç, hakkında yasada bir

---

⁵²[https://www.a-law.eu/tr/taxonomy/term/18\(E.T. 20.07.2017\)](https://www.a-law.eu/tr/taxonomy/term/18(E.T. 20.07.2017))

⁵³Gemalmaz, Mehmet Semih. "Arap Ortadoğusuna İnsan Hakları Uygulamaları Açısından Bakış." *İnsan Hakları Yılığ*, C 9 (1987): 193-220.

⁵⁴ Gemalmaz, A.g.e., s.199

hüküm bulunmayan bir durumda örf ve adete göre, o da bulunmazsa çoğu Medeni Yasadakihükümlere yerleştirilmiş olan dinsel ilkelere dayanarak hükmünü verecektir. Ayrıca yazılı anayasası olmayan Suudi Arabistan ve Umman örnek verilebilir. Ancak doktrin ve uygulama, anayasasının Kur'an olduğunu belirtmiştir. Arap Ortadoğu devletlerinin anayasalarına ilişkin saptamayı, bölgedeki hukuk düzeninin düalist karakterini belirtmekle tamamlamak gerekir.⁵⁵

Öte yandan, gerek hukuksal kurumsallaşma gerekse de yargı organlarının yapısı ve sistemleri açısından bir homojenliğin bulunmadığını da eklemek yararlıdır. Tarihsel ortak mirasa karşın, her ülkenin kendi sosyal ve ekonomik gelişmişlik düzeyine, siyasal örgütlenme biçimine bağlı olarak bu farklılıklar doğmaktadır. Ancak bölge için, dinsel temelin egemen ve Kadı mahkeme sisteminin yaygın olduğunu söylemek olasıdır.⁵⁶

Arap Ortadoğu devletlerinin ortak niteliği, tüm hukuksal düalizme karşı İslam'ın egemen oluşu ve bir devlet dini olarak kabul edilmesidir. Bu açıdan, devletin adının başında 'sosyalist' terimine (Libya Halk Sosyalist Cumhuriyeti gibi) yer verilmesi ya da rejimin bir krallık (Suudi Arabistan Krallığı gibi) olması türünden ayrımlar adı geçen genel özelliği ortadan kaldırmaz. Din faktörünün böyle öne çıkmasının sonuçları vardır ve bu da ortak özellik yaratmaktadır. Dünyasal yaşamı da düzenleyen İslam dininin, yaptırımlarıyla (cezalandırma anlayışı ile), kişinin özel yaşamını düzenlemesiyle, kişi hallerini ve özellikle kadının özgürlüğü durumunu kesin sınırlamalarla belirlemesiyle belirginleştiği izlenmektedir. Yapısal özellikler Batılı anlayış ve kurumlarla karşılaştırılmalı biçimde ele alınırsa şu gözlemler yapılabilir: Batılı anlamdaki basın özgürlüğünü bu bölge devletlerinde görmek olası değildir. Basın ve yayım organları, doğrudan ya da dolaylı olarak siyasal erkin denetimi altındadır. Din özgürlüğü oldukça sınırlandırılmıştır. Özellikle dinsel azınlıkların bir muhalefet gücüne erişmesi yolu kapalıdır. Sendikal özgürlükler, toplanma ve gösteri özgürlüğü gibi kolektif kullanılan haklar alanında da benzeri kayıtlamalar geçerlidir. Siyasal partilerin plüralizm bütünüyle yasaklanmıştır. Bazı devletlerde ise tek partiye bile izin verilmemiştir.⁵⁷

---

⁵⁵ Gemalmaz, A.g.e., s.199

⁵⁶ Gemalmaz, A.g.e., s.201

⁵⁷ Gemalmaz, A.g.e., s.202

Bu açılardan Batının demokratik kurumsallaşmasından ayrılmaktadır. Ancak, insan haklarının tanınması, korunması ve geliştirilmesi bakımındanörneklenen sorunların yanısıra, bölge devletlerinin ortak niteliğini oluşturan olumlu kurumlara da rastlanmaktadır. Örneğin, keyfi tutuklamanın, insanlık dışı ve kötü muamelenin, işkencenin yasaklandığı görülmektedir. Adı geçen alanlarda, uygulamadan doğabilecek sorunlar ise ayrı bir olgudur. En azından bir hukuksal güvence olanağı vardır.

1.5.İslam'da İnsan Hakları ve Demokrasi

Genelde Müslüman Ortadoğu ve Kuzey Afrika, özelde de Arap dünyasında demokratik rejimlerin azlığı ve insan hakları konusunda mevcut aksaklıklar eskiden beri siyaset bilimciler tarafından anlaşılmaya çalışılmaktadır. Birçok önemli Batılı düşünür Müslüman Şark ülkelerinde var olan siyasal rejimleri “despotluğun” ve “tiranlığın” geçerli olduğu Oryantal despot çerçevesinde görürlerken, Batılı monarşilerin daha insancıl değerlerle çevrili olduğu düşünmekteydiler. Şark ve garp arasında derin ontolojik ve epistemolojik ayrışmayagiden bu düşünürlerden Montesquieu, Batı rejimlerinde eşitsizlik olsa dahi, yasa, gelenek ve kuralların bu ülkelerde var olmasını çok önemseyerek, monarşilerin yetkilerinin bu şekilde sınırlanabildiğini, oysa ki Şark toplumlarında ise despot yöneticilerin, tamamen keyfi bir şekilde ve çoğu zaman zalimane bir şekildehalklarını yönettiklerini iddia etmekteydi.⁵⁸

Ortadoğu'da meydana gelen liberalleşme baskıları ve yeni doğan demokratikleşme (ya da demokratikleştirme) hareketlerinin potansiyel gücü, sadece Ortadoğu değil dünyada da dinsel yükselişin demokratikleşme dalgasına paralel meydana gelişi, İslam ve demokrasi arasındaki ilişkilerin mahiyetinin ne olduğu sorusunu da beraberinde getirdi. İslam ve demokrasi arasındaki ilişkilerin belirlenebilmesi ise öncelikle her ikisinin de kendi içinde ne olduklarının ortaya konması daha sonrada bu ikisi arasında nasıl bir ilişki olduğunun meydan çıkarılmasıyla mümkündür. Dolayısıyla İslam ve demokrasi ilişkisi, iki farklı sosyal zatiyeti karşılaştırmanın ötesinde bir analiz gerektirir. İtalyan sosyolog Pareto, demokrasinin en

---

⁵⁸ Edward Said, Orientalism, New York: Vintage Books 199, 1979, s. 2.

az din kadar belirsiz bir kavram olduğunu söyler.⁵⁹ Ayrıca İslam ve demokrasi gündelik hayatımız içerisinde rutinleşmektedir. Rutinleşen şeylerin muhtemel akıbeti ise içeriklerinin unutulması ya da farklılaşmasıdır. Onun içindir ki İslam ve demokrasiyi salt kendi içlerinde tanımlamanın ötesinde nasıl algılandıklarının da dikkate alınması gerekir.

İslam ve demokrasi arasındaki ilişkiyi tartışmadan önce, İslam dünyasının en önemli problemlerinden biri olan din ile siyaset arasındaki ilişkiler problemine değinilmesi gerekir. Özellikle 1970 sonrası dönemde canlanan ‘İslami’ akımlar, İslam’ın insan hayatının her alanında kendisini gösteren sorunlara cevap verme kabiliyetine sahip genel bir öğreti olduğunu düşündükleri için doğal olarak İslam’ın ‘ideal bir toplum’ düzenini oluşturabilecek genel bir siyaset teorisi olduğunu savunuyorlardı. Bunlardan bir kısmı daha da ileri giderek İslam’ın özü itibarıyla bir siyaset olduğunu ileri sürmektedir.⁶⁰

İbn-i Haldun, Emevilerden sonra kurulan bütün Müslüman devletlerin bir din devleti değil mülk devleti veya akıl devleti olduğuna işaret eder.⁶¹ Fakat kimi yazarlara göre bu bir devlet oluşumu olarak algılanamaz. Hz. Muhammed’in Medine’de kurduğu oluşumda bugün anladığımız manada bir devlet düzeni ve kurumları yoktur. Bernard Lewis’e göre bu düzen ‘devlet memurları ve kurumları olmayan, sadece aile, soy ve kabile reislerinin mevcut olduğu, peygambere inanç sebebiyle var olan otoritenin devamının sağladığı ve son olarak siyasal müesseseleri olmayan bir cemiyettir. Ayrıca bu görüş İbni Haldun’un tarihte ilk ve tek olarak gördüğü İslam devleti anlayışının da yanlış olduğunu söyler. Dolayısıyla peygamber dönemine atıfla bir İslami devlet düzeni şekillendirme olasılığı yoktur.⁶²

Fakat demokratik değerlerin İslam içerisinde var olduğunun ve bunun en büyük örneklerinde Hz. Muhammed döneminde aranması gerektiğine ilişkin görüşler, İslam’ın bir devlet olma niteliğinden ziyade kararların nasıl alındığına ilişkin

---

⁵⁹ Fehmi Ced’an, Çağdaş Arap Dünyasında İslami Yönetim Tartışmaları, Çev: Mehmet Yolcu, İstanbul: Yöneliş, 1989 ss.11-20

⁶⁰ İlker Turan, ‘Siyasal İdeoloji Olarak İslam ve Milliyetçilik’, Çağdaş Türkiye de İslam, Ed. R. Tapper, İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1993, ss.64-65

⁶¹ Arslan, A.g.e., s.92

⁶² Yayla, A.g.e. ss.108-109

göndermeler yapmaktadır. Burada da değinilmesi gereken başka bir kavramda ‘şura’ (danışma) kavramıdır.

Şura bir tür danışma yoluyla, uzlaşya dayalı siyaset tarzıdır ve bugüne kadar pratikte ‘geleneksel’ düzenlemeler çerçevesinde süregelmiştir. Bu kavramın İslami bağlamda özel bir yerinin olmasının sebebi, Kur’an’ın siyasal iktidara ilişkin pek az ayetinden ikisinde bu kavramdan söz edilmesidir. Özellikle İslam tarihinin 20. ve 30. yılları arasında bu iki ayetin yorumu ve uygulaması, siyasal teori ve pratiğin bütün söylemlerine egemen olmuştur.⁶³ Bu nedenle de şura ilkesinin ve geleneğinin demokrasi içindeki anlamını ortaya çıkarmak önemlidir. Çünkü İslam içerisinde var olan demokratik değerlerin özü en çok ‘şura’ ilkesinde karşılığını bulmaktadır.

Danışma yoluyla rızaya dayalı siyaset kavramı demokrasiyle tutarsız değildir. Çünkü her iki kavramda alınan kararların halk rızasına dayanması gerektiğini vurgulamaktadır. Bazı görüşler danışma yoluyla alınan rızaya dayalı siyasal kararların, bugün liberal demokrasilerde uygulanan rekabete dayalı siyasetten daha elverişli ve sağlıklı olacağını savunmaktadırlar. Fakat bunun günümüz modern devletlerinde uygulanabilirliğinin ne derece mümkün olabileceği tartışmalıdır. Çünkü danışanın yada danışanların nasıl belirleneceği, bu mekanizmanın nasıl kurulabileceği soruları gibi şüpheler ortaya çıkmaktadır. Bu sorulara ilişkin çözüm getirilmiş bir genel İslam siyaset teorisinin varlığından da söz edemeyiz. İslam içerisinde bu sorulara yanıt bulabilmiş ve kendi şahsına münhasır siyasal sistemi içerisinde bazı kurumları var olan tek sistem ve onun uygulayıcısı İran İslam Cumhuriyeti olmuştur. Bugün İran’da, doğruluğu ve yöntemi tartışma götürmekle birlikte halk tarafından ve din alimlerince oluşturulmuş bir danışma meclisi varlığını sürdürmektedir. Fakat din alimlerince oluşturulmuş bu kurumun salt danışma meclisi olduğunu da söylemek zordur ve bunlar aynı zamanda sistemin kontrol mekanizmalarıdır. Kimi zaman ‘yasama ve yürütme’ erklerini bünyelerinde toplamaktadırlar.⁶⁴

İslam, siyaset ve demokrasi konusunda üstünde çok durulan diğer bir kavram da halifelik müessesesidir. Birçok görüş, halifelik kurumunun, İslami siyasal yönetim

---

⁶³ Abdullahi Ahmed An-naim, ‘Liberal İslamcı Söylemde Demokrasi Kavramı, İslam ve Demokrasi, TÜSES Yayınları, ss.43-44

⁶⁴ Başkavak, A.g.e., ss.53-80

şeklinin temel ögesi olduğunu savunmaktadır.⁶⁵ Bunlardan bazıları ise Emeviler dönemi ile başlayıp modern Türkiye Cumhuriyetinin kurulmasıyla bertaraf edilen halifelik makamından ziyade, salt dört halife ve onların siyaset tarzlarının üstünde yoğunlaşmaktadır. Fakat halifelik makamının İslam öğretisinin zorunlu bir sonucu değil, dönemin tarihi ve sosyal şartlarının bir ürünü olduğu söylenebilir.⁶⁶ Mısırlı düşünür Abd El Razık'ın; hilafetin kaldırılmasından sonra oluşan hayli tartışmalı bir dönemde yazdığı 'Siyasal Otoritenin Kaynakları' adlı kitabında, hilafet kurumunun dinsel değil, bütünüyle tarihsel olduğunu ve bu kurumun varlığının dini zorunluluklardan değil, dönemsel şartlardan kaynaklandığını belirtmiştir. Zaten Kur'an'da ve hadislerde, hilafete ilişkin hiçbir hüküm ve yorumun olmadığını savunan Razık, hilafet kurumunun tarihi açıdan varolmasının, bu kurumun devam ettirilmesinin bir zorunluluğu olarak görülemeyeceğini savunmuştur. Ayrıca Razık hilafete ilişkin olarak şunları söylemiştir: İslam dini, Müslümanların tanıya geldikleri böylesi bir hilafet anlayışından tamamen uzaktır. Meseleye dini planda bakılacak olursa İslam'da ne hilafet vardır, ne yargı kurumları, ne idari görevler, ne de devlet daireleri. Bunların hepsi sırf siyasi plandan ve projelerden ibarettir. Dinin bunlarla hiçbir ilişkisi yoktur. Din onları ne önermiş ne de reddetmiştir. Onları ne emretmiş ne de yasaklamıştır. Bu konuları, aklın hükümetlerine, ulusların deneyimine ve siyasetin kurallarına başvurarak halletmemiz üzere bizlere bırakmıştır.⁶⁷ Abdülrazık'ın görüşleri Mısır başta olmak üzere İslam dünyasında önemli bir tartışma başlatmıştır. Mustafa Kemal tarafından kurulan yeni devletin, üzerine oturduğu temel niteliğindeki medeni devlet düşüncesini benimseyen Abdülrazık'ın görüşleri; özellikle Müslümanların batı medeniyetine eklemlenmesigerektiğini savunan laik seçkinler tarafından önemli ölçüde savunulmuştur.⁶⁸ Fakat aynı kesinliği, İslam'ın yeniden canlanmasının ve özünün ortaya çıkarılmasına ilişkin görüşleri olan gruplar için söylemek zordur.

Ahmet Arslan bu muğlak arayışları şu sözlerle açıklamıştır: 'Kök İslam'ı ya da Temel İslam'ı savunan gruplar, geçmişteki Müslüman devletlerin, gerçek anlamda İslam devletleri olmadıklarını, bir güç veya tahakküm devleti olduklarını söyleyerek

---

⁶⁵ Fazlur Rahman, İslam, Çev: Mehmet Dağ- Mehmet Aydın, 8. Basım, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2008 s.336

⁶⁶ Leonard Binder, Liberal İslam, Çev. Yusuf Kaplan, Kayseri: Rey, 1996, s.206-9.

⁶⁷ Fehmi Ced'an, A.g.e., ss.11-20

⁶⁸ Fehmi Ced'an, A.g.e. ss.11-13

eleştirmektedirler. Dolayısıyla onlar için İslam'ı yeniden yorumlamak ve ondan bir siyaset kuramı çıkartmak isteği makul ve anlaşılabilir bir şeydir. Yeniçağın başından beri batı kültürünün birlik ve bütünlüğünü kaybettiği, şüpheli, rölativist, hatta nihilist bir zeminde seyrettiği; İslam'ın ise bir din ve devlet olarak, bir ahlak ve siyaset olarak, insanlığın kaybettiği bu birlik ve bütünlük idealini ona yeniden kazandırabileceği tezinde heyecan verici ve dokunaklı bir şeylerin olduğu muhakkaktır. Ancak böyle bir amaç veya idealin önünde çözmek zorunda olduğu hayli problem, aşmak zorunda olduğu hayli engel olduğu da unutulmamalıdır.⁶⁹

'İslam ve demokrasi arasındaki ilişki' konusundaki yaklaşımları en genel anlamda ikiye ayırabiliriz:⁷⁰ İslam'ı demokrasiyle uzlaşmaz (ya da uzlaşmaz) gören anlayışlar ve İslam'ı demokrasiyle uzlaşabilir gören yaklaşımlar. İslam ve demokrasiyi uzlaşmaz olarak gören görüşler ise kendi içinde üçe ayrılır. Bunlardan ilk ikisi uzlaşamayacağını, üçüncüsü ise uzlaşmayacağını savunur. Birinci grupta; İslam'ı batı, laiklik ve modernizm karşıtı olduğu için demokrasi karşıtı gören laikler yer alır. İkinci grupta; İslam'ın siyaset karşıtı olduğunu, daha ötesinde metafizik bir ötedünya öğretisi olduğunu ve bunun içinde demokrasiyle uyuşamayacağını hatta ilişki dahi kurulamayacağını savunan görüşler yer alır. Üçüncü grupta ise; İslam'ın kendi kendine yeten ve diğer tüm sistemlerin az ya da çok iyi yönlerini kapsayan çok boyutlu bir sistem olduğunu, dolayısıyla demokrasinin zaten İslam'ın içinde var olduğunu söyleyen, bunun içinde İslam ve demokrasi ilişkisinin kurulmayacağını savunan görüşler vardır.

İslam'ı demokrasiyle uzlaşabilir gören görüşlerde genel olarak üçe ayrılmaktadır. Birinci grupta; demokrasi içinde var olan bazı değerlerin İslam içinde, (özellikle de Hz. Muhammed ve onu takiben dört halife devrine vurgu yapılarak) İslam'ın çoğu kurumunda varlığının İslam'ın demokrasiyle olan uyumuna vurgu yapan görüşler yer almaktadır. İkinci grupta; demokrasinin özellikle İslami değerlerin iktidara taşınması amacı güden İslamcı gruplar açısından taşıdığı araçsal değere vurgu yapan görüşler ve son olarak da İslam ve demokrasiyi birbirine eklemlemeden yani İslam'ı demokratikleştirmeden ya da demokrasiyi İslamileştirmeden ele alan objektif görüşler olarak sınıflandırmak mümkündür.

---

⁶⁹ Fehmi Ced'an, A.g.e. ss.99-100

⁷⁰ Ayşen Uysal, Siyasal İslam ve Liberalizm, İstanbul: Yakın Kitabevi, 2009, ss.16-18

İslam'ın demokrasi ile uzlaşabilirliğini reddeden ilk akım anayasa hareketi ile İran'da ortaya çıkmıştır (1905-1911). Anayasanın yapımı sırasında Şeyh Fadlullah Nuri, demokrasi fikrinin ve onun getireceği bütün yurttaşların eşitliği ilkesinin getirdiği 'yurttaş' kavramıyla İslam'ın bölünmez 'ümme't anlayışının zıt olduğunu; eşitlik ilkesinin İslam içerisinde mümkün olamayacağını savunuyordu. Çünkü ona göre inanmışlarla inanmayanlar, zengin ile yoksul, karı ile koca, ulemayla müritler arasında var olan kaçınılmaz eşitsizlikler vardı ve gerekliydi de.⁷¹ Dolayısıyla bu akımın başlıca fikri 'İslam'ın tamamlanması gereken herhangi bir eksiğinin olmadığı' üzerine temellenmiştir.

İslam'ın demokrasiyle bağdaşamayacağını savunan görüşler geleneksel monarşilerde, fikri olmaktan ziyade siyasi çıkarlar açısından yaygın olarak gözlemlenebilir. Bu görüşler daha çok geleneksel monarkların demokrasiyi kendi egemenlik alanlarının genişliğine tehdit olarak algılamalarından kaynaklanmıştır. İslam ise kendi çıkarlarını korumak isteyen bu geleneksel monarşiler tarafından demokrasiye karşı bir araç olarak kullanılmıştır. Suudi Arabistan Kralı; 'İslam'ın sosyal, ekonomik ve siyasi bir sistem olarak çok kapsamlı bir anayasa olduğunu ve bunun dışında başka bir otorite tarafından bir anayasa oluşturulmasına engel teşkil ettiğini iddia etmiştir.⁷²

Bir diğer önemli nokta ise Ortadoğu'da İslami karakterli muhalefet tarafından demokrasinin, salt iktidarın ele geçirilmesi olarak algılanmasıdır. Daha doğru bir tabirle halkın talepleri; genel bir eşitlik ve hak talebi olmaktan ziyade, iktidarın ele geçirilmesinin istenmesidir. Bu durumda şiddete dayalı darbe girişimlerinin meydana gelmesine yol açmıştır. Aslında bu; otoriter hükümetlerin, halkın demokratik kanalları kullanarak taleplerinin dile getirilmesinin önünde engel teşkil etmesinin de bir sonucudur. Bu doğrultuda da demokratik kanalları kullanarak taleplerini dile getirme imkânı bulamayan kitleler terör ve şiddete yönelmişlerdir.

İslam'ın demokrasi ile uyuşmayacağını söyleyen görüşlerin ilgi çekici noktası, her biri farklı konumlarda olan kimi yazar ve grupların, yaptıkları farklı çıkarımların aynı olgulardan temelleniyor olmasıdır. Konuyu biraz daha açarak anlatacak olursak,

---

⁷¹ John L, Esposito, "Demokrasi." İslamcı Hareketler ve Devlet, İslam ve Demokrasi, Tüses Yayınları (1994). A.g.m. s.71

⁷² Kona, Ortadoğu, Orta Asya ve Kesişen Yollar, A.g.e, s.163.

söz gelimi İslam'ın içinde barındırdığı karı-koca, müslim-gayrimüslim gibi doğal ayrımların ve yasama organının varlığının İslami geleneklere uyuşmayacağını söyleyen İslami söylemle, yine aynı nedenlerle demokrasinin Ortadoğu'da varlık gösterememesini İslami geleneklere bağlayan oryantalist batılı yazarların gösterdikleri nedenler birbiriyle örtüşmektedir.⁷³

İslam'ın demokrasiyle bağdaşamayacağı batılı oryantalist yazarların ortak paydasıdır. Esas olarak üstünde durdukları olgular ise yükselmekte olan 'fundamentalizm' ve İslami yönetim şekli olarak 'şeriat'ın varlığıdır. Kramer, İslam'ın demokrasiyle kesinlikle uyuşmayacağını ve hatta üçüncü demokrasi dalgasından Ortadoğu ülkelerinin de etkileneceğini beklemenin hayal olduğunu söyler. Çünkü ona göre batı karşıtı bir zeminde yükselen radikal fundamental grupların yükselişi ve İslam'ın kendi içerisinde var olan müslim-gayrimüslim, kadın-erkek eşitsizliğinin varlığı İslam ile demokrasi arasında pozitif bir bağ kurmaya engeldir. Ayrıca Kramer'e göre demokrasinin birinci şartı insanların eseri olan pozitif hukuktur ve İslam'da var olan ilahi yasa 'şeriat' bu ilişkiyi baştan kurulamaz hale getirmektedir.⁷⁴

Bu doğrultuda İslam ve demokrasi açısından bir başka sorunsal doğmaktadır. 'Dine dayanan bir siyasi partinin demokratik rejim içerisinde yeri olabilir mi?'⁷⁵ Bu soruyu iki açıdan ele almak gereklidir. Öncelikle demokrasi açısından dine dayalı bir partinin varlığını tartışacak olursak; demokrasi en genel bilinen özelliğiyle bir 'hoşgörü' rejimidir. Bu rejim, farklı kanaatlerin ve inançların yaşamasına hoşgörü gösterir ve hatta bu farklı inançların yaşayabilmesi için belki de gereklidir. Fakat demokratik açıdan 'hoşgörüszüzlüğe dayanan' ve diğer inançların varlığına tahammülsüz bir inanca karşı demokrasinin göstereceği tutum açıktır. Dolayısıyla İslam'a dayanan bir partinin demokrasi içindeki varlığı, onun hoşgörü temelinde ve demokrasiyi kendi inançlarını iktidara taşımada bir araç olarak görüp görmemesi temelinde sorgulanmalıdır.⁷⁶

Diğer taraftan böyle bir partinin demokratik rejim içerisindeki yeri onun kendi tutarlılığı açısından değerlendirilmelidir. Başka bir deyişle demokrasi oyununun kurallarını kabul etmesinin, kendi varlık nedenini teşkil eden ideolojisi ile nasıl

---

⁷³ Barcadurmuş-Nişancı, A.g.m. ss.103-110

⁷⁴ Martin Kramer, 'İslam vs. Democracy', Commentary, Vol. 95. n. 1, January 1993, ss.37-38

⁷⁵ Arslan, A.g.e. ss. 88-90

⁷⁶ Sarıbay, Din ve Türkiye, A.g.e. s.63

bağdaştırabildiğini açıklayabilmelidir. Konuyu Arslan'dan aldığımız bir örnekle açıklayacak olursak:

“Egemenliğin yalnızca Tanrı'ya ait olduğunu ve yasaların ancak Tanrı tarafından konulabileceğini ve konulmuş olduğunu temel alan bu siyasi parti, kanun koyma yetkisine sahip insanlardan meydana geleceği varsayılan bir meclisin varlığını nasıl kabul edebilecektir? Bu meclisin içinden çıkacak bir hükümetin bu kanunları uygulama yetkisine sahip olduğunu kabul edebilmektir.”⁷⁷

Bernard Lewis de aynı şekilde bugün İslam Konferansına üye olan 53 devletten sadece Türkiye'nin demokratik bir rejime sahip olduğunu söyler, ama yine de İslam'ın bir bütün olarak algılanamayacağını, onun içinde barındırdığı gerek fikri ve dinsel gerekse tecrübeye dayalı farklılıklarının, diğer büyük dinlerin Musevilik ve Hıristiyanlığın olduğu kadar, onunda içinde birçok imkânı barındıran bir medeniyet olduğunu belirtir.⁷⁸

Dolayısıyla İslam ve demokrasinin ‘uzlaşılabilirliği’ tartışmaları iki konu üzerine odaklanmaktadır. Birincisi; geleneksel olarak egemenliğin kaynağı ve iktidarın niteliği üzerinedir ve bu tartışmalarda da temel konu, eski Müslüman cemiyetlerinin ve kurumlarının niteliği ve rolüdür. İkincisi ise; özellikle yirminci yüzyılın son çeyreğinde İslamcı hareketlerin geldikleri konum ve yeni kurulan İslami partilerin demokrasiyle olan ilişkisi üzerine yoğunlaşmaktadır.

1.6.Uluslararası Kuruluşlar

1.6.1.Arap Birliği (Arap Ligi)

Ligin ana hedefi "üye devletlerarasındaki ilişkileri güçlendirmek ve aralarındaki işbirliğini koordine etmek, bağımsızlık ve egemenliklerini korumak ve Arap ülkelerinin işlerini ve çıkarlarını genel bir biçimde değerlendirmek" olarak özetlenebilir.Arap dünyasının çıkarlarını geliştirmek için tasarlanmış programlar bulunmaktadır. Bunlar: Üye ülkelerin siyasi konumlarını koordine etmek, ortak endişeler üzerinde görüşmeler

---

⁷⁷ Arslan, A.g.e. ss.88-90

⁷⁸ Bernard Lewis, ‘İslam and Liberal Democracy: A Historical Overview’, Journal of Democracy, Vol.7, n.2, April 1996, s.53

yapmak, bazı Arap anlaşmazlıklarını çözmek ve 1958 Lübnan krizi gibi çatışmaların sınırlandırılması için bir forum olarak hizmet etmek. Diğer yandan Arap Ligi, ekonomik bütünleşmeyi teşvik eden birçok dönüm noktası belgesinin hazırlanması ve sonuçlandırılması için birçok platform oluşturmuştur. Buna bir örnek, bölgedeki ekonomik faaliyetlerin ilkelerini ortaya koyan Birleşik Arap Ekonomik Eylem Sözleşmesi'dir.⁷⁹

Her üye ülkenin Arap Ligi Konseyi'nde bir oyu vardır ve kararlar yalnızca kendileri için oy kullanan devletler için bağlayıcıdır. 1945 yılında ligin amaçları, üyelerinin siyasi, kültürel, ekonomik ve sosyal programlarını güçlendirmek ve koordine etmek ve aralarında çıkan anlaşmazlıklarda arabuluculuk yapmak olarak belirlenmiştir. Ayrıca, 13 Nisan 1950'de Ortak Savunma ve Ekonomik İşbirliği üzerine bir anlaşma imzalanmış ve imzacılar askeri savunma önlemlerinin koordinasyonunda görev yapmışlardır. Mart 2015'te, Arap Birliği Genel Sekreteri, aşırılıkçılığa ve diğer Arap Devletleri tehditlerine karşı koymak amacıyla Ortak bir Arap gücü kurulduğunu ilan etmiştir. Projeye katılım gönüllülük esasına dayanmaktadır ve ordu yalnızca bir üye ülkenin talebi üzerine müdahale edecektir. Zengin Körfez ülkeleri tarafından finanse edilen Arap gücünün kurulmasının sebebi, bölgenin giderek büyüyen militarizasyon ve şiddetli iç savaşların ve terör hareketlerinin artmasıdır.⁸⁰

1944'te İskenderiye Protokolünü kabul ettikten sonra Arap Birliği 22 Mart 1945'te kurulmuştur. Ekonomiyi geliştirme, uyuşmazlıkları çözme ve siyasi amaçları koordine etme üzerine odaklanarak bölgesel bir Arap devlet örgütü olmayı amaçlamaktadır. Diğer ülkeler daha sonra lige katılmaya başlamıştır. Her ülkeye konseyde bir oy verilmiştir. İlk büyük girişim, İsrail'in 1948'de (ve Arap dünyasında popüler protestoya tepki olarak) ortaya çıkması sonucu Arap nüfusunun bölgede kökten sökülmesi iddiası ile ortak müdahale talebidir. Ancak bu müdahalede büyük bir katılımcı olan Transjordan (Mavera-i Ürdün Emirliği) tarafından karşı çıkılarak bertaraf edilmiştir.⁸¹

---

⁷⁹Ashish K. Vaidya, *Globalization* (ABC-CLIO: 2006), s. 525.

⁸⁰[https://chronicle.fanack.com/international-affairs/league-arab-states/the-joint-arab-force-will-it-ever-work/\(E.T.02.08.2017\)](https://chronicle.fanack.com/international-affairs/league-arab-states/the-joint-arab-force-will-it-ever-work/(E.T.02.08.2017))

⁸¹Joseph Nevo, *King Abdullah and Palestine: A Territorial Ambition* (London: Macmillan Press; New York: St. Martin's Press, 1996)

Arap Parlamentosu, 20 Eylül 2011'de Suriye ve Yemen'in üye ülkelerin Arap Baharı sırasında rejim muhaliflerine ve eylemcilere karşı orantısız şiddet olaylarına karşı cezalandırılmasını önermiştir, 12 Kasım'da yapılacak bir oylamada, Esad'a askıya alınmayı önlemek için son şans vererek, Suriye'yi oydan dört gün sonra resmi olarak askıya almayı kabul etmişlerdir. Suriye, Lübnan ve Yemen bu harekete karşı oy kullandı ve Irak ise çekimser kalmıştır. Arap Birliği, Aralık 2011'de rejime karşı protesto yapan kişilere yönelik şiddeti izlemek üzere komisyon görevlendirilmiş, komisyon, Ömer el Beşir'in askeri istihbaratının başında yer alan Muhammed Ahmed Mustafa El-Dabi başkanlığında, soykırım da dâhil olmak üzere savaş suçlarının işlendiğini iddia etmiştir. 6 Mart 2013'te, Arap Birliği, Suriye Ulusal Koalisyonu'nun Suriye'nin Arap Birliği'nde temsil imkânı sağlanması yönünde karar almıştır. Pan-Arap grubunun genel sekreteri Nabil El-Arabi 9 Mart 2014'te, muhalefet kurumlarının oluşumunu tamamlayana kadar Suriye'nin Arap Birliği'ndeki yerinin boş kalacağını belirtmiştir.⁸²

Arap Birliği, üyelerini ekonomik olarak entegre etmeye ve dış yardım talep etmeden üye ülkelerle çatışmaları çözmeye çalışan bir siyasi örgüttür. Bir devlet temsilcisi parlamentosu unsurlarına sahipken, dışişleri BM denetiminde ele alınmaktadır. Arap Ligi, Arap vatan ilkesini onaylarken, üye devletlerin egemenliklerine saygı duymaktadır. Ekim 1951'de Arap Ligi Konseyi ve komitelerin iç düzenlemeleri kabul edilerek Genel Sekreterliğin üyeleri Mayıs 1953'te kararlaştırılmıştır.⁸³

O zamandan beri, Arap Birliği'nin idaresi, ulusüstü kurumların ikiliği ve üye devletlerin egemenliğine dayanmakta idi. Bireysel devlet koşullarının korunması, egemen seçkinlerin doğal tercihlerinden gücünü ve karar vermede bağımsızlığını korumak için türetmiştir. Dahası, yoksulların zenginliğini Arap milliyetçiliği, Arap yöneticileri arasındaki çatışmalar ve Arap birliğine karşı çıkabilecek dış güçlerin etkisi ile paylaşabilecekleri korkusu, ligin daha derin entegrasyonuna engel teşkil etmektedir.

Filistin'nin Arap Birliği'ndeki yerine baktığımızda, Arap Birliği, 1964 Kahire Zirvesinde Filistin halkını temsil eden bir organizasyon yaratmaya başlamıştır. 29 Mayıs

---

⁸²D. Kenner, "The World's Worst Human Rights Observer". Foreign Policy, 27 December 2011.

⁸³<https://web.archive.org/web/20080725204917/http://www.yale.edu/lawweb/avalon/mideast/arableag.htm> (E.T. 10.08.2017)

1964'te Doğu Kudüs'te bir araya gelen ilk Filistin Ulusal Konseyi tarafından 2 Haziran 1964'te yapılan bu toplantı sırasında Filistin Kurtuluş Örgütü kurulmuş olup Filistin kısa süre içinde FKÖ tarafından temsil edilen Arap Birliği'ne kabul edilmiştir. Bugün, Filistin Devleti Arap Ligi'nin tam üyesidir.

28 Mart 2002'deki Beyrut Zirvesinde Arap Ligi, Arap Barış Girişimi, Arap-İsrail çatışması için Suudi kaynaklı bir barış planı kabul edilmiştir. Girişim, İsrail ile ilişkilerin tam olarak normalleştirilmesini teklif etmiştir. Buna karşılık, İsrail, Doğu Kudüs'ü başkenti olarak Filistinlilerin Batı Şeria ve Gazze Şeridi'ndeki bağımsızlığını tanımanın yanı sıra Filistinli mülteciler için "adil bir çözüm" olarak tanımlamak için, Golan Tepeleri de dahil olmak üzere tüm işgal bölgelerinden çekilmek zorunda kalmıştır. Barış Girişimi, Riyad Zirvesinde 2007'de tekrar onaylanmış, Temmuz 2007'de Arap Birliği, Ürdün ve Mısır dışişleri bakanlarından oluşan bir misyonu İsrail'e göndererek bu girişimi teşvik etmiştir. Venezüella'nın 2008-2009 İsrail-Gazze ihtilafı sırasında İsrail diplomatlarını sınır dışı etme kararı sonrasında, Kuveyt milletvekili Waleed Al-Tabtabaie, Arab Ligi karargâhını Caracas Venezuela'ya taşımayı önermiştir. Arap Birliği Genel Sekreteri Amr Muhammed Musa, 13 Haziran 2010'da, Hamas'ın 2007'de silahlı ele geçirilmesinden bu yana Arap Birliği yetkilisinin yaptığı ilk ziyaret olarak tarihe geçen Gazze Şeridi'ni ziyaret etmiştir. 2015 yılında Arap Birliği, Suudi Arabistan'ın liderliğindeki Shia Houthi's'e karşı yürüttüğü askeri müdahaleye destek vermiş ve 2011 ayaklanmasında görevinden alınmış olan eski Yemen Cumhurbaşkanı Ali Abdullah Salih'esi adık güçler çağrısında bulunmuştur.⁸⁴

1.6.2. Arap Ortak Pazarı

Arap Ekonomik Birlik Konseyi 1964 Mayıs ayında, Arap Birliği Ekonomik Konseyi tarafından 1957'de yapılan bir anlaşma sonrasında Mısır, Irak, Ürdün, Kuveyt, Libya, Moritanya, Filistin, Suudi Arabistan, Sudan, Tunus, Suriye, Birleşik Arap Emirlikleri ve Yemen tarafından kurulmuştur.⁸⁵

---

⁸⁴D. Kenner, "The World's Worst Human Rights Observer". Foreign Policy, 27 December 2011.,s.92

⁸⁵ https://en.wikipedia.org/wiki/Council_of_Arab_Economic_Unity(E.T.20.08.2017)

3 Haziran 1957'de onaylanan Ekonomik Birlik Anlaşmasına göre, Arap Ekonomik Birlik Konseyi, Arap Birliği Devletleri arasındaki ekonomik ilişkileri, aralarındaki doğal ve tarihsel bağlarla tutarlı üslerde organize etmek ve pekiştirmek istemektedir. Ekonomilerini vekaynaklarını geliştirerekülkelerinin refahı için en iyi şartları sağlamayı amaçlamaktadır. Arap Ekonomik Birlik Konseyi'ndeki devletlerarasındaki ekonomik ilişkilerin temeli, Ekonomik Birlik Anlaşması'nın 1. ve 2. maddelerinde açıklanmıştır.⁸⁶

Madde 1 her bir üye devletin haklarını şöyle tanımlar:

1. Kişisel ve sermaye hareketliliği.
2. Malların ve ürünlerin ücretsiz değişimi.
3. Oturma ve ekonomik çabaların egzersizi (iş, istihdam, vb.).
4. Limanlar ve havaalanlarının transit geçişi ve kullanımı.
5. Elde bulundurma ve miras.

Madde 2, Ekonomik Birlik Anlaşması imza sahiplerini Madde 1'de belirtilen amaçlara yönelik olarak:

1. Birleştirilmiş bir gümrük alanına girme.
2. İthalat ve ihracat politikalarını birleştirmek.
3. Transit geçişle ilgili düzenlemelerini birleştirmek.
4. Diğer devletlerle ortaklaşa müzakere anlaşmaları imzalamak.
5. Üye devletlerarasında eşit şartlardaki tarım, sanayi ve ticareti sağlamak için mevzuatı birleştirmek ve koordine etmek.
6. İşgücü ve sosyal güvenlikle ilgili mevzuatı koordine etmek.
7. (A) Üye ülkeler arasında eşdeğer iş iklimlerini yakalamak için "tarım, sanayi, ticaret, gayrimenkul ve sermaye yatırımları ile ilgili devlet ve belediye vergileri ile tüm vergileri" koordine etmek;(B) Üye ülkelerin çift vergilendirilmiş vatandaşlarını kullanmaktan kaçınma.

---

⁸⁶http://www.cris.unu.edu/riks/web/treaties/constituent_treaties/19._The_Economic_Unity_Agreement_Among_States_the_Arab_League_establishing_the_Council_of_Arab_EconomicXX3June1957.pdf(E.T.2 0.08.2017)

8. Para ve maliye politikalarını koordine etmek.
9. "İstatistiksel sınıflandırma ve tablolama yöntemlerini" birleştirmek.
10. 1. ve 2. Maddelerin belirtilen hedefleri ile uyumlu diğer önlemlerin kabulü.

Agadir Sözleşmesi

Arap Akdeniz Ülkeleri arasında bir serbest ticaret bölgesinin kurulması amacıyla "Agadir Sözleşmesi" 25 Şubat 2004'te Rabat, Fas'ta imzalanmıştır. Sözleşme, Ürdün, Tunus, Mısır ve Fas arasında görülen serbest ticareti amaçlayan anlaşma Avrupa-Akdeniz serbest ticaret bölgesinin oluşumunda ilk potansiyel adım olarak görülür. Agadir Anlaşması'nın tüm üyeleri bu tarihten itibaren "Büyük Arap Serbest Ticaret Bölgesi" ne katılmış ve anlaşma dayelerini almaya başlamışlardır.⁸⁷

Büyük Arap Serbest Ticaret Bölgesi

"Büyük Arap Serbest Ticaret Bölgesi" (GAFTA) 1997'de var olan pan-Arap serbest ticaret bölgesi: Suudi Arabistan, Sudan, Suriye, Tunus, Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn, Mısır, Irak, Kuveyt, Lübnan, Libya, Fas, Umman, Katar olmak üzere 14 ülke tarafından kurulmuştur. GAFTA'nın kurulması, Arap Birliği Ekonomik ve Sosyal Konseyi (ESC) tarafından "Arap Ülkeleri Arasında Ticareti Kolaylaştırmak ve Geliştirmek İçin Sözleşme" (1981) ve on yedi Arap Birliği üyesi ülkenin onayı ile gerçekleşmiştir. Ürdün, Amman'da "Büyük Arap Serbest Ticaret Bölgesi Anlaşması" (1997) zirvesinde, Cezayir 2009'da GAFTA'ya on sekizinci üye devlet olarak katılmıştır. GAFTA'nın denetlenmesi ve yönetilmesi ESC tarafından yapılmaktadır. Üyeler, aşağıdaki koşulları uygulayarak, toplam iç Arap ticaretinin % 96'sına, bunların % 95'i ise dünyanın geri kalanına katılır.⁸⁸

1. Gümrükler arası ücretlere talimat vermek: Arap ürünlerindeki Gümrük miktarını yılda %10 azaltmak için 14 Arap devlet, gümrük tarifeleri programlarını Arap Birliği Güvenlik Konseyi'ne bildirerek onları koordine etti. Suriye hariç tutuldu ve Brüksel tarife sistemini kullandı.

---

⁸⁷ <http://www.bilaterals.org/?agadir-agreement-2004&lang=en>(E.T.20.08.2017)

⁸⁸ <http://www.bilaterals.org/?arab-free-trade-area-agreement&lang=en>(E.T.20.08.2017)

2. Arap menşe ürünlerinin uygulanması: Tüm üyeler, ürünlerinin bir ülkeden diğerine sorunsuz hareket etmesine yardımcı olmak için standartlarını ve özelliklerini paylaştı. Devletler tarım sektörünün standartlarını paylaşmış ve birçok kısıtlama ve spesifikasyon enjekte etmiştir.
3. Özel sektörler: Arap Ligi, özel sektörün faydalarını bilgilendirmek ve geliştirmek için bir veri tabanı yarattı.
4. İletişim: Ekonomik ve Sosyal Konsey, altmış beşinci toplantısında, üye devletler, aralarındaki iletişimi kolaylaştırmak ve Büyük Arap Serbest Ticaret Bölgesi'ni daha fazla uygulamak için Özel sektör ile kamu sektörleri arasındaki etkileşimi arttırmak için çalışmak için bir temel oluşturmaya karar verdiler.
5. Gümrük Vergileri: Altmış yedinci toplantıda, Ekonomik ve Sosyal Konsey, GAFTA'nın son 4 yılındaki gümrüklerde %40'lık bir azalmanın devam edeceği ve Amman zirvesinde verilen kararların ardından üyelerin tüm gümrük vergilerini ortadan kaldırmak için çaba sarfedecekleri konusunda anlaştılar.

1.6.3.İslam Konferansı Örgütü (İslam İşbirliği Teşkilatı)

25 Eylül 1969'da Suudi Arabistan'nın bir şehri olan Cidde'de kurulmuştur. Örgütün temel amacı İslam Dünyasının hak ve çıkarlarını korumak, üye devletler arasında işbirliği ve dayanışmayı güçlendirmektir. Örgütün 57 üyesi bulunmaktadır. Bu ülkeler:

Afganistan, Arnavutluk, Azerbaycan, Bahreyn, Bangladeş, Benin, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), Brunei, Burkina-Faso, Cezayir, Cibuti, Çad, Endonezya, Fas, Fildişi Sahili, Filistin, Gabon, Gambiya, Gine, Gine Bissau, Guyana, Irak, İran, Kamerun, Katar, Kazakistan, Kırgızistan, Kornorlar, Kuveyt, Libya, Lübnan, Maldivler, Malezya, Mali, Mısır, Moritanya, Mozambik, Nijer, Nijerya, Özbekistan, Pakistan, Senegal, Sierra Leone, Somali, Sudan, Surinam, Suudi Arabistan, Tacikistan, Togo, Tunus, Türkiye, Türkmenistan, Uganda, Umman, Ürdün, Yemen, Suriye (Üyeliği 14-15 Ağustos tarihlerinde düzenlenen IV. Olağanüstü İTT Zirvesi'nde askıya alınmıştır.) Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (Kıbrıs Türk Devleti adıyla), Bosna-Hersek, Orta Afrika Cumhuriyeti, Rusya, Tayland ise gözlemci üye olarak örgütte yer almaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti örgüte kuruluşundan bu yana üye konumunda bulunmaktadır.⁸⁹İslam Konferansı Örgütü, 21 Ağustos 1969 tarihinde İsrail'in işgali altında bulunan Kudüs'teki, Al-Aksa Mescidi'nin yakılmasının İslam dünyasında uyandırdığı tepki üzerine, 22–25 Eylül 1969 tarihlerinde Rabat'ta ilk kez düzenlenen İslam Konferansında alınan bir kararla kurulmuştur. Örgütün ismi 2011 Haziran ayında Astana'da düzenlenen 38. Dışişleri Bakanları Konseyi'nde İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) olarak değiştirilmiştir.1970 Mart ayında Cidde'de gerçekleştirilen Birinci İslam Dışişleri Bakanları Konferansında Genel Sekreterliğin oluşturulmasına ve Sekreteryanın, Kudüs'ün kurtarılmasına kadar, Cidde'de faaliyet göstermesine karar verilmiş, ayrıca bir Genel Sekreter atanmıştır.⁹⁰

Teşkilatın en üst düzeyde karar alma organı olan zirve toplantıları her üç yılda bir, Devlet ve Hükümet Başkanları seviyesinde düzenlenmektedir. İhtiyaç duyulduğunda, olağanüstü zirve toplantısı da yapılabilmektedir. Üye ülkeler zirve toplantılarına coğrafi gruplar (Arap, Asya ve Afrika) esasına göredönüşümlü olarak evsahipliği yapmaktadır. Bu kural diğer İİT toplantıları için de geçerlidir. Kuruluşundan bugüne kadar çeşitli üye ülkelerin evsahipliğinde 12 Zirve, 4 Olağanüstü Zirve toplantısı düzenlenmiştir. Son Olağanüstü (IV.) Zirve 14-15 Ağustos 2012 tarihlerinde Mekke'de, 12. Zirve toplantısı 6-7 Şubat 2013 tarihlerinde Kahire'de gerçekleştirilmiştir. Bir sonraki (XIII) İslam Zirve Toplantısı'nın 2016 yılında Türkiye'de gerçekleştirilmiştir. 1 Ocak 2005 tarihinde İİT Genel Sekreteri olan Prof. Dr. Ekmeleddin İhsanoğlu, bu görevi üstlenen ilk Türk vatandaşıdır. Suudi Arabistanlı eski Bakan Dr. İyad Medeni 12. Zirve Toplantısında yeni Genel Sekreter olarak tayin edilmiş olup, 2014 yılı başında görevi devralmıştır.⁹¹

1972 yılında Rabat'ta yapılan üçüncü İslam Dışişleri Bakanları Konferansında kabul edilen İKÖ Şartının yerine 14 Mart 2008'de Dakar'da yapılan 11. İKÖ Zirvesi'nde kabul edilen yeni Şart Örgütün temel kurucu belgesidir. Şart, örgütün amaçlarını ve prensiplerini belirleyipüyelik, gözlemcilik, organlar, uyuşmazlıkların barışçı halli, bütçe ve maliye ve işleyiş kurallarınıhüküm altına alır. 1972 tarihli eski Şartı

---

⁸⁹ https://en.wikipedia.org/wiki/Organisation_of_Islamic_Cooperation(E.T.20.08.2017)

⁹⁰ <http://www.mfa.gov.tr/islam-isbirligi-teskilati.tr.mfa>(E.T.20.08.2017)

⁹¹ <http://www.mfa.gov.tr/islam-isbirligi-teskilati.tr.mfa>(E.T.20.08.2017)

değiştiren ve yerine geçen yeni Şart, Örgütün reformu yolunda en önemli dönüm noktasını oluşturmaktadır. Yeni Şart, Örgütün 1972 yılından bu yana geçen zamanda uluslararası alanda meydana gelen köklü değişiklikler sonucunda ortaya çıkan yeni ortamda İslam ülkeleri arasında çağdaş ihtiyaçlara uygun işbirliği ve faaliyetler için gerekli yasal zemini ve teşkilatın genel organlarını oluşturmaktadır.⁹²

Aralık ayında gerçekleştirilen Mekke Zirvesinde kabul edilen 10 Yıllık Eylem Programı,⁹³ İslam dünyasının karşı karşıya kaldığı, siyasi, sosyo-ekonomik, kültürel ve bilimsel yetersizlikler karşısında, İKÖ üyesi ülkelerin aralarındaki İslam dayanışmasının güçlendirilmesi, İslam dininin ve değerlerinin doğru biçimde anlatılarak İslam'a karşı oluşan önyargıların ortadan kaldırılması amacıyla hazırlanmıştır. Program; siyasi irade, dayanışma ve ortak İslam hareketi, ılımlılık ve İslam'ın hoşgörü anlayışı, İslam hukuku, İslam Fıkıh Akademisi, terörizmle mücadele, İslamofobi ile mücadele, insan hakları ve iyi yönetim, Filistin ve işgal edilmiş Arap toprakları, çatışmaların önlenmesi ve çözümü, barış tesisi, ekonomik işbirliği, İslam Kalkınma Bankasının desteklenmesi, doğal afetler karşısında sosyal dayanışma, Afrika'da yoksullukla mücadele, yüksek öğretim, bilim ve teknoloji, İslam dünyasında kadın, genç ve çocuk hakları ve aile, üye ülkeler arasında kültürel değişim ve gelişim başlıkları altında detaylandırılan kapsamlı bir yol haritası niteliğindedir.

10 Yıllık Eylem Planı esasen İKÖ 'de reform çalışmalarının miladı olarak kabul edilebilir. Bu kapsamda, ayrıca Teşkilatın isminin İslam İşbirliği Teşkilatı olarak değiştirilmesi, yeni amblem ve Şart'ın kabulü, Bağımsız Daimi İnsan Hakları Komisyonu'nun ihdası, İKÖ Sekreteryası'nda İnsani İşlerden sorumlu birim kurulması, İKÖ Kadınının Gelişimi Örgütü kurulmasının kararlaştırılması anlamında reform sürecindeki önemli adımlardır.⁹⁴

1.6.4.Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi

25 Mayıs 1981 tarihinde Riyad merkezli olarak kurulan örgütün mevcut genel sekreteri, Abdul Latif bin Rashid Al Zayani'dir. Örgütün genel amacı Basra Körfezine

---

⁹²Şart'ın metnine <http://www.oic-oci.org/is11/english/Charter-en.pdf> adresinden ulaşılabilmektedir. (E.T.20.08.2017)

⁹³<http://www.oic-oci.org/ex-summit/english/10-years-plan.htm>, (E.T.20.08.2017)

⁹⁴ <http://www.mfa.gov.tr/islam-isbirligi-teskilati.tr.mfa>(E.T.20.08.2017)

kıyası bulunan ve ortak tarihi, coğrafi, kültürel, dini ve sosyal özelliklere sahip olan ülkeleri bir araya getirmektir. Örgüt, üye ülkeler arasında bütünleşmeyi sağlayarak, üye ülkelerin ekonomik ve siyasi güçlerini bir araya getirerek bölgesel bir güç oluşturmayı hedeflemektedir. Üye ülkeler: Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), Bahreyn, Suudi Arabistan, Oman, Katar ve Kuveyt'tir. Türkiye ve Irak örgüte üye değildir. Türkiye'nin örgütle ilişkisi Stratejik Diyalog Ortağı olarak adlandırılmaktadır.⁹⁵

KİK'in kurulmasına 4 Şubat 1981 tarihinde Riyad'da toplanan altı ülkenin Dışişleri Bakanlarınca karar verilmiş; Örgüt şartı 25 Mayıs 1981 tarihinde Abu Dhabi'de imzalanmıştır. Örgütün tam adı "Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi" (Cooperation Council for the Arab States of the Gulf) olmakla birlikte, örgüt kısaca Körfez İşbirliği Konseyi – KİK (Gulf Cooperation Council - GCC) olarak anılmaktadır. KİK Genel Sekreterliği, kurulduğu tarihten bu yana Riyad'dadır. KİK'in temel organları, Yüksek Konsey, Bakanlar Konseyi ve Genel Sekreterlik'tir.⁹⁶

Yüksek Konsey, KİK üyesi ülkelerin Devlet Başkanlarından oluşmaktadır ve Örgütün en üst organıdır. Başkanlık üye ülkeler arasında alfabetik sıraya göre her yıl el değiştirmektedir. Yüksek Konsey'in olağan toplantısı her yıl yapılmaktadır. Konsey ayrıca, bir ülkenin önerisi ve ikinci bir ülkenin desteğiyle olağanüstü olarak da toplanabilmektedir. Her yıl iki Yüksek Konsey Toplantısı, bir de danışma toplantısı düzenlenmektedir. Konsey toplantıları üye ülkelerin üçte ikisinin liderlerinin katılımıyla geçerli sayılır. Önemli kararların kabulünde oybirliği, prosedürel kararların kabulünde ise oy çokluğu aranır.⁹⁷

Bakanlar Konseyi, üye ülkelerin Dışişleri Bakanlarından oluşmaktadır. Bakanlar Konseyi, düzenli olarak üç ayda bir, yılda dört defa toplanmaktadır. Konsey ayrıca, bir ülkenin önerisi ve ikinci bir ülkenin desteğiyle olağanüstü olarak da toplanabilir. Bakanlar Konseyinin dışında, üye ülkelerin diğer Bakanlarının bir araya gelmesiyle oluşan Bakanlar Komiteleri de mevcuttur (Maliye, Sağlık, vs.). Bu komitelerde alınan

---

⁹⁵ https://en.wikipedia.org/wiki/Gulf_Cooperation_Council(E.T. 22.08.2017)

⁹⁶ <http://www.mfa.gov.tr/korfez-arap-ulkeleri-isbirligi-konseyi.tr.mfa>(E.T. 22.08.2017)

⁹⁷ <http://www.mfa.gov.tr/korfez-arap-ulkeleri-isbirligi-konseyi.tr.mfa>(E.T. 22.08.2017)

kararlar, öncelikle Bakanlar Konseyine gelmekte, Bakanlar Konseyi bu kararları görüşleriyle birlikte Yüksek Konseye sunmaktadır.⁹⁸

Genel Sekreter, Yüksek Konsey tarafından atanmaktadır. Genel Sekreterin altında, Siyasi, Ekonomik, İnsan ve Çevre, Güvenlik ve Askeri işlerden sorumlu beş Genel Sekreter Yardımcısı görev yapmaktadır. Genel Sekreterliğin idari yapısı, Siyasi İşler, Ekonomik İşler, İnsan ve Çevre İşleri, Güvenlik İşleri, Askeri İşler, Hukuk İşleri, Genel Sekreterin Ofisi, Mali ve İdari İşler, Patent Bürosu, İdari Gelişim Birimi, İç Denetim Birimi, Enformasyon Merkezi, Brüksel'deki KİK Delegasyonu, New York'taki KİK Delegasyonu ve Bahreyn'deki Telekomünikasyon Bürosundan oluşmaktadır.⁹⁹

Kasım 1981'de KİK Ülkeleri Ekonomik Anlaşması imzalanmıştır. Söz konusu anlaşma ile KİK Serbest Ticaret Alanı kurulmuştur. Bahse konu anlaşmanın yerini, 31 Aralık 2001 tarihinde Muskat'ta imzalanan yeni Ekonomik Anlaşma almıştır. Yeni Ekonomik Anlaşma, gümrük birliği, ortak pazar, ekonomik ve mali birlik, kalkınma entegrasyonu, insan kaynakları gelişimi, bilimsel ve teknik araştırmalar alanında işbirliği, ulaştırma, iletişim ve altyapı bölümlerinden oluşmaktadır. Bu anlaşma ile KİK ülkeleri arasında gümrük birliği, ortak pazar ve ekonomik ve mali birliğin kurulmasına karar verilmiştir.¹⁰⁰

KİK ülkeleri arasında Gümrük Birliği Anlaşması 1 Ocak 2003 tarihi itibarıyla imzalanmış olup, henüz bütün veçheleriyle uygulamaya geçmemiştir. KİK ülkeleri arasındaki ortak pazar uygulaması, öngörülenden bir yıl gecikmeli de olsa 1 Ocak 2008 tarihinde başlatılmıştır. Kademeli bir şekilde hayata geçirilecek ortak pazar uygulamaları çerçevesinde, KİK ülkeleri vatandaşlarının, Körfez bölgesindeki tüm kamu ve özel kuruluşlarda çalışma hakkına sahip olmaları, gayrimenkul alıp satmaları, ülkeler arasında serbest dolaşımdan faydalanmaları ve eğitim ile sağlık olanaklarından yararlanmaları öngörülmektedir.¹⁰¹

---

⁹⁸ <http://www.mfa.gov.tr/korfez-arap-ulkeleri-isbirligi-konseyi.tr.mfa>(E.T. 22.08.2017)

⁹⁹ <http://www.mfa.gov.tr/korfez-arap-ulkeleri-isbirligi-konseyi.tr.mfa>(E.T. 22.08.2017)

¹⁰⁰ <http://www.mfa.gov.tr/korfez-arap-ulkeleri-isbirligi-konseyi.tr.mfa>(E.T. 22.08.2017)

¹⁰¹ <http://www.mfa.gov.tr/korfez-arap-ulkeleri-isbirligi-konseyi.tr.mfa>(E.T. 22.08.2017)

29. KİK Zirvesi'nde (2008), parasal birlik kurulması kararı teyit edilmiş, bu çerçevede para konseyi ve ortak merkez bankası kurulması kararı alınmış ve ortak para birimine 2010 yılında geçilmesi kararlaştırılmıştır. Bununla birlikte, Oman'ın ardından BAE de parasal birliğe katılmayacağını açıklamıştır. KİK ülkeleri arasında ortak para birimine geçilmesini öngören "Parasal Birlik Anlaşması" 2009 yılında Suudi Arabistan, Kuveyt, Bahreyn ve Katar tarafından onaylanarak anılan ülkeler bakımından yürürlüğe girmiştir. KİK Merkez Bankasının kurulması konusunda da bir takvim üzerinde anlaşma sağlanmıştır. Parasal birlik için gerekli olan Ortak Para Konseyi'nin ise 1 Ocak 2010'dan itibaren faaliyete geçmesi planlanmış; hedeflenen tarihte bu projenin gerçekleşmeyeceği anlaşılmıştır.¹⁰²

KİK 2010 yılı dönem başkanlığını Kuveyt yürütmüştür. Örgütün dönem başkanlığı, 6-7 Aralık 2010 tarihlerinde Abu Dhabi'de gerçekleştirilen 31. KİK Zirvesi ile Birleşik Arap Emirliğine geçmiştir. KİK Genel Sekreterliği görevini üç dönem yürüten Katar vatandaşı Abdulrahman bin Hamad Al-Attiyah, 1 Nisan 2011 tarihinde görevini Bahreyn vatandaşı Abdul Latif bin Rashid Al Zayani'ye devretmiştir. KİK Şartı ve Yüksek Konsey toplantıları sonuç bildirgeleri gibi belgelere ve KİK'e ilişkin bazı bilgilere Örgütün internet sayfasından ulaşılabilmektedir.¹⁰³

1.6.5. BM Konvansiyonları ve İmzalayan Devletler

Öncelikle belirtmek gerekir ki bölge devletlerinin tümü BM Şartını imzalamıştır. Diğer taraftan 25 Eylül 1926 tarihli 'Köleliğin Kaldırılmasına İlişkin Konvansiyon'u (7 Aralık 1953 tarihli Protokolle değişikliğe uğramış, bu haliyle 7 Temmuz 1955'te yürürlüğe girmiştir) imzalayan ülkeler: Irak, Kuveyt, Suudi Arabistan, Mısır, Cezayir, Ürdün, Libya, Fas ve Suriye'dir.¹⁰⁴

12 Ağustos 1949 tarihli 'Savaş Mahkûmlarına Yapılacak Muamele ve Savaşta Sivillerin Korunmasına İlişkin Cenova Konvansiyonu' (yürürlüğe girişi, 21 Ekim 1950). İmzalayan devletler: Bahreyn, Kuveyt, Umman, Katar, Suudi Arabistan, BAE, İran, Irak, Libya, Kuzey Yemen, Güney Yemen, Cezayir, Mısır, Ürdün, Lübnan, Fas, Suriye

¹⁰²<http://www.mfa.gov.tr/korfez-arap-ulkeleri-isbirligi-konseyi.tr.mfa>, A.g.m. (E.T. 22.08.2017)

¹⁰³ <http://www.goic.org.qa/GOICCMS/Index.html>(E.T. 22.08.2017)

¹⁰⁴ Gemalmaz, Mehmet Semih. "Arap Ortadoğusunda İnsan Hakları Uygulamaları Açısından Bakış." İnsan Hakları Yıllığı, C 9 (1987): s. 193-220.

veTunus'tur. 9 Aralık 1948 tarihli 'Jenosit(Soykırım)Suçunun Önlenmesine ve Cezalandırılmasına İlişkin Konvansiyon'u(yürürlüğe girişi, 12 Ocak 1951) imzalayan devletler: İran, Irak, Suudi Arabistan, Cezayir, Mısır, Ürdün, Lübnan, Fas, Suriye ve Tunus'tur.¹⁰⁵

31 Mart 1953 tarihli 'Kadınların Siyasal Haklarına İlişkin Konvansiyon'u (yürürlüğe girişi, 7 Temmuz 1954) imzalayan devletler: Mısır, Lübnan, Fas ve Tunus'tur. 7 Eylül 1956 tarihli 'Köleliğin Kaldırılmasına İlişkin Tamamlayıcı Konvansiyon'u (yürürlüğe girişi, 30 Nisan 1957) imzalayan devletler: İran, Irak, Kuveyt, Suudi Arabistan, Tunus, Suriye, Fas, Ürdün, Mısır ve Cezayir'dir. 21 Aralık 1965 tarihli 'Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Konvansiyon'u(yürürlüğe girişi, 4 Ocak 1969) imzalayan devletler: Cezayir, Mısır, İran, Irak, Ürdün, Kuveyt, Lübnan, Libya, Katar, BAE, Suriye, Tunus, Demokratik Yemen ve Fas'tır. Fas, ayrıca, 3 Aralık 1982 tarihinde yürürlüğe giren, 1965 tarihli Konvansiyonun (md. 14) 'e ilişkin Deklarasyonunu da onaylamıştır.¹⁰⁶

16 Aralık 1966 tarihli 'Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'ni (yürürlüğe girişi, 3 Ocak 1976) bölgede onaylayan devletler: Mısır, İran, Irak, Ürdün, Lübnan, Fas, Suriye veTunus'tur. 16 Aralık 1966 tarihli 'Uluslararası Kamusal ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'ni (yürürlüğe girişi, 23 Mart 1976) onaylayan devletler: Mısır, İran, Irak, Ürdün, Lübnan, Fas, Suriye ve Tunus'tur. 31 Ocak 1967 tarihli 'Mültecilerin Durumuna İlişkin Protokol'ü(yürürlüğe girişi, 4 Ekim 1967) imzalayan devletler: İran, Kuzey Yemen, Cezayir, Mısır, İran, Fas ve Tunus'tur. 18 Aralık 1979 tarihli 'Kadınlara Karşı Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Konvansiyon'u(yürürlüğe girişi, 3 Eylül 1981) imzalayan devletler: Mısır ve Demokratik Yemen'dir.10 Aralık 1984 tarihli 'İşkencenin Önlenmesine İlişkin Konvansiyon'u (henüz yürürlüğe girmemiştir) Arap Ortadoğu devletlerinden de onaylayan henüz yoktur.¹⁰⁷

---

¹⁰⁵ Gemalmaz, A.g.e., s. 201

¹⁰⁶ Gemalmaz, A.g.e., s.202

¹⁰⁷ Gemalmaz, A.g.e., s.202

1.7.Arap Devletlerinde, Batıda Modern Dönemde Ortaya Çıkan İnsan Hakları Beyannamelerine Benzer Üç Belge

Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi (UDHR) İkinci Dünya Savaşı'nın kötü deneyiminin sonucudur. Durumun tekrarını önlemek için alınan bir önlemdir. Belge 10 Aralık 1948 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu (BM) tarafından kabul edilmiş ve tüm insanlığın doğasında olan hakları modern ve küresel anlamda ifade etmiştir. Bununla birlikte, üçüncü dünya ülkeleri ve Müslüman ülkeler olarak sınıflandırılan sanayileşmemiş ülkelere çoğu, UDHR'nin ortaya çıkmasına yol açan konferanslara katılmamıştır. O dönemde ülkeler hala sömürge hükümetlerinin güdümü altında idi. Ülkelerin bağımsızlığı sadece bildirinin ardından gerçekleşmiş ve o zaman bağımsız olan bazı ülkeler UDHR hükümleri açısından hedeflerini sürdürmek için siyasi ağırlığa sahip değillerdi.

Böylece, UDHR ve İslam hukuku arasındaki uyumsuzluklara dikkat edildiğinde, Müslüman dünya, UDHR'nin kabul edilen üç küresel hukuk sisteminden biri olan ve benimsenen İslami hukuk sistemini barındıracak bir değişiklik yapmaktan memnuniyet duymaya başlamıştır. Bu durum, tüm dünya vatandaşlarının dörtte birinden fazlası için geçerlidir. Bu mücadele, Evrensel İslam Dini Bildirisi (UIDHR), 1981 ve Kahire İnsan Hakları Bildirgesi (CDHRI) biçiminde diğer uluslararası belgelerin ortaya çıkmasına yol açmıştır.

1.7.1.Dünya İslam Konseyi (DİK) Tarafından İlan Edilen Evrensel İslami İnsan Hakları Beynamesi 1981 (UniversalIslamicDeclaration Of Human Rights)

İslami İnsan Hakları Evrensel Deklarasyonu (UIDHR),¹⁰⁸ 1981 yılında ilan edilen ve İslami kanunlaştırılmış insan haklarına ilişkin ilk modern uluslararası hukuksal belgedir. Ancak belge yeterince kapsamlı değildir ve İslam Konferansı Örgütü üyesi ülkelerin kararını temsil etmez. (İslam ülkelerinin küresel şemsiye organı olan İKT). 1990'daki Kahire İnsan Hakları Bildirgesi'nin (CDHRI) ortaya çıkmasına neden olan bu eksiklik giderilerek 1990'da Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi'ne sunulmuş ve belgenin sunumu daha sonra kabul edildiğinden başarılı olmuştur. Dolayısıyla CDHRI,

---

¹⁰⁸ <http://www.alhewar.com/ISLAMDECL.html>(E.T. 22.08.2017)

1990' da insan haklarına ilişkin kabul edilebilir ve uygulanabilir tek uluslararası İslam Enstrümanı olarak ortaya çıkmasına neden oldu.¹⁰⁹

UIDHR' nin bildirgesi 1981'de İran İslam Cumhuriyeti tarafından yerel olarak yorumlanmıştır. Bu durum İran devriminden iki yıl sonra gerçekleşmiştir. Yeni hükümetin konumu, temsilcisi Müslümanlar tarafından uygulanamayan Judeo-Hıristiyan geleneğinin seküler yorumunun bir temsilciliğini onayladığı 36. BM Genel Kurul toplantısında açıkça belirtildi; bu durumda bildirgenin şartları ile "ülkenin ilahi kanunu" arasında bir seçim yapılması gerekiyorsa, İran her zaman İslam hukukunu seçecektir denilmiştir.¹¹⁰

Bu durum, 1981'de, İnsan Hakları Evrensel İslam Deklarasyonu'nun (UIDHR) Cezayirli Ahmad Ben Bella'nın katıldığı Paris'teki Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) nezdinde takdim edildiği aynı yıl oldu. Muhtar Mauretania'daki Ould Daddah aynı zamanda, Suudi Arabistan'da Prens Muhammed El-Faysal ve Pakistan Devlet Başkanı Ziya El-Haq'ın danışmanıydı. Diğer taraftan Müslüman Dünya Ligi'nin(MWL) genel sekreterydi. İslam Konseyi himayesinde hazırlanan Londra merkezli bir örgüt olan Müslüman Dünya Ligi (MWL) 'ne bağlı bir uluslararası sivil toplum örgütü olup merkezi Suudi Arabistan Krallığı olan Mekke'dir.¹¹¹

Bildirge, insan hakları kavramının ilahi kökene sahip olduğunu ve insanlık onurunun bir dizi laik norma indirgenemeyeceğini ilan etmektedir. Ayrıca bildirgede İnsan Hakları Evrensel Beynamesinde yer alan bazı kavramlar revize edilmektedir. Çünkü Müslümanlar, Yüce Allah'ın yetkisine karşı başka bir gücün varlığını kabul etmezler ve İslam hukukundan başka hukuksal bir gelenek de tanıyamazlar denilerek bu bildirge ortaya çıkmıştır. Bu, çeşitli İslam ülkelerinin heyetleriyle, Genel Kurulun farklı oturumlarında, uluslararası sözleşmelerde, deklarasyonlarda, kararlarda ve uluslararası örgütlerin kararlarında görülen tanımlardır. Bildirgenin İslam'a aykırı olduğunu ve İslam ülkelerinde geçerliliğinin olmadığını

---

¹⁰⁹ https://en.wikipedia.org/wiki/Universal_Islamic_Declaration_of_Human_Rights(E.T. 22.08.2017)

¹¹⁰Fred Halliday. "Relativism and Universalism in Human Rights: the Case of the Islamic Middle East". Political Studies Volume 43, p. 152–167,

¹¹¹Salem Azzam. "Universal Islamic declaration of human rights". The International Journal of Human Rights, Volume 2, Issue 3 Autumn 1998 , s. 102 - 112

iddiasından yola çıkarakdoğmuştur. Bunlar, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin Judeo-Hiristiyan geleneğinin laik bir anlayışını temsil ettiğini, dolayısıyla Müslümanlar tarafından uygulanamayacağını ve Müslümanlar tarafından tanınan değerler sistemine uymadığını iddia etmişlerdir. Bu nedenle, Müslüman ülkeler, Evrensel İnsan Hakları Beyannamesinin hükümlerini ihlal etmekten imtina göstermiyorlardı. Çünkü ülkeler ilahi kanunları (Şeriat) ihlal etmek ve laik konvansiyonları ihlal etmek arasında seçim yapmak zorunda kalmışlardır.¹¹²

Her ne kadar Sözleşmeye taraf olan her Devletin hükümlerini uygulamadığı söylenebilir de İran, bu iki belgenin İslam hukukuyla uyumlu olduğu sonucuna vardı. Yerel mevzuat ve Sözleşme arasındaki tutarsızlıklar abartılmamalıdır. Bu farklılıklar aşılabilir ve İslam'ın, İslam hukukunun ve uluslararası hukukun daha iyi anlaşılması ancak açık bir zihinle kurulan diyalog yoluyla sağlanabilir sonucuna vardı.

1.7.2.İslam Konferansı Örgütü (İKÖ) Tarafından İlan Edilen İslam'da İnsan Hakları Kahire Beyannamesi (1990)

Kahire İnsan Hakları Bildirgesi (CDHRI), 5 Ağustos 1990'da (Dışişleri Bakanları Konferansı, 9-14 Muharrem 1411 İslami takvimde) Mısır'da kabul edilen İslam Konferansı Örgütü üyesi ülkelerin oluşturduğu bir bildirgedir. Evrensel insan haklarına ilişkin İslami bir genel bakış sağlar ve İslami şeriatı tek kaynak olarak referans almıştır. CDHRI, amacını “İKÖ'ye üye devletleri için insan hakları alanında genel rehberlik” olarak ilan etmiştir.¹¹³

Bu bildirge, Birleşmiş Milletlerin 1948'de kabul edilen Evrensel Beyannamesine (UDHR) karşı İslami bir yanıt olarak kabul edilmektedir. UDHR ile aynı hakların pek çoğunu garanti altına alır ve İnsan Hakları Sözleşmesi'nin canlı bir belgesi olarak hizmet eder. Çeşitli Müslüman ülkeler, batının dışındaki ülkelerin kültürel ve dini bağlamını hesaba katmaması nedeniyle 1948 İnsan Hakları Evrensel Bildirgesini eleştirmişlerdir. 1981'de BM'ye devrim sonrası İran temsilcisi olan Said Rajaie-Horassani, ülkesinin UDHR ile ilgili konumunu, göreceli olarak Judeo-Hiristiyan

---

¹¹² Haliday, A.g.e., s.165

¹¹³ https://en.wikipedia.org/wiki/Cairo_Declaration_on_Human_Rights_in_Islam(E.T. 26.08.2017)

geleneği konusundaki seküler bir anlayış olduğunu ifade ederek ve İslami kanunları ihlal etmeden Müslümanlar tarafından uygulanamaz nitelikte olduğunu beyan etmiştir.¹¹⁴

CDHRI 1990'da İslam Konferansı Örgütü üyeleri tarafından kabul edilmiş, şimdiye kadar 45 devlet tarafından imzalanmıştır. 1992'de CDHRI, Birleşmiş Milletler Hukukçular Komisyonu tarafından şiddetle kınanmış olan Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu'na sunulmuştur. Beyanname, "Bütün insanlar temel insanlık onuru açısından eşittir" diyerek başlar ve "ırk , renk , dil , inanç , cinsiyet , din , siyasi aidiyet, sosyal statü veya diğer hususlara dayanarak" oluşturulan ayrımcılığı yasaklar. Yaşamın kutsallığını ilan ederek devam eder ve "insan yaşamının korunması"nı "Şeriat'ın öngördüğü bir görev" olarak görür. CDHRI, yaşlı erkekler, kadınlar ve çocuklar, yaralılar ve hasta ve savaş esirleri öncelikli olmak üzere, ihtiyaç sahibi kişilere gıda, barınak hakkı ve savaş alanında güvenlik ve tıbbi tedaviye erişim hakkını garanti etmektedir.¹¹⁵

CDHRI, kadınları "eşit insan onuru" "mutlu olmak için kendi hakları", "gerçekleştirilecek görevler", kendi sivil varlığı "mali bağımsızlığı" ve "soyadını ve soyunu koruma hakkı" gibi haklarla korumaktadır. Hem kadınlara hem erkeklere "ırk, renk veya uyrukluk bakımaksızın evlilik hakkı verilir ancak erkek ve kadınlara, gayrimüslim olmayla evlenmek, birden fazla eş ile evlenmek veya eşlerini boşamak için eşit olmayan bir hak verilmektedir. Evlilik için farklı asgari yaşlar erkek ve kızlar için geçerlidir. Beyanname, anne ve babanın doğum öncesi ve doğum sonrası çocuğu korumakla yükümlü kılarken, kocanın ailenin sosyal ve mali korumasından, çocukları ve eşlerini de kapsadığını vurgular. Beyanname, annelere ve babalara çocukları için eşit olmayan haklar ve ölen bir akrabasından miras kalan eşit olmayan haklar verir.¹¹⁶

Beyanname, mülkiyet haklarını ve mahremiyet hakkını tanıır. Madde 18 (b), "Herkes, evinde mülkleri ve ilişkileri bakımından kendi özel işlerinin icrasında ailesi arasında mahremiyet hakkına sahiptir. Kişiyi gözetleme veya damgalamak için gözetleme izni verilmemiştir. Devlet, bireyleri keyfi müdahaleden koruyacaktır. Bu,

---

¹¹⁴<http://www.nationalreview.com/articles/205577/human-rights-and-human-wrongs/david-g-littman>(E.T. 26.08.2017)

¹¹⁵Anver M. Emon, Mark Ellis, Benjamin Glahn: Islamic Law and International Human Rights Law, Oxford University Press, 2012.s. 113.

¹¹⁶Gemalmaz, A.g.e., s.114

herhangi bir ailenin konutlarının yıkılmasını, müsadereyive tahliye edilmesini yasaklamaktadır. Ayrıca, aileler savaş zamanlarında ayrılırlarsa, "ailelerin ziyaretlerini veya bir araya gelmelerini düzenlemek" devletin sorumluluğundadır.¹¹⁷

Deklarasyonun 10. maddesi: İslam bozulmamış bir dindir”der.İnsanlara herhangi bir zorlama biçimi uygulayarak yoksulluk veya cehaletten yararlanarak onu başka bir dine veya ateisthaline getirmek yasaklanmıştır. Beyanname, her bireyi keyfi tutuklama, işkence, kötü muamele veya haysiyetsiz davranıştan korur. Dahası, hiç kimse tıbbi veya bilimsel deneylerde rızası olmadan veya sağlığı veya yaşamı için risk altına giremez diyerek kişiyi kendinden de korur.Aynı zamanda, herhangi bir kişinin "ne amaçla olursa olsun" rehin alınmasını da yasaklar.Dahası, CDHRI masumiyet karinesini garanti eder; suçlamanın "savunmasına verilen tüm güvencelerin kendisine verileceği" iddiasıyla yargılama yoluyla kanıtlanacaktır.Beyanname ayrıca "bu gibi eylemler için yürütme yetkisi verecek olan acil durum yasalarının" ilan edilmesini de yasaklamaktadır.Madde 19, şeriatta bahsedilenlerden daha fazla ceza ya da cezanın bulunmadığını öngörmektedir; bunlar arasında bedeni cezalandırma (kırbaçlama amputasyon) ve taş atma ya da baş düşümü ile ölüm cezası dahildir. Kamu görevine sahip olma hakkı ancak şeriata uygun olarak uygulanabilir.¹¹⁸

Bildirge aynı zamanda "özgürlük ve kendi kaderini tayin hakkı"na ve köleleştirmeye , baskıya, sömürüye ve sömürgeciliğe karşı olduğunu vurgular.CDHRI, İslam hukukunda öngörülen sınırlamalarla "herkes için eşitlik ve adalet" oluşturan hukukun üstünlüğünü ilan eder. CDHRI, ayrıca, tüm bireylere "ülkesinin kamusal konularda doğrudan veya dolaylı olarak katılma hakkını" da garanti etmektedir. CDHRI, "İslam Şariatına tabi" herhangi bir yetkinin kötüye kullanımını da yasaklar.¹¹⁹

Bildirgenin 22 (a) maddesi "Herkes, kendi görüşünüŞeriat ilkelerine aykırı olmayan şekilde özgürce ifade etme hakkına sahiptir" ifadesini kullanmaktadır.Madde 22 (b) "Herkes, doğru olanı savunmak, iyiliği yaymak ve İslam Şariatının normlarına göre yanlış ve kötülüğe karşı uyarmak hakkına sahiptir" der. Madde 22 (c) şunu ifade eder: "Bilgi, toplum için yaşamsal bir zorunluluktur: Bilgi kutsallığı ve Peygamberlerin

---

¹¹⁷ Anver, A.g.e., s.115

¹¹⁸ Anver, A.g.e., s.116

¹¹⁹<http://hrlibrary.umn.edu/instreet/cairodeclaration.html> (E.T. 30.08.2017)

haysiyetini ihlal edebilecek, ahlakı ve ahlaki değerleri zayıflatacak, toplumu parçalayacak, bozacak veya zarar verecek nitelikte olmamalıdır. Ayrıca bireyler bilgiyi kötüye kullanmamalı ve bilgi ile inancını zayıflatmamalıdır. Madde 22 (d) "Milliyetçi veya doktriner nefret uyandırmaya veya herhangi bir ırk ayrımcılığına kışkırtmayla sonuçlanacak herhangi bir şey yapmasına izin verilmemektedir"¹²⁰

CDHRI, Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi'ne benzer bir evrenselci dil kullansa da, pek çok özelliği onun İslami bir özelliğini ifade etmektedir. Giriş, çoğunlukla dini retoriktir ve CDHRI'nın ayrıntıları, Kuran'a, şeriat'a ve İslami inancın diğer benzer uluslararası listede olmayan birçok yönünü içermektedir. CDHRI, 24 ve 25'inci maddelerde, beyan edilen tüm hak ve özgürlüklerin, beyanın tek kaynağı olan İslami kaynağa tabi olduğu sonucuna varmaktadır. CDHRI, "gerçek dinin" insanlık bütünlüğü yolunda bu tür bir haysiyetin arttırılmasının garantisi "olduğunu ilan eder. Aynı zamanda bu hakları savunmanın sorumluluğunu ümmetin tamamına yerleştirir.¹²¹

CDHRI, yerli insan hakları siciline ilişkin uluslararası eleştirileri ortadan kaldırmada ortak bir ilgi duyan yaygın dini politikalar ve uygulamalar içeren bir dizi devlet tarafından uygulanmasından dolayı eleştirilmiştir. Bildirgenin 24. maddesi: "Bu Beynamede öngörülen tüm haklar ve özgürlükler İslam Şeriatına tabidir".Madde 19 ayrıca: "Şeriatla öngörülenler hariç, hiçbir suç veya ceza olmaz" denmektedir.¹²²

CDHRI, özellikle her bir bireyin dinlerini değiştirme hakkı "temel ve tazmin edilemez bir hak" olarak dini özgürlüğünü garanti etmediği gerekçesiyle eleştirilmiştir. Uluslararası Hümanist ve Etik Birliği (IHEU) tarafından özel müşavir statüsünde bir sivil toplum örgütü Dünya Eğitim Derneği (AWE) ve Dünya Vatandaşları Derneği (AWC) tarafından verilen ortak bir yazılı açıklamada, CDHRI'nın insan haklarını, dini özgürlüğü ve ifade özgürlüğünü sınırladığına dair kaygılarını dile getirmiştir. Açıklamada "Kahire'de İslam'da İnsan Hakları Bildirgesi'nin açıkça UDHR ve Uluslararası Sözleşmelerde yer alan hakları sınırlandırmaya yönelik bir girişim olduğu ve hiçbir şekilde Evrensel Beyannamenin tamamlayıcısı olarak görülemeyeceği" sonucuna varıldığı beyan edilmiştir. Eylül 2008'de Birleşmiş

---

¹²⁰ <http://hrlibrary.umn.edu/instreet/cairodeclaration.html>(E.T. 30.08.2017)

¹²¹ Anver, A.g.e., s.115

¹²² <http://hrlibrary.umn.edu/instreet/cairodeclaration.html>(E.T. 30.08.2017)

Milletler'in bir makalesinde, Soruşturma Merkezi, CDHRI'nin "İslam Şeriat yasasına dayanan hemen hemen her insan hakkına kısıtlamalar getirerek insanların eşitliği ve ifade ve din özgürlüğünü baltaladığını" yazmaktadır.¹²³

Rhona Smith, CDHRI'nin Şeriat'a göndermesinden dolayı, erkeklerin doğasında bulunan üstünlüğünü ima eder.¹²⁴ Uluslararası Hukukçular Komisyonu üyesi olan Adama Dieng da, CDHRI'yieleştirmiştir. Bildirgenin, uluslararası insan hakları belgelerinin dayandığı kültürler arası uzlaşmayı ciddi bir şekilde tehdit ettiğini savunur; Gayri Müslim ve kadınlara karşı ayrımcılık yapılmasında dayanılmaz bir rol oynamaktadır. Ayrıca, CDHRI'nin, bazı temel hükümlerin bazı Müslüman ülkelerde yürürlükte olan yasal standartların altında olduğu noktasında, bazı temel hak ve özgürlüklerle ilgili kasıtlı olarak kısıtlayıcı bir nitelik ortaya koyduğunu savunmuştur. İnsanlığın bütünlüğüne ve haysiyetine saldıran bedensel ceza gibi uygulamaların meşruluğunu haklı kılmak için "İslam Şeriatının (Kanun)" örtüsünü kullanmıştır gibi eleştirilerde bulunmuştur.¹²⁵

2009 yılında, Free Inquiry dergisinde Kahire Bildirgesi'nde yer alan eleştiriler şöyle özetlenmiştir: " İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'ndeki değişikliklerle Birleşmiş Milletler içinde İslam ülkelerinin koalisyonu tarafından herhangi bir eleştiri yapılmasını yasaklamak istiyoruz. Bu, İslam'ın insan hakları konusundaki sınırlı görüşünü koruyacaktır. İran İslam Cumhuriyeti, Mısır, Pakistan, Suudi Arabistan, Sudan, Bangladeş, Irak ve Afganistan'daki şartlar göz önüne alındığında, onların en üstünde insan haklarının gündemi kadınların yasal eşitsizliklerini düzeltmek, siyasi muhalefeti bastırmak, özgür ifade özgürlüğünü kısıtlamak, etnik azınlıklara ve dini muhaliflere yapılan zulümleri kısaca düzeltmek, vatandaşlarını şiddetli insan hakları ihlallerinden korumak olacaktır. Fakat onlar İslam'ı korumak için endişeleniyorlar."¹²⁶

---

¹²³http://www.centerforinquiry.net/newsroom/cfi_defends_freedom_of_expression_at_the_un_human_rights_council/(E.T. 30.08.2017)

¹²⁴Rhona, Smith. Textbook on International Human Rights, Oxford University Press, 2003, s. 195

¹²⁵ http://www.dhimmitude.org/archive/universal_islam.html(E.T. 30.08.2017)

¹²⁶Paul Kurtz, Austin Dacey, and Tom Flynn. "Defaming Human Rights".February/March 2009, Vol. 29, No. 2.

1.7.3.Arap Devletleri Birliği Meclisince 1994'te Kabul Edilen Arap İnsan Hakları Sözleşmesi

İnsan hakları belgesi biçimlendirme çabaları sonucunda, Arap Devletler Birliği Meclisi'nin 102nci oturumunda, 15.09.1994 tarihinde 5437 sayılı Karar ile bir "*Arap İnsan Hakları Sözleşmesi*"¹²⁷ kabul edilmişse de işbu belge henüz yürürlüğe girmemiştir. Arap Devletler Birliği tarafından Kahire'de kabul edilen Arap İnsan Hakları Sözleşmesi; özgürlük, barış ve adaleti temel almaktadır. Bu belge, ilan ettiği haklar bakımından, birinci ve ikinci kuşak hak ve özgürlükler yanında, kültürel ve dinsel alanda azınlıkların haklarını da tanıır. Hazırlanan bu metin, üye devletlerarasında sert tepkilere neden olduğundan kabul görmemiştir.

Özellikle belirtmek gerekir ki; Arap İnsan Hakları Sözleşmesi, 2004 yılında güncellenmiştir. Yani Arap Devletler Birliği tarafından daha sonra, gözden geçirilmiş Arap İnsan Hakları Sözleşmesi kabul edilmiştir. Mayıs 2004'te, Arap Devletler Birliği, Arap İnsan Hakları Sözleşmesi'ni kabul etmiştir. Sözleşmenin bu yeni versiyonu, 23.05.2004 tarihinde Tunus'ta, Arap Devletler Birliği Zirvesinde kabul edilmiş ve 15.03.2008 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Çalışmada esas olarak bu belge incelenecektir.

---

¹²⁷ <http://www.humanrights.se/wp-content/uploads/2012/01/Arab-Charter-on-Human-Rights.pdf>(E.T. 30.08.2017)

İKİNCİ BÖLÜM

1994 İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ

2.1. Sözleşmeye Taraf Devletler

Arap İnsan Hakları Sözleşmesi, 2004 yılında güncellenmiştir. Yani Arap Devletler Birliği tarafından daha sonra, gözden geçirilmiş Arap İnsan Hakları Sözleşmesi kabul edilmiştir. Mayıs 2004'te, Arap Devletler Birliği, Arap İnsan Hakları Sözleşmesi'ni kabul etmiştir. Sözleşmenin bu yeni versiyonu, 23.05.2004 tarihinde Tunus'ta, Arap Devletler Birliği Zirvesinde kabul edilmişve 15.03.2008 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

2.2. Sözleşmenin Tarihsel Arka Planı Ve Hazırlanışı

Birleşmiş Milletler'in kurulmasından çok önce, Arap devletleri ortak sorunlarla mücadele çabalarını birleştirme istekliliklerini dile getirmişlerdir. Bazılarının farklı kıtalardan (Asya-Afrika) olmasına rağmen, tüm Arap ülkelerini bir araya getirmek ve böylece onları ayrı bir coğrafi birim haline getirmek için; ortak dil, din, tarih ve uygarlık çatısı altında toplamakbaşlıca nedenlerdi. Mısır insiyatifinetaikiben, 1944'de,¹²⁸Arap devletleri, 10 Mayıs 1945'te yürürlüğe giren ilk bölgesel örgüt olan Arap Devletleri Ligi'ni kurdular. ADL'nin temel amacı, üye bağımsızlığının ve egemenliğinin korunması, uyuşmazlıkların barışçıl yollardan çözülmesi ve dış tehdide karşı mücadelede ortak yükümlülüktür.¹²⁹

---

¹²⁸ İlk Arap zirvesi, 22 Eylül ila 8 Ekim 1944 tarihleri arasında İskenderiye'de düzenlendi ve Arap Birliği Tasarısının uygulanmasından sorumlu bir Alt Komitenin kurulmasını öngören "İskenderiye Protokolü" nün imzalanması sonucuna vardı.

¹²⁹ Las Hakkında Daha Fazla Bilgi İçin, Diğerlerinin Yanı Sıra, B. Boutros-Ghali, Arap Birliği, Uluslararası Uzlaşma, 1954, No 498, B. Boutros-Ghali, La Ligue Des Etats Arabes, Readi, Cilt. 103, 1972, S. 1-82, B. Boutros-Ghali, La Ligue Des Etats Arabes, Les Dimensions International Des Des Droits De L'homme, Unesco, Paris, 1978,s. 638, R. Macdonald, Arap Devletleri Ligi, Bölgesel Organizasyon Dinamikleri Üzerine Bir Çalışma, Princeton Üniversitesi Yayınları, N. Jersey, 1965, M. Shihab, Arap Devletleri, Ligi, Kamu Uluslararası Hukuk Ansiklopedisinde, Cilt. 1, 1992, M.

Kurucu Şart'ın hükümleri, insan haklarına veya kendi kaderini tayin hakkına atıfta bulunmaz; "insanlar" veya "halklar" terimini kullanmaz. Bunun yerine, hükümetlere ve devletlere yöneltilir.¹³⁰ Sadece 1960'ların sonlarında, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin 20. yıldönümü nedeniyle LAS'ın insan haklarının korunmasıyla uğraştığını 1968'de Tahran'da düzenlenen Dünya BM Konferansı'ndan sonra gerçekleşmiştir. Tahran Konferansı sırasında BM, tüm üye devletleri ve bölgesel örgütleri Komisyon kurarak ve uluslararası belgeleri onaylayarak insan haklarının korunmasını teşvik etmeye çağırdı.

BM çağrısına yanıt olarak, LAS, Arap haklarının korunması ve Arapların birleşmesi için Arap ülkelerinin ortak eylemini destekleme görevini yerine getiren Arap İnsan Haklarına Dair Daimi Komitesi kuruldu.¹³¹ İnsan haklarının korunmasıyla ilgili olarak üye ülkelerden rapor alma yetkisine rağmen, ASIHS hiçbir zaman tek bir rapor almadı. Sonunda, AIHS, üyelerinin uzmanlar değil resmi hükümet temsilcileri olması nedeniyle yavaş yavaş devre dışı kaldıklarını gördü.¹³² Ayrıca, ASKA, Filistin meselesiyle ve Filistin halkının insan haklarının ihlali konusunda İsrail tarafından korunmasıyla kapsamlı bir şekilde ele alındı.¹³³ Bununla birlikte, ASCHR 1971 tarihli "Arap Topluluk Sözleşmesi Bildirgesi Planı", "Arap vatandaşlarının Hakları Bildirgesi" gibi insan hakları bölümünde bir dizi önemli bölgesel belge oluşturmayı başardı. Bunların yanında 1986'daki "Arap Dünyasında Kişilerin ve Halkların Haklarına Dair Sözleşme Planı" ve bölgesel "Arap Kadınlarının Statüsüne Yönelik Komite" nin kurulması¹³⁴ gibi çeşitli adımlar atıldı.

Mouskeheılı, La Ligue Des Etats Arabes, Readı, 1945, H. A. Hassouna, Arap Devletleri Ligi Ve Bölgesel Uyuşmazlıklar, Okyanus Yayınları, Leiden, 1975

¹³⁰ B. E. Hassan, Regional Protection of Human Rights in the Arab States *In Statu Nascendi*, in J. Symonides, Human Rights: International Protection, Monitoring, Enforcement, UNESCO, Ashgate, 2003, s. 241.

¹³¹ Komitelerin Kurulmasını Sağlayan Şart'ın 4. Maddesine Göre 3 Eylül 1968 Tarih Ve 2443/48 (XLVII) Sayılı Konsey Kararı İle.

¹³² S. Marks, La Komisyonu Kalıcı Arabe Des Droits De L'homme, Rdh / Hrj, 1970, Cilt. 11-I, S. 101 Ve Sonrası, R. Daoudi, Arap Devletleri İnsan Hakları Komisyonu, R. Bernhardt (Ed.), Public Uluslararası Hukuk Ansiklopedisi, Cilt. 2, 1995, Amsterdam, N. Holland, S. 913-915.

¹³³ İşlevinin İlk İki Yılında, Filistin Halkının Hakları İçin 20 Öneri Kabul Ettiğini Belirtmek Gerekir. Kahire İnsan Hakları Araştırmaları Enstitüsü (2001), "Filistin Meselelerinde İnsan Haklarının Sorunsal Meselesi Arasındaki İlişki Hakkında", Çifte Standartlar.

¹³⁴ Daha Fazla Bilgi İçin Bkz. P. Sieghart, İslam Devletlerinde İnsan Hakları Yasasının Uygulanması, İnsan Hakları Üç Aylık, Cilt. 12, No 2, Mayıs 1990, S. 214 Ve Ardındaki D. O 'Sullivan, Arap Avrupa

Söz konusu şartın uzun bir taslak geçmişi vardır. Bir Arap İnsan Hakları Sözleşmesi fikri ilk kez 1960 yılında Şam'da bir konferansta Arap Avukatlar Birliği'nin üyeleri tarafından ileri sürülmüştür.¹³⁵ Söz konusu görüş, 1968 yılında, Arap İnsan Hakları Komisyonunun ilk toplantısında tekrar gündeme gelmiştir.¹³⁶ Komisyon, 1985 yılında bir taslak tüzüğü hazırlamış ve onay için Arap Devletleri Birliği liderlerine göndermiştir. Ancak, taslak Ocak 1987'de reddedilmiştir.¹³⁷ Komisyon, 15 Eylül 1994 tarihinde, Arap Devletleri Konseyi Lideri tarafından onaylanan bir başka taslak hazırlamıştır, bununla birlikte, akademisyenler ve eleştirmenler, Şart'ın bazı temel haklarını yeterince korumakta başarısız olduğuna dikkat çekmiştir.¹³⁸ Çok kapsamlı delegasyonlara izin verilmiş ve bu temel hakların birçoğundageniş kısıtlamalar yapılmasına izin verilmiştir.¹³⁹ Bu nedenle, 1994 Şartı sadece bir imza almış ve onay verilmemiştir.¹⁴⁰

ASKR'nin oluşturulmasından sonra, 1969'da Arap devletleri iki BM Sözleşmesini kabul ettiklerini, aynı zamanda bölgedeki STK'ların insan haklarının korunması üzerinde çalışmaya başladığını belirttikleri istemişlerdir. Arap dünyasında en eski Arap Avukat Birliğinden biri, LAS'dan¹⁴¹ insan hakları ile ilgili bir Arap Sözleşmesi yapmasını istemiştir. Nitekim 1970 yılında LAS Konseyi, Arap Devletleri İnsan Hakları Sözleşmesi üzerinde çalışmak üzere görevlendirilen bir Uzmanlar Komitesi kurmuştur. Şart'ın kabulüne kadar çok yol kat edilmiş, fakat ayrımlara,

---

İnsan Hakları Anlaşması Üzerine Amerikan ve Afrika Perspektifleri: "Evrenselcilik" Ve Kültürel Rölativizm Arasındaki Tartışma, Akdeniz İnsan Hakları Dergisi, Cilt. 8, 1, S. 171 Vd.

¹³⁵ 1960 Yılına Dayanan Arap Avukatlar Birliği, 1970 Şam'da Yapılan Las Konseyi Toplantısında Hazır Bulundu.

¹³⁶ Resolution (R)2668/30, 10 September 1970.

¹³⁷ Tasarı (R) 5437, 15 Eylül 1994. Sözleşmeyi, 1993'te Önce, İnsan Hakları Konusunda Evrensel Konferans Viyana'da Gerçekleştirildiğinde, Anlaşma'nın Kabul Edilmesine Yönelik Bir Girişim Olduğunu Ve Bu Şekilde Arap Devletlerinin Katılımı Sağlanacağını Belirtmek Gerekir. Las Tarafından Benimsenen İnsan Haklarının Korunması İçin Bir Metinle Birlikte. Bununla Birlikte, Bu Girişim Bir Yıl Sonra Verimli Geçti.

¹³⁸ Sanaa Bildirgesi, Aralık 2003 - Beyrut Deklarasyonu, Haziran 2003.

¹³⁹ Sözleşme, Teknik Yardım ve Danışmanlık Hizmetleri Sağlamak Amacıyla Nisan 2002'de Las İle İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Arasında İmzalandı. Eski İnsan Hakları Komitesi'nin 2003/76 Sayılı Kararı (R) İle De Las İnisiyatifini Desteklediği Belirtili.

¹⁴⁰ H. H. Sahrroui, "Modernizing" The Arab Charter On Human Rights, Yearbook Of The International Commission Of Jurists, 2004, Intersentia, Antwerp, S. 339.

¹⁴¹ 1960 Yılına Dayanan Arap Avukatlar Birliği, 1970 Şam'da Yapılan Las Konseyi Toplantısında Hazır Bulunanlar Tarafından.

önerilere ve tereddütler etakiben, 15 Eylül 1994'te Arap İnsan Hakları Şartı örgütün Konseyi tarafından kabul edilmiştir.¹⁴²

2002 yılında Arap Devletleri Konseyi Lideri, Arap Sözleşmesinin 1994 versiyonunun revize edilmesi ve güncellenmesi yönünde çağrı yapan iki kararı onaylamıştır.¹⁴³ Arap Sözleşmesini uluslararası insan hakları standartlarına uygun hale getirmek amacıyla 2003 yılında bir Uzmanlar Komitesi kurulmuştur.¹⁴⁴ 2004 yılında, Arap İnsan Hakları Komisyonu'nun Uzmanlar Komitesi, bir araya gelerek bazı değişikliklerle birlikte metin önermiş,¹⁴⁵ tüzüğün yeni hali, 23 Mayıs 2004 tarihinde Tunus Arap Devletleri Zirvesi Ligi'nde kabul edilmiştir. Sözleşme, 49/2 maddesi gereğince yedi adet onay belgesi elde edildikten sonra, 15 Mart 2008'de yürürlüğe girmiştir. Şu anda, Arap Devletleri Ligi'nin 22 üyesinden 12 üye (Cezayir, Bahreyn, Irak, Ürdün, Libya, Filistin, Katar, Suudi Arabistan, Suriye, Birleşik Arap Emirlikleri, Yemen ve Kuveyt) yeni metni onaylamıştır.

1994 Arap İnsan Hakları Şartı, diğer uluslararası belgelerde de sözü edilen insan haklarının korunmasıyla ilgili bir dizi önemli hüküm içermesine ve 12 devlet tarafından onaylanmasına rağmen, tek bir devlet tarafından iç hukukta onaylanmıştır ve bu nedenle hiçbir zaman yürürlüğe girmemiştir. Son yıllarda, LAS hem üye ülkeler¹⁴⁶ hem de diğer uluslararası kuruluşlar tarafından ifade edilen uluslararası zorlukları ve eleştirileri aşmaya çalışmıştır. LAS, 2002 yılında, İnsan Hakları Yüksek Komiserliği ile bir anlaşma imzalamıştır ve bunun sonucu olarak, ASRH'nin Arap Sözleşmesinin

---

¹⁴² Tasarı (R) 5437, 15 Eylül 1994. Sözleşmeyi, 1993'te Önce, İnsan Hakları Konusunda Evrensel Konferans Viyana'da Gerçekleştirildiğinde, Anlaşma'nın Kabul Edilmesine Yönelik Bir Girişim Olduğunu ve Bu Şekilde Arap Devletlerinin Katılımı Sağlanacağını Belirtmek Gerekir. Las Tarafından Benimsenen İnsan Haklarının Korunması İçin Bir Metinle Birlikte, Bu Girişim Bir Yıl Sonra Verimli hale geldi.

¹⁴³ P. Naskou-Perraki, Mechanisms Of Protection Of Human Rights. International Acts, Theory And Practice, Ant. N. Sakkoulas, Athens-Komotini, 2008, S. 509

¹⁴⁴ Kahire İnsan Hakları Bildirgesi 5 Ağustos 1990'da İslam Konferansı Örgütü Dışişleri Bakanları Konseyi Tarafından Kabul Edildi. Bu, Şeriat'a Sık Sık Atıfta Bulunduğu İçin İslam'ın İnsan Haklarını Algılamasını Yansıtan Bir Metindir.

¹⁴⁵ Siyonizmin Irkçılık Biçiminde Olduğunu İddia Ederek, Irkçılığın ve Irk Ayrımcılığının Her Biçiminin Ortadan Kaldırılması İçin BM Genel Kurul Kararı (R) 3379 (XXX) Konusuna Bakın. BM Sözleşmesi İlkelerinin Uygulanmasını Denetlemek Amacıyla 1993 Yılında Kurulan Bir BM Örgütü Olan BM Gözlemcisi, Eski BM İnsan Hakları Yüksek Komiseri Bayan Louise Arbor'a Yazılı Bir Şikayet Sundu. Bkz. U.N. İzleme, 28/01/2008. Bayan Arbor 30 Ocak 2008 Tarihli İfadesinde, Şart'ın Yürürlüğe Girmesini Memnuniyetle Karşılarken, Belirli Makalelere İlişkin Eleştirileri ve Şart'ın Siyonizmle İlgili İfadesini Dile Getirdi.

¹⁴⁶ Sanaa Declaration, December 2003, And Beirut Declaration, June 2003 (Sanaa Deklarasyonu, Aralık 2003 Ve Beyrut Deklarasyonu, Haziran 2003)

revizyonu için galvanizasyonu yapılmıştır. Şartın bu revizyonu ya da "modernizasyonu"¹⁴⁷ Ocak 2004'e kadar tamamlanmış ve ASCHR tarafından LAS Konseyine sunuldu. 21. genel kurulunda kabul edildi ve devlet başkanları, Mayıs 2004'te gözden geçirilmiş Tunus Çerçeve Sözleşmesini onayladı. Gözden geçirilmiş Arap Sözleşmesi, 15 Mart 2008'de¹⁴⁸ madde 49 (2) uyarınca yürürlüğe girdi.

2.3. Sözleşmenin Uygulanması Sorunu

Arap İnsan Hakları Şartı, uluslararası insan hakları hukukunda öngörülen normların birçoğuna, özellikle Uluslararası Sivil ve Siyasi Haklar Sözleşmesine (ICCPR) dayanıyor olsa da,¹⁴⁹ (madde 6) Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (ICESCR),¹⁵⁰ bölgesel bir belge olan Sözleşme, Arap dünyasının spesifik geleneklerini, sorunlarını ve güçlüklerini yansıtıyor. Tüzüğün uluslararası standartları yerel uygulamalarla, özellikle de İslam Şeriatına dayanan uygulamalarla bağdaştırmaya çalıştığı alanlardan biri de kadın haklarıdır. Şartın kadın haklarına güçlü koruma sağladığını ve Şart'ın "pozitif ayrımcılık" dediği şeyin İslam Şeriatına uygun kadınların lehine, Şart'ın metninin tümü ışığında anlaşılması gerekir. Bu anlayış, Şart'ın hükümlerinin kadın haklarına ilişkin uluslararası yasal standartlar ışığında yorumlanmasını gerektiren 43. madde'nin uygulanmasına kadar uzanmaktadır.¹⁵¹

Şart, gezegenin bu belirli bölgesinde insan haklarının uluslararası düzeyde korunması alanındaki boşluğu doldurmakta ve bu hakların tanınmasına yardımcı olmaktadır. Yargı sektörünün bağımsızlığı,¹⁵² (madde 12) kadınlara ve çocuklara yönelik şiddet,¹⁵³ (madde 33) siyasi temsil güvencesi ve özel hayatın korunması konularında bir dizi olumlu hüküm içermesi cesaret vericidir.¹⁵⁴ (madde 21,24) Eğer Arap devletlerinde uygulanırsa, olumlu anlamda çok güçlü bir etkisi olacaktır.

---

¹⁴⁷ H. H. Sahraoui, "Modernizing" The Arab Charter On Human Rights, Yearbook Of The International Commission Of Jurists, 2004, Intersentia, Antwerp, S. 339

¹⁴⁸ Sahraoui, A.g.e., s.340

¹⁴⁹ Madde 6

¹⁵⁰ İnsan Hakları Komitesi, Genel Yorum No. 6, Yaşam Hakkı (madde 6), 30 Nisan 1982 / A / 37/40 / Ek V. 93: 1-2 IHRR 4 (1982).

¹⁵¹ M. Rishmawi, "The revised Arab Charter on Human Rights: a step forward?." *Human Rights Law Review* 5.2 (2005): 361-376., s. 36

¹⁵² Madde 12

¹⁵³ Madde 33

¹⁵⁴ Madde 21, 24

Tüzüğün yürürlüğe girmesi, BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği tarafından, insan haklarından korunma konusundaki uluslararası emsallerinden saptırılan spesifik hükümlerin kısmen de olsa kınanmasına rağmen sıcak karşılanmıştır. Özellikle, sorunlu nitelikte olduğu düşünülen Şart maddeleri arasında ölüm cezasına, kadın haklarına, yabancılara ve siyonizme atıfta bulunan maddeler bulunmaktadır. Bu maddeler ise ırkçılık açısından sorunludur. Ayrıca, Uluslararası Af Örgütü'ne göre, ırkçılıkla birlikte siyonizme atıfta bulunmak, insan hakları ihlali ve uluslararası barış ve güvenliği tehdit etmekteyse de, belirli bir ideoloji yerine uluslararası standartlara atıfta bulunmak üzere değiştirilebilir.¹⁵⁵

Şartın 7. maddesine göre ölüm cezası tümden yasaklamaz. Bunun yerine istisnalar önermektedir. Bu hüküm, ulusal mevzuatın ölüm cezasının yasal olduğu ülkelerde, reşit olmayan çocuklara ve doğum yapıp çocuğunu emzirene kadar hamile kadınlara uygulanmaktadır. Kadınlar, azınlıklar ve yabancıların hakları ile ilgili olarak, Şart, mevcut ulusal mevzuattan yararlanılmasını sağlar.

Arap İnsan Hakları Komitesi, 2009 Mart ayında yürürlüğe giren, Arap İnsan Hakları Şartı'na uymayı denetlemek için kurulmuştur. 2009 yılı Ekim ayı itibarıyla, on Arap devleti Arap İnsan Hakları Şartını onaymıştır. Bunlar: Cezayir, Bahreyn, Ürdün, Libya, Filistin, Katar, Suudi Arabistan, Suriye, Birleşik Arap Emirlikleri ve Yemen'dir. Şubat 2015'ten itibaren başka beş devlet daha Arap Sözleşmesini onayladı. Bunlar ise: Irak, Kuveyt, Lübnan, Sudan ve Yemen'dir. Bu şart, devlet raporlarını aldığı ve gözden geçirdiği ve uygun olduğu durumlarda önerilerde bulunduğu bir süreç oluşturmaktadır. Şart, bir şikâyet mekanizması sağlamamaktadır.¹⁵⁶

İnsan Hakları konusunda en önemli konulardan biri ölüm cezalarıdır. Ölüm cezasıyla ilgili olarak bölge ülkeleri iki kategoriye ayrılabilir:

---

¹⁵⁵ Uluslararası Af Örgütü: Ortadoğu ve Kuzey Afrika Bölgesi, Arap Sözleşmesini İnsan Haklarında Tekrar Tasarlamak: Daha İyi Bir Gelecek İçin Oluşturulması, AI Index MDE 01/002/2004, 11 Mart 2004. Söz Konusu Maddenin BM 16 Aralık 1991'de Kabul Edilen ırkçılık ve Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması İle İlgili A / RES / 46/86 Genel Kurul Kararı ve Siyonizmin ırkçılık ve Irk Ayrımcılığının Bir Biçimi Olmadığını Belirtti.

¹⁵⁶ "Human Rights organizations and Arab Human Rights Committee engage in constructive dialogue". [https://www.fidh.org/en/international-advocacy/other-regional-organisations/league-of-arab-states/Human-Rights-organizations-and\(E.T.20.09.2017\)](https://www.fidh.org/en/international-advocacy/other-regional-organisations/league-of-arab-states/Human-Rights-organizations-and(E.T.20.09.2017))

1. Tunus, Cezayir, Fas, İsrail ve Moritanya 'uygulamada kölelik karşıtı' kabul ediliyor. İsrail dışında, yukarıdaki tüm ülkeler uyuşturucuya bağlı suçlar ve cinayet gibi ağır suçlar için ölüm cezasını sürdürüyor ancak uzun süredir infaz yapmıyor. Son İsrail infazı, 1962'de, sıradan suçlar için değil tamamen istisnai koşullar altında ölüm cezasını muhafaza ettiği için yürütüldü.¹⁵⁷

2.Ortadoğu'daki diğer ülkeler mahkûmları "sıradan suçlar"da dahil olmak üzere suçlar içinölüm cezasıyürütüyor.¹⁵⁸

Ölüm cezasının Ortadoğu'da pek çok ülkenin hukuk sisteminin dine dayalı olması nedeniyle ortadan kaldırılmasının zor olduğu kanıtlanmıştır; bu, yalnızca mevzuata dayanan sistemlere göre değişime dirençlidir. Ortadoğu bölgesindeki çoğu ülkede, hukuk sistemi büyük oranda Şeriat üzerine kuruludur. Benzersiz bir şekilde, İsrail'in yasal sistemi farklı kaynaklara sahiptir. Şeriat tarafından belirlenen ceza hukukunda, hudut olarak sınıflandırılan suçların çoğu ölümlle cezalandırılabilir ve İslami toplum için tehlikeli kabul ediliyor. Onların cezaları Kur'an ve Hadis'te düzenlenir. Zina, mürted, silahlı soygun ve ayaklanma dâhildir. 2012'de İran, bölgedeki liderlik pozisyonunu günde iki kez uyguladı ve İran, uluslararası yükümlülüklerine rağmen çocuk tutsakları tutmaya devam etti.¹⁵⁹Uluslararası Af Örgütü tarafından 2015 yılında yapılan araştırmalara göre sekiz Ortadoğu ülkesinde en az 1,196 infaz gerçekleşti. Bu 2014'te sekiz ülkede kaydedilen 945 idamdan %26 artış anlamına gelmektedir. Bölgedeki tüm idamların %82'si tek başına İran tarafından gerçekleştirilmiştir. Suudi Arabistan ise 2014'te %76'lık bir artış ile 158 kişiyi idam etmiştir ve 1995'ten beri Suudi Arabistan için en çok kaydedilen idam sayısı 2014'te olmuştur.¹⁶⁰

Ölüm cezası, 'BM tarafından desteklenen' insan hakları kavramı ile Şeriat yasası arasındaki en çarpıcı çatışmayı temsil etmektedir. Şeriat, bir dizi hudut cinayetinde

---

¹⁵⁷[http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/briefing_note/join/2012/491450/EXPO-JOIN_SP\(2012\)491450_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/briefing_note/join/2012/491450/EXPO-JOIN_SP(2012)491450_EN.pdf)(E.T.20.09.2017)

¹⁵⁸ <https://www.amnesty.org/en/what-we-do/death-penalty/>(E.T.20.09.2017)

¹⁵⁹[http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/briefing_note/join/2012/491450/EXPO-JOIN_SP\(2012\)491450_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/briefing_note/join/2012/491450/EXPO-JOIN_SP(2012)491450_EN.pdf)(E.T.20.09.2017)

¹⁶⁰<https://www.amnesty.org/en/latest/news/2016/04/death-penalty-2015-facts-and-figures/>(E.T.20.09.2017)

zorunlu ceza olarak ölüm cezasını tesis eder. Ayrıca, kutsal metinlerde öngörülen, döküntütaşlama ve kesme gibi bazı yürütme yöntemleri işkence ve zalimane ve insanlık dışı muameleleri yasaklayan uluslararası sözleşmeleri ihlal etmektedir. Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmenin İkinci Protokolü Ölüm cezasının kaldırılmasını amaçlayan BM Protokolü, 1989'da BM Genel Kurulu tarafından kabul edilmiştir. Protokolün 1.Maddesi, Protokol Taraflarının tümünün infaz işlemlerinden kaçınacağını ve ölümün kaldırılması için gerekli önlemleri alacağını belirtmektedir. Ülkeler kendi yetkileri dahilinde ceza vermemektedirler. Çoğu ICCPR' yi imzalamış ve onaylamış olmasına rağmen Ortadoğu bölgesindeki hiçbir ülke bu protokolü onaylamamıştır.¹⁶¹

Uluslararası standartlar ışığında Şartın insan haklarının önemli ilkelerini bütünleştirmedeği ve insan haklarının ihlallerinin etkili bir biçimde ele alınışından yoksun olduğukaydedilir.¹⁶² Bu gerçek Arap ülkelerinde İslami değerlere bağlı görünmesi ve insan haklarının ortak ilkeleri olmaması gibi ortak bir vizyonun bulunmadığını açıkça göstermektedir.

Sözü edilen olumsuz noktalara rağmen, güncellenmiş Şart, ilgili 1994 tarihli Şarta kıyasla açık bir adımdır. Cevapsız kalan soru ileride olacak. Zamanla, şartın temel dezavantajlarının birçoğu yeniden değerlendirilmeli ve ek Protokollerin kabulüyle değiştirilmelidir. Metne belirli hükümleri ekleme başarısızlığı, Arap ülkelerinin insan haklarına saygılı evrensel bir sisteme tamamen uyum sağlamış olmadığı algısını sürdürecektir. Bununla birlikte, Şart, üye ülkelere bölgedeki insan haklarını geliştirme ve koruma fırsatını sunan olumlu bir adım olarak düşünülmektedir.

2.4. Sözleşmenin Genel Değerlendirmesi

Arap İnsan Haklar Bildirgesi, bölümler ya da herhangi bir bölümlendirme içermeyen bir önsöz ve 43 maddeyi kapsamaktadır.¹⁶³ Giriş, Arap ulusunun "dinlerin beşiği ve uygarlıkların doğuş yeri" olarak değinmekte ve insani değerlerle özgürlük,

---

¹⁶¹[http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/briefing_note/join/2012/491450/EXPO-JOIN_SP\(2012\)491450_EN.pdf\(E.T.20.09.2017\)](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/briefing_note/join/2012/491450/EXPO-JOIN_SP(2012)491450_EN.pdf(E.T.20.09.2017))

¹⁶²M. Rıshmawı, The Revised Arab Charter on Human Rights: A Step Forward?, Human Rights Law Review, 2005, v.5:2, s. 361

¹⁶³ P. Naskou-Perraki, Mechanisms of Protection of Human Rights. International Acts, Theory and Practice, Ant. N. Sakkoulas, Athens-Komotini, 2008, s. 509

adalet ve eşitlik temelinde haysiyet hakkı ile bağlantı kurmaktadır. Arap ulusunun birliği, hukukun üstünlüğü ve insan haklarının korunmasına katkısı, özgürlük, adalet ve fırsat eşitliği konusundaki hedeflere vurgu yapılmaktadır.

Ayrıca, insan haklarının ihlaline yol açan, barış ve güvenlik için bir tehdit oluşturan ırkçılık ve siyonizmin her biçimini reddeder. Birleşmiş Milletler Şartı'nın ilkelerini, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'ni ve iki Uluslararası Sözleşmeyi hatırlatmakta ve son olarak, İslam'daki insan haklarıyla ilgili Kahire Deklarasyonu dikkate almaktadır. Sözleşmenin 1994 Arap İnsan Hakları Sözleşmesine açık bir gönderme içermediği dikkat çekicidir.¹⁶⁴

Önsöz ile ilgili olarak iki husus dikkat çekilmelidir. Birincisi, Siyonizm'e atıfta bulunmaktadır; bu, özel devlet politikalarına atıfta bulunduğu için ifadenin siyasi boyutu nedeniyle bir kenara bırakılmış olmalı ve insan haklarını koruma amaçlı uluslararası bir belgenin amaçları için gereksiz addedilmektedir. İkincisi, Arap Sözleşmesi ile Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi ve önsözde de sözü edilen Uluslararası Sözleşmeler arasındaki nihai çatışmaya yol açabilecek Kahire Deklarasyonuna atıf. Bunun nedeni, "Kahire Bildirgesi'nin ruhu ve mektubu" ile insan haklarının korunması için uluslararası belgelerin sağlanması arasında belirli bir mesafe olmasıdır. Şart, sivil, politik, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarında uzun bir hak listesini içeriyor.¹⁶⁵

Medeni haklar kategorisi şunları içerir:

Ayrımcılık yasağı (madde 3); yaşam hakkı (madde 5); ölüm cezasıyla ilgili konular (madde 6 ve 7); işkence, insanlık dışı muamele veya küçültücü muamelenin yasaklanması (madde 8); deneylere tabi tutulmanın yasaklanması (madde 9); köleliğin ve ticaretin yasaklanması (madde 10); kanun önünde eşitlik (madde 11); Özgürlük ve güvenlik hakkı (madde 14); sözleşmeden doğan yükümlülüğün ihlali nedeniyle hapis cezasının yasaklanması (madde 18); (madde 20), kişinin kanun önünde tanıma hakkı (madde 22).

---

¹⁶⁴ Kahire İnsan Hakları Bildirgesi 5 Ağustos 1990'da İslam Konferansı Örgütü Dışişleri Bakanları Konseyi Tarafından Kabul Edildi. Bu, Şeriat'a Sık Sık Atıfta Bulunduğu İçin İslam'ın İnsan Haklarını Algılamasını Yansıtan Bir Metindir.

¹⁶⁵ H.H. Sahraoui, A.g.e., s. 356

Adalet kurallarıyla ilgili haklar şunlardır:

Herkesin yasalar önünde eşit olması hakkı (madde 12); adil yargılanma hakkı (madde 13,15), masumiyet karinesini (madde 16), reşit olmayanlar için özel bir hukuk rejimini güvence altına almak (madde 17), aynı suç için iki kez yargılanma yasağını (madde 19).

Siyasi haklar kategorisi aşağıdakilerle ilgilidir:

Dolaşım özgürlüğü hakkı (24, 26 ve 27. maddeler); özel ve aile hayatına saygı hakkı (madde 21); azınlık hakları (madde 25); siyasi sığınma talebinde bulunma hakkı (madde 28); vatandaşlık edinme hakkı (madde 29); tazminat hakkı (madde 23); Düşünce, inanç ve din özgürlüğü (madde 30); bilgi hakkı ve fikir, ifade ve araştırma özgürlüğü hakkı (madde 32); evliliğe tam rıza gösterme hakkı (madde 33).

Ekonomik, sosyal ve kültürel haklar arasında aşağıdakiler bulunmaktadır:

Özel mülkiyet hakkı (madde 31); çalışma hakkı (madde 34); sendika kurma hakkı (madde 35); sosyal güvenlik hakkı (madde 36); kalkınma hakkı (37. madde); yeterli bir yaşam standardına hakkı (madde 38); sağlığa kavuşma hakkı (madde 39); eğitim hakkı (madde 41); kültürel yaşama katılma hakkı (madde 42).

Şart, insan haklarının korunması için diğer uluslararası belgelerde öngörülen hakları benimser.¹⁶⁶ Bununla birlikte, Şart, Şeriat'ı veya ulusal mevzuatı hatırlatarak insan haklarına ilişkin belirli hükümlerle ilgili olarak diğer uluslararası belgelerden ayırma eğilimi göstermektedir.¹⁶⁷ Dikkatimizi bu hükümlere çekeceğiz.

2.5. Sözleşmenin Batılı Sözleşmelerle Karşılaştırılması

2.5.1. Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi

Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi (UDHR) İkinci Dünya Savaşı'nın kötü deneyiminin sonucudur. Durumun tekrarını önlemek için bir önlemdir. Belge 10 Aralık 1948 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu (BM) tarafından kabul edilmiş ve tüm

---

¹⁶⁶ M. Rishmawı, The Revised Arab Charter on Human Rights: A Step Forward?, Human Rights Law Review, 2005, v.5:2, s. 361

¹⁶⁷ A. Abou-El-Wafa, Les Droits des Relations Sociales dans le Charte Arabe des Droits de l'Homme de 2004, στο Revue Egyptienne de Droit International, vol. 60, 2004, s. 1

insanlığın doğasında olan hakları modern vevküresel biçimde ifade etmektedir. Bununla birlikte, üçüncü dünya ülkeleri ve Müslüman ülkeler olarak sınıflandırılan sanayileşmemiş ülkelerden çoğu, UDHR' nin ortaya çıkmasına yol açan konferanslara katılmamıştır. O zamanlar olduğu gibi ülkeler hala sömürge hükümetleri altındaydı. Ülkelerin bağımsızlığı sadece bildirinin ardından gerçekleşti ve o zaman bağımsız olan bazı ülkeler UDHR hükümleri açısından hedeflerini sürdürmek için siyasi ağırlığa sahip değillerdi.

Böylece, UDHR ve İslam hukuku arasındaki uyumsuzluklara dikkat edildiğinde, Müslüman dünya, UDHR' nin kabul edilen üç küresel hukuk sisteminden biri olan ve benimsenen İslami hukuk sistemini barındıracak bir değişiklik yapmaktan memnuniyet duymaya başladı. Bu durum tüm dünya vatandaşlarının dörtte birinden fazlası için geçerlidir. Bu mücadele, Evrensel İslam Dini Bildirisi (UIDHR), 1981 ve Kahire İnsan Hakları Bildirgesi (CDHRI) biçiminde diğer uluslararası belgelerin ortaya çıkmasına yol açtı.¹⁶⁸

Bu bildirme, Birleşmiş Milletlerin 1948'de kabul edilen Evrensel Beyannameesine(UDHR) karşı İslami bir yanıt olarak kabul edilmektedir. UDHR ile aynı hakların pek çoğunu garanti altına alır ve İnsan Hakları Sözleşmesi'nin canlı bir belgesi olarak hizmet eder. İKT üyelerinin hepsi takip etmektedir.Çeşitli Müslüman ülkeler, batının dışındaki ülkelerin kültürel ve dini bağlamını hesaba katmaması nedeniyle 1948 İnsan Hakları Evrensel Bildirgesini eleştirmişlerdir.1981'de BM'ye devrim sonrası İran temsilcisi olarak katılan Said Rajaie-Horassani, ülkesinin UDHR ile ilgili konumunu, göreceli olarak " Judeo-Hıristiyan geleneği konusundaki seküler bir anlayış " olduğunu ifade etti ve İslami kanunları ihlal etmeden Müslümanlar tarafından uygulanamaz olarak nitelendirdi.¹⁶⁹

Tüzüğün bu ilk halinin başlangıcını takip eden 43 maddesivardır. Giriş, "Özgürlük, adalet ve barışa dayanan bir haysiyet yaşam hakkı teyit eden" dinlerin ilkelerinden bahsediyor. Aynı zamanda, giriş, Birleşmiş Milletler Şartının ilkeleri ve

---

¹⁶⁸ M. Rishmawı, A.g.e., s. 362

¹⁶⁹<http://www.nationalreview.com/articles/205577/human-rights-and-human-wrongs/david-g-littman>(E.T.20.09.2017)

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin ilkelerini ve Medeni ve Siyasi Hakları, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara ilişkin Uluslararası Sözleşmeler ve Kahire Bildirgesi hükümlerini teyit etmektedir. İslam'da insan hakları olgusu için birçok kişi Kahire Beyannamesi ve UDHR arasında iki aracın uyumluluğunu sorgulayan önemli bir gerginlik var olduğu görüşündedir.¹⁷⁰

2.5.2. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

Şart, diğer uluslararası ve bölgesel insan hakları belgelerinde yer alanlarla aynı haklara sahip olduğunu ilan etmektedir. Sözleşmeyle ilgili temel sorun, Avrupa ve Amerikan insan hakları sözleşmelerindeki mekanizmalara kıyasla ya da İnsan ve Halkların Hakları Afrika Sözleşmesi ile karşılaştırıldığında, herhangi bir insan hakları uygulama mekanizmasının bulunmamasıdır. Benim görüşüme göre, Arap Sözleşmesi, uygulama mekanizmaları söz konusundaysa diğer bölgesel sistemler ile karşılaştırıldığında ilkel olduğu söylenmektedir.

Bildirge, insan hakları kavramının ilahi kökene sahip olduğunu ve insanlık onurunun bir dizi laik norma indirgenemeyeceğini ilan etmektedir. Ayrıca Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde yer alan bazı kavramlar revize edilmektedir. Çünkü Müslümanlar, Yüce Allah'ın yetkisine karşı veya başka bir gücün varlığını kabul etmezler ve İslam hukukundan başka hukuksal bir gelenek de tanıyamazlar. Buçeşitli İslam ülkelerinin heyetleriyle, Genel Kurulun farklı oturumlarında, uluslararası sözleşmelerde deklarasyonlarda ve kararlarda ve uluslararası örgütlerin kararlarında görülen tanımlardır. Bildirgenin İslam'a aykırı olduğunu ve İslam ülkelerinde geçerliliğinin olmadığını iddasını dile getirmek gerekliliğiolarak doğmuştur. Bunlar, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin Judeo-Hıristiyan geleneğinin laik bir anlayışını temsil ettiğini, dolayısıyla Müslümanlar tarafından uygulanamayacağını ve Müslümanlar tarafından tanınan değerler sistemine uymadığını iddia etmişlerdir. Bu nedenle, Müslüman ülkeler, Evrensel İnsan Hakları Beyannamesinin hükümlerini ihlal

---

¹⁷⁰ Haliday, A.g.e., s.166

etmekten imtina göstermiyorlardı. Çünkü ülkeler ilahi kanunları (Şeriat) ihlal etmek ve laik konvansiyonları ihlal etmek arasında seçim yapmak zorunda kalmışlardır.¹⁷¹

Arap Şartı, Şart'ın Şartlarına uyumu izleme konusundaki son derece sınırlı sistem nedeniyle ilkindir. Tek denetim mekanizması, bir taraf devletin bu tüzüğün bir maddesini ciddi derecede ihlal ettiği için Komite'ye kişisel veya devlet dilekçesi olmayan bir uzman Komite'ye rapor sunmaktan ibarettir.

2.6. Sözleşmede Düzenlenen Haklar

2.6.1. Hayat Hakkı

Bir devletin 4. madde uyarınca taciz edemeyeceği bir hak olan sözleşmede yaşam hakkının¹⁷²(madde 5) güvence altına alınmasına rağmen, ölüm cezasının¹⁷³(madde 6) şartı ile karşı karşıya kalmaktadır. En ciddi suçlar için¹⁷⁴ suç işlendiğinde yürürlükte olan yasa uyarınca ölüm cezasına çarptırılmaktadır. Ancak, Şart, ölüme mahkûm olan herkesin cezanın affedilmesi veya değiştirilmesi hakkını tanır. Ayrıca, suça ilişkin suçun işlenmesinde yürürlükte olan yasayla aksi öngörülmedikçe, ölüm cezasının 18 yaşın altındaki bir kişiye uygulanmaması sağlanmaktadır.¹⁷⁵ Bu istisnanın, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin¹⁷⁶ 37 (a) maddesi ve Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinin 6. maddesi ile çelişen çocukların ölüm cezasının yasaklanmasını öngören dikkate değer bir özelliği bulunmaktadır.

Hemen hemen tüm Arap devletleri, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'yi¹⁷⁷ ve Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesini çekinceler olmadan onaylamışlardır. Her iki devletin 18 yaşından küçük çocuklarda ölüm cezasına izin vermesi nedeniyle

---

¹⁷¹ Haliday, A.g.e., s.165

¹⁷²Sözleşme Madde 5.

¹⁷³ Madde 6.

¹⁷⁴ İnsan Hakları Komitesi, Genel Yorum No. 6, Yaşam Hakkı (madde 6), 30 Nisan 1982 / A / 37/40 / Ek V. 93: 1-2 IHRR 4 (1982).

¹⁷⁵Sözleşme Madde 7,1.

¹⁷⁶ S. Detrick, A Commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child, The Hague, 1999, s. 623, And P. Naskou-perraki, k. Chrysogonos, ch. Anthopoulos, The UN Convention On The Rights Of The Child. Interpretation By Article, Ant. N. Sakkoulas, Athens-Komotini, 2002

¹⁷⁷Filistin Ve Somali Hariç. Filistin, 18 Yaşın Altındaki Çocukların İnfaz Edilmesini Yasakladı ve Bu Nedenle Filistin Sivil Toplum Örgütü, Çocuklara Yönelik Savunma Bakanlığı, 2 Şubat 2008'de Ramala'dan Bir Basın Açıklaması İle Özel Hükümleri Eleştirdi. <Http://Www.Dci-Pal.Org> Adresinde Mevcuttur(E.T.30.09.2017)

çekinceleri bulunan tek devlet Yemen ve Suudi Arabistan'dır. Ölüm cezası, doğumundan önce iki yıl içerisinde hamile bir kadının doğumundan önce veya emzirilen bir annede gerçekleştirilemeyeceği gibi, bebeğin çıkarlarını da dikkate alarak uygulanır.¹⁷⁸ 6 ve 7 maddeler, Şart'ın 4 üncü maddesinin geçerliliğini kaybeden haklaradahi değildir.

Fiziksel veya zihinsel işkencenin yasaklanması, tanınmayan bir hak olmaya devam ederken, metninde insan hakları korunmasına ilişkin diğer uluslararası belgelerde olduğu gibi şart koşulmaz. "Ceza" teriminin bulunmaması, fiziksel cezanın yasak olmadığına işaret eder.

9'uncu maddenin herhangi bir tıbbî veya bilimsel deneyi veya bu kişinin özgür ve bilgilendirilmiş onayı olmadan meydana gelen sonuçları hakkında herhangi bir organın kullanılmasını yasaklaması olumlu bir gelişme olarak görülmektedir. İnsan organlarında kaçakçılık her koşulda yasaklanmıştır. Her türden kölelik ve köle ticaretinin tüm biçimlerinde yasaklanması ve cezalandırılabilmesi için hiç kimse kölelik ve kölelik altında tutulamaz. Aynı madde, zorla çalıştırma ve fuhuş veya cinsel sömürüye yönelik ticareti yasaklar.

Ölüm cezası, 'BM tarafından desteklenen' insan hakları kavramı ile Şeriat yasası arasındaki en çarpıcı çatışmayı temsil etmektedir. Şeriat, bir dizi hudut cinayetinde zorunlu ceza olarak ölüm cezasını tesis eder. Ayrıca, kutsal metinlerde öngörülen, döküntü, taşlama ve kesme gibi bazı yürütme yöntemleri, işkence ve zalimane ve insanlık dışı muameleleri yasaklayan uluslararası sözleşmeleri ihlal etmektedir. Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmenin İkinci Opsiyonel Protokolü Ölüm cezasının kaldırılmasını amaçlayan BM Protokolü, 1989'da BM Genel Kurulu tarafından kabul edildi. Protokolün 1. maddesi, protokol taraflarının tümünün infaz işlemlerinden kaçınacağını ve ölümün kaldırılması için gerekli önlemleri alacağını belirtmektedir. Ülkeler kendi yetkileri dahilinde ceza vermemektedirler. Çoğu ICCPR'

---

¹⁷⁸Sözleşme Madde 7, 2.

yi imzalamış ve onaylamış olmasına rağmen Ortadoğu bölgesindeki hiçbir ülke bu protokolü onaylamamıştır.¹⁷⁹

Bu referans için, uluslararası standartlar ışığında Şart'ın insan haklarının önemli ilkelerini bütünleştirmedeği ve insan haklarının ihlallerinin etkili bir biçimde ele alınışından yoksun olduğukaydedilir.¹⁸⁰ Bu gerçek Arap ülkelerinde İslami değerlere bağlı görünen ve insan haklarının ortak ilkeleri olmaması gibi ortak bir vizyonun bulunmadığını açıkça göstermektedir.

2.6.2. Yasalar Önünde Eşitlik, Adil Yargılanma ve Güvenlik Hakkı

Bazı hükümlerde, Şart, hukuk ve ceza davaları ile ilgili hakları güvence altına almaktadır. Kanun önünde eşitliği ve ayrımcılığa maruz kalmadan korumanın hakkını korur. Aynı zamanda, mahkemelerin ve hakimlerin bağımsızlığını, kanunla kurulmuş yetkili, bağımsız ve tarafsız bir mahkemenin yürüttüğü adil yargılanma hakkı, hukuki yardımın masraflarını karşılamak için gerekli araçların bulunmadığı kişilere maddi yardımı garanti eder haklarını savunmalarını sağlarken, duruşmanın kamuya açık olması gerektiğini vurgularken, adalet çıkarlarının özgürlük ve insan haklarına saygı duyan demokratik bir toplumda istisnai durumlarda korunması gerektiğini vurgulamaktadır. Madde 15 ayrıca, önceden ilan edilmiş bir yasanın öngördüğü durumlar dışında hiçbir suç veya cezanın bulunmayacağına ilişkin 'nullum crimen sine lege' ilkesini kabul eder. Madde 16, masumiyet karinesini de garanti ederek uluslararası standartları yakalamaya çalışmıştır.

Şart, reşit olmayanların korunması için özel bir yasal rejimi güvence altına alır,¹⁸¹(madde 17) kişinin borç ödeyememesi veya herhangi bir sivil yükümlülüğün yerine getirilmemesi nedeniyle hapis cezası yasaktır¹⁸²(madde 18) ve aynı suç için kimsenin iki kez yargılanması yasaktır¹⁸³(madde 19).Şart, özellikle Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinde öngörüldüğü üzere, gözaltı yerleri, özellikle de kadınlar ve

---

¹⁷⁹[http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/briefing_note/join/2012/491450/EXPO-JOIN_SP\(2012\)491450_EN.pdf\(E.T.30.09.2017\)](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/briefing_note/join/2012/491450/EXPO-JOIN_SP(2012)491450_EN.pdf(E.T.30.09.2017))

¹⁸⁰ M. Rishmawı, A.g.e, s. 36

¹⁸¹ Madde 17.

¹⁸² Madde 18.

¹⁸³ Madde 19, 'Non Bis İn İdem' Prensibi.

yabancılar için gözetim şartlarıyla ilgili olarak belirli garantilere atıfta bulunmayı önmektedir.¹⁸⁴Sonunda, tüm kişileri keyfi tutuklamalara, arama veya tutuklamaya karşı korur ve tutuklamanın meşru görüleceği, kendisine yöneltilen suçlamalardan haberdar edilmek ve mahkemeye çıkma hakkına sahip olmak için ön koşullarını belirtir.

Mısır'da, Mart 2011 Anayasa Deklarasyonu ve 22 Aralık 2011'de kabul edilen yeni anayasa bazı din özgürlüğü şartlarını getirmektedir, Ancak bazı anayasal hükümler, yasalar ve hükümet politikaları ve uygulamaları bu özgürlüğü sınırlamaktadır. Suudi Arabistan'da, din özgürlüğü yasada tanınmaz ve korunmaz. Sünni İslam, 1992 Temel Yasasına göre resmi dindir ve Kuran ve Sünnet Suudi Arabistan'ın anayasasıdır.¹⁸⁵

Kuveyt Anayasası dini özgürlük sağlar, ancak bu genellikle uygulanmaz. Hükümet genel olarak diğer yasalar ve politikalar tarafından kurulan din özgürlüğü kısıtlamalarını zorlar. Şeriat, mevzuatın temel kaynağıdır ve İslam devlet dindir.¹⁸⁶

Irak ve Lübnan hükümetleri genel olarak dini özgürlüğe saygı duymaktadır. Anayasa ve diğer çeşitli kanunlarda din özgürlüğü güvence altına alınmıştır. Lübnan'da "Anayasa, ayrımcılık yapılmadan veya tercih edilmeden tüm vatandaşlar için hak ve menfaatlerin eşit olduğunu beyan eder, ancak büyük dini gruplar arasında bir güç dengesi kurar".¹⁸⁷Irak'ta İslam resmi dindir. Anayasa, İslam'ın temel mevzuat kaynağı olarak görülmesini ve "İslam'ın yerleşmiş hükümleri" ile çelişen herhangi bir yasanın yürürlüğe konulamayacağına karar vermiştir.¹⁸⁸

2.6.3. Kendi Kaderini Tayin Hakkı

Sözleşme, kendi kaderini tayin hakkına özel bir atıfta bulunur (2. madde). Ekonomik, sosyal ve kültürel gelişimi takip ederek halkların doğal zenginliklerini ve kaynaklarını kontrol etme ve kasıtlı olarak politik yapısını seçme hakkına vurgu yapılmaktadır. 2. maddesinde ulusal egemenlik ve toprak bütünlüğü altında yaşama

---

¹⁸⁴Sözleşmenin 9. Ve 14. Maddeleri.

¹⁸⁵http://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/eng.pdf(E.T.30.09.2017)

¹⁸⁶<https://www.wilsoncenter.org/article/us-report-religious-freedom-middle-east#sthash.0G3s3eLL.dpuf>(E.T.30.09.2017)

¹⁸⁷http://www.fciv.org/downloads/Joseph_Ellul_FREEDOM%20OF%20RELIGION%20IN%20THE%20MIDDLE%20EASTERN%20CONTEXT.pdf(E.T.30.09.2017)

¹⁸⁸M. Rıshmawı, A.g.e., s.40

hakkı verilmektedir. 3. paragrafta ırkçılığın, siyonizmin, işgalin ve yabancı egemenliğin her biçiminin insanlık onuruna bir meydan okuma oluşturduğu ve halkların temel haklarının gerçekleştirilmesinde temel bir engel teşkil ettiği belirtilmektedir. Birleşmiş Milletler organlarının¹⁸⁹ ve iki Sözleşmenin¹⁹⁰ bir takım kararlarıyla BM Şartı bu hakkı garanti eder. İnsan Hakları Komisyonuna göre, kendi kaderini tayin hakkı her durumda uygulanabilir ve belirli bir bölgenin insanları politik ve ekonomik geleceğini belirleyebilirler.¹⁹¹

Aslında Batılı devletlerde de ‘Kendi Kaderini Tayin Hakkı’ (Self Determinasyon), oldukça tartışmalı bir konudur. Çünkü ‘Kendi Kaderini Tayin Hakkı’, siyasi olarak devletlerin çıkarları doğrultusunda kullanılmaya açık bir haktır. Özellikle Batılı devletler ‘Kendi Kaderini Tayin Hakkı’nı kendi lehlerine yada aleyhine olan durumlarına göre konumlandırmışlardır. Fakat uluslararası hukukun temel ilkeleri çerçevesinde bakacak olursak ‘Kendi Kaderini Tayin Hakkı’ sadece Sömürge devletler için tanınan bir haktır. Her devlet çatısı altında yaşayan her toplumun ‘Kendi Kaderini Tayin Hakkı’ yoktur.

2.6.4. Ayrımcılığın Yasaklanması, Kadınlar ve Çocuk Hakları

Sözleşme, ırk, renk, cinsiyet, dil, dini inanç, düşünce, düşünce, ulusal ya da sosyal köken, servet, doğum ya da fiziksel ya da zihinsel engellilik nedeniyle ayrımcılığın yasaklanması hakkındaki uzun bir makaleyi kapsar; tüm hak ve özgürlüklerden yararlanmada etkili eşitliği garanti altına alacak uygun tedbirleri kabul etmektedir.¹⁹² İslam Şeriatı tarafından kadın lehine kurulan olumlu ayrımcılık çerçevesinde kadın-erkek eşitliğine özel bir atıf yapmaktadır. Özellikle evlilik kurumu içinde İslam hukukunda gözlemediğimiz özel kadının rolü göz önüne alındığında,

---

¹⁸⁹ G.A. Res 1514 Of 14th December 1960. Declaration On The Granting Of Independence To Colonial Countries And Peoples, G.A. Res 1541 Of 15th December 1960 And G.A. Res 262 Of 24th October 1970, G.A. Res 1803 Of 14th December 1962.

¹⁹⁰ Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi, Kendi Kaderini Tayin Hakkını Güvence Altına Alan Ortak Bir Madde 1'i İçermektedir. İnsan Hakları Komitesi, Konuyu Genel Yorum No 12, Halkların Kendi Kaderini Tutma Hakkı (Madde 1), 13 Mart 1984, A / 39/40 (1984), Ek VI, S. 142, Bkz. E. Roukounas, Uluslararası İnsan Haklarının Korunması, Estia, Athens, 1995, S. 301

¹⁹¹ İnsan Hakları Komitesinin Sonuç Gözlemleri: Irak. A / 47/40 Pars. 182-218, 31 Ekim 1991, Paragraf 95

¹⁹² Şartın 1. ve 2. Maddeleri.

bunun kadınlar ve erkekler arasındaki eşitlikle çelişmeme konusundaki inancını dile getirir.¹⁹³ Sözleşme ayrıca aile, mahremiyet, ev ya da yazışmanın korunmasını sağlar,(madde 21)¹⁹⁴ kadınların kamu işlerinin yürütülmesine(madde 24)¹⁹⁵ katılma ve her iki tarafın da rızası ile aileleri kurma hakkını vermiştir (madde 33/1)¹⁹⁶.

Evlilik ve boşanma kurumu ile ilgili herhangi bir konuyla ilgili olarak, eşlerin hak ve sorumluluklarını düzenleyen yürürlükte olan yasa İslam hukukuna göre düzenlenmiştir. 33. maddenin 2. fıkrasının aile içindeki, özellikle de kadınlara yönelik şiddetin veya istismarın her biçimini yasaklaması ilginçtir. Son olarak, çocuğun her koşulda, alınan tüm önlemlerin temelini oluşturan en iyi çıkarımı göz önüne alarak, taraf devletler çocuğun korunması için yasal, idari ve yargı önlemlerini alacaktır.¹⁹⁷ Bu önlemler arasında, spor faaliyetlerine katılma hakkı vardır,(madde 4)¹⁹⁸ ekonomik sömürüden korunma ve zorla çalıştırmayasağı, asgari çalışma yaşının tanımlanması¹⁹⁹ ve çocukların silahlı çatışmalara katılmasının yasaklanması (madde 10/2)²⁰⁰ gibi hükümleri de kaleme almaktadır.

Ayrıca, devletlerin bir çocuğun menfaati bakımından annesinin vatandaşlığını kazanmasına izin vermek için gerekli tüm önlemleri almasını şart koşan madde 29 (2) 'nin hükmünün olumlu olduğu düşünülmektedir.²⁰¹ Madde 33 (2), çocuğun aile içi şiddetten korunmasına yönelik ilerici bir hüküm içermektedir.²⁰²

---

¹⁹³ Madde 3, Kadının Küresel Düzeyde Konumunun Güçlendirilmesi ve Kadınlar Lehine Erkeklerle İlgili Ulusal Seviyede Önlemler Alınmasına Yönelik Çabalar, CEDAW Tarafından Kapsanmış Olup, Burada 4. Madde Referansı Yapar. Birçok İslam Ülkesi, İslam Hukukunun (Şeriat) Kadının Konumu, Özellikle De Evliliği Sonrasında Ayrım Yapması Nedeniyle, CEDAW'nın Çeşitli Maddeleri Üzerinde Bir Dizi Çekince Koymuştur. Bakınız D. Abdur Rahman, Şeriat Kadınları (İslam Hukuku), Londra, Tatta Yayınları, 1989, E. Asghar Ali, Yeni Delhi, Sterling, 1992, G.Asha, Du Statut Inferieur De La Kadın ve İslam Hukuku, Delhi, Adam Publishers, 1991.

¹⁹⁴Sözleşme Madde 21.

¹⁹⁵ Madde 24.

¹⁹⁶ Madde 33/1.

¹⁹⁷ Madde 33/3.

¹⁹⁸ Madde 4.

¹⁹⁹ Sözleşme Madde 34/3. ILO'nun 138 Yaşındaki İstihdam İçin Asgari Yaş Olarak Tanımladığı 15 Yaşında (Madde 2,3) 138 Sayılı Kararı. O'nun Sözleşmesi 182 (1999) İle Çocukların, 15 Yaşın Altındaki Gençlerin ve Genel Olarak 18 Yaşın Altındaki Gençlerin İstihdamının Her Biçiminin Yasaklanmasına ve Doğrudan Kaldırılmasına Nispeten Eklenmiştir (Madde 2). M. JANKANISH, Çocuk İşçiliğinin En Kötü Biçimlerinin Ortadan Kaldırılması İçin Yeni Bir ILO Sözleşmesi, Uluslararası Çocuk Hakları İzleme Örgütü, Yaz 1999, S. 16 Vesa. Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 32. Maddesi İçeriği Benzerdir.

²⁰⁰ Madde 10/2.

²⁰¹ Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 9 (2) Maddesine denktir.

²⁰²Madde 19, 1'e eşdeğerdir.

Arap Devletlerinde sözleşmenin bu maddelerine karşılık uygulamada ciddi sorunlar bulunmaktadır. İnsan ticareti, uyuşturucu ve silah kaçakçılığı sonrasında en hızlı büyüyen cezai faaliyettir.²⁰³Birleşmiş Milletler İnsan Ticaretini Önleme, Azaltma ve Cezalandırma Protokolüne göre, özellikle kadınlar ve çocuklar için, insan ticareti şu şekilde tanımlanmaktadır: zor kullanarak veya tehditle ya da diğer bir biçimde zorlama, kaçırma, hile, aldatma, nüfuzu kötüye kullanma kişinin çaresizliğinden yararlanma veya başkası üzerinde denetim yetkisi olan kişilerin rızasını kazanmak için o kişiye veya başkalarına kazanç veya çıkar sağlama yoluyla kişilerin sömürü için temini, bir yerden bir yere taşınması, devredilmesi, barındırılması veya teslim alınması anlamına gelir. Sömürü, en azından başkalarının fuhuşunu veya diğer cinsel istismar biçimlerini, zorla çalıştırma ya da hizmetleri, köleliği ya da köleliğe, köleliğe ya da organların çıkarılmasına benzer uygulamaları kapsar.²⁰⁴

2.6.5. Özürlü Kişilerin Sağlığı Ve Korunması Hakkı

Sağlık hakkı,²⁰⁵(madde 39) her bireyin ulaşılabilir en yüksek fiziksel ve zihinsel sağlığa sahip olma ve her vatandaşın sağlık hizmetleri ve sağlık merkezlerine ücretsiz ve ayrımcılık olmaksızın erişebilme hakkından yararlanma hakkı olarak tanınmaktadır. Taraf devletlerin üstlenmeleri gereken bir dizi önlem, sağlık hizmetlerinin geliştirilmesine, hastalıkların önlenmesine, her kişinin sağlık eğitiminin artırılmasına, bir kişinin sağlığına zararlı geleneksel uygulamalara karşı mücadeleye götürecektir. Herkes için temel beslenme ve temiz su sağlanması, uygun sağlık sistemlerinin sağlanması ve uyuşturucu, psikotropik maddeler, tütün ve sağlığa zararlı diğer zararlı maddelerle mücadeleyi içine almaktadır. Çalışan insanlar, sağlıklı koşullar sağlayan adil ve elverişli çalışma şartlarından yararlanma hakkına sahiptirler.²⁰⁶(madde 2) Tüm çalışanlar, tatmin edici bir yaşam seviyesi²⁰⁷ ve bir sağlık ortamı²⁰⁸ hakkından yararlanacaklarını garanti eder.

---

²⁰³http://www.undp.org/oslocentre/docs05/update_april%202005.pdf(E.T.30.09.2017)

²⁰⁴<https://www.amnesty.org/en/latest/news/2016/04/death-penalty-2015-facts-and-figures/>(E.T.30.09.2017)

²⁰⁵Sözleşme Madde 39.

²⁰⁶ Madde 2.

²⁰⁷ Madde 34/2.

²⁰⁸ Madde 38.

Kendine güvenini arttırmak ve toplumdaki aktif katılımlarını kolaylaştırmak için özürlü kişilere özel koruma sağlanacaktır. Bu sebeple, engelliler ve aileleri için tüm sosyal hizmetleri ücretsiz olarak temin edecekler, böylece özel kurumlardan uzak tutulacaklardır. Bu Şart'ın bu hükmü, Şartla aynı zamanda yürürlüğe giren Engelli Kişilerin Hakları Sözleşmesi'nin ilgili hükmü ile aynıdır ve aynı ilkeleri düzenleyerek temel ilkelere yakınlaşmıştır (madde 2)²⁰⁹.

40. maddenin 3. fıkrası önemlidir, çünkü önleyici sağlık programları, farkındalık yaratma çabaları ve eğitim de dahil olmak üzere mümkün olan tüm yollarla sakatlıkla mücadele etmek için alınacak tedbirleri öngörür. Engelliler, başarıyla topluma entegre olabilmeleri için, eğitim sistemine uygun temellere erişecektir. Özel hijyen hizmetleri ellerinde olacak ve özel ve kamu hizmetlerine de erişebileceklerdir²¹⁰.

Batılı devletlerle kıyaslayacak olduğumuz da engelli hakları sadece hukuk sistemi anlamında değil sosyal devlet aygıtlarının gelişmesiyle de yakından ilgilidir. Bugün batılı devletler hukuk sistemlerinde engelli bireylere karşı ‘pozitif ayrımcılık’ tanımışlardır. Arap devletlerinde ise hukuk sisteminden ziyade İslami kültürün engelli bireylere karşı bakış açısı olumsuz davranışları bertaraf etmektedir. Gerçektende İslam kültürü modern anlamda “pozitif ayrımcılık” diyebileceğimiz kültürel değerleri barındırmaktadır.

2.6.6. Eğitim Hakkı ve Kültürel Yaşam Hakkı

Taraf devletler, en azından birincil ve temel düzeyde herkese eğitim vererek okuryazarlıklarını elde etmekle yükümlüdürler(madde 41)²¹¹. Bu hak vatandaşlara verilmekte, üye ülkelerin verilmemekte; Bu şekilde, Şart, üye devletlerin vatandaşı olan ve olmayan kişiler arasında ayrımcılığa neden olur ve üye ülkelerin topraklarında bulunan ve kendi yargı yetkisine tabi olan tüm bireylere karşı ayrımcılık yapılmasını açıkça yasaklayan Şart'ın 3. maddesinin hükümlerine aykırıdır.²¹² İlköğretim ayrımcılığa yer vermeden herkes için zorunludur.

---

²⁰⁹ Madde 2

²¹⁰Sözleşme Madde 3., 5. ve 6.

²¹¹ Madde 41.

²¹² Madde 41, 2, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesinin 13. Maddesine ve Çocukların Hakları Sözleşmesinin 28. Maddesine aykırıdır.

Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin²¹³ yaptığı gibi, temel eğitim için asgari yaş belirlenmemiştir. Bunun yerine, devlet partileri, eğitim programları ve faaliyetleri vasıtasıyla insan hakları ve temel özgürlük ilkelerini teşvik etmek için çalışacaktır²¹⁴ ve her vatandaşa uzun vadeli eğitim sağlamak için gerekli mekanizmaların kurulmasını güvence altına alacaktır (madde 6)²¹⁵. Kültürel yaşama katılma hakkı ve bilimsel ilerlemenin faydalarından yararlanma üzerinde büyük önem verilmektedir.²¹⁶ Devlet partileri, bilimsel araştırma, yaratıcılık özgürlüğüne saygı duyacak ve bilim ve sanatın korunmasını sağlayacaktır(madde 42)²¹⁷. İç hukuk, azınlıkların kendi kültürlerini, dillerini ve uygulama dini zevkini düzenleme hakkını düzenleyecektir(madde 25)²¹⁸.

Eğitim, bölgedeki kadınlar için önemli bir gelişme alanı olmuştur ve eşitlik yönünde ilerlemelerinin önemli bir yoludur. 1990'lı yıllardan beri bölgedeki kadınlar okuryazarlık, eğitim, üniversiteye kayıt ve onlara sunulan çalışma konularına erişimde ilerleme kaydetmiştir. Örneğin, Suudi Arabistan'da üç eğitim kurumu, kadınları 2007'de kanunen okumaya izin vermeye başlamıştır. Ancak mahkemede avukat ve hakimler olarak görev yapmaları yasaklanmış olup, sadece diğer kadınlara hukuk müşaviri olarak çalışmalarına izin verilmektedir. Bu gelişmelere rağmen, eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliğine engel teşkil etmenin birçokyolubulunmaktadır. Çoğunlukla incelenen ülkelerde üniversiteler büyük ölçüde cinsiyete göre ayrılmıştır. Örneğin, Suudi Arabistan'da, erkeklere sunulan sınıfların sayısı ve çeşitliliği, kadınlar için mevcut olanlardan çok daha fazladır.

2011 Mısır devrimi öncesi, eğitim, çocuklara aşı ve sanitasyona giren suyun erişimi konusunda ilerleme kaydedilmiştir. Çocuk işçiliği, kızlara karşı şiddet, eğitimde toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve sosyoekonomik koşullar endişe kaynağı olarak belirlenmiştir. Fakat yine de bugün, çocuk tutuklama, gözaltı ve hapisane, Mısır'daki çocuklar için bir koruma riski oluşturmaya devam etmektedir. 2013 yılının ikinci yarısında UNICEF, 400 çocuğun siyasi kargaşa ile bağlantılı olarak tutuklandığını

---

²¹³Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 29. Maddesi.

²¹⁴Sözleşme Madde 41. ve 5.

²¹⁵ Madde 6.

²¹⁶Sözleşme Madde 42, 1.

²¹⁷ Madde 42.

²¹⁸ Madde 25.

tahmin etmektedir. 2000 yılında kurulan Mısır Çocuk Haklarını Geliştirme Vakfı (EFACC), çocukların istismara ve sömürüye karşı savunuculara, yasalarla çelişen çocuklara yönelik korumaları geliştirir ve çocukların refahını geliştirir. EFACC ayrıca sorunlu çocuklara ücretsiz hukuki yardım sağlar. Hem dış hem de iç çatışma, devam eden siyasi istikrarsızlık ve Suriye'deki mülteci krizi, Irak'taki çocuklar için ciddi tehlike oluşturuyor. Irak İslam Devleti ve Levant (ISIL) ile artan silahlı çatışma, daha fazla çocuğu tehlikeye atmaktadır. Çocukların hayatlarının birçok yönü, özellikle çocuk işçiliği, eğitim, sığınma, cinsel şiddet ve çocuk işe alma gibi hususlarda risk altındadır. 2005 yılında kurulan Güney Gençlik Örgütü (SYO), insan haklarına ilişkin farkındalık yaratır ve onlar için daha fazla koruma sağlamaya çalışır. SYO, özellikle ayrımcılık konuların mezhepsel şiddete ve kadınların ve kız çocukların istismar edilmesine odaklanarak çocuklara yönelik ciddi ihlaller ortaya koymakta ve belgelemektedir.²¹⁹

2.6.7. İş ve Sosyal Sigorta Hakkı

Uzun süren görüşmeler neticesi²²⁰(madde 25) Şart her vatandaşın doğal bir hakkı, ayrımcılık yapılmadan fırsat eşitliği, adil ve uygun bir çalışma koşullarından yararlanma hakkını tanımıştır. 25. Maddede kadınların adil bir ücret karşılığında çalıştırılması ve engelli insanlara da işyerlerinde yer verilmesi gerektiği hüküm altına alınmıştır.²²¹ Eğitim, istihdam, işyerinin korunması ve eşit değer ve kalitede iş için eşit ücret hakkından yararlanma hakkının kullanılmasında erkeklerle kadınlar arasında hiçbir ayırım yapılmayacağı açıkça öngörülmektedir. Dahası, göçmenler, bu devletlerin mevzuatına göre, taraf devletlerin topraklarında çalışma hakkına da sahiptir.²²² Üye

---

²¹⁹http://www.defenceforchildren.org/wp-content/uploads/2015/09/ChildRightsMENA_Final_Report.pdf(E.T.05.10.2017)

²²⁰ Madde 34.

²²¹ Madde 34.

²²² Bu Üye Devletlerin Ulusal Mevzuatına Atıfta Bulunmaktadır. 2003 Yılından İtibaren Yürürlüğe Giren Tüm Göçmen İşçilerin ve Ailenin Üyelerinin Haklarının Korunması Sözleşmesini Hiçbir Devletin Onaylamamış Olduğunu Belirtmek Gerekir. Bu Sözleşmeye Göre, k. Magliveras, göçmenlik ve uluslararası hukuk : bm ve avrupa konseyi, atina akademisi, yunan toplum araştırmaları merkezi yayımları, atina, 2008, s. 59 ve ark. [yunanca] ve k. Chamoglou, p. Naskou-perraki, insan haklarının korunması mekanizmaları, tüm göçmen işçi ve ailenin üyelerinin haklarının korunması sözleşmesi. Uluslararası eylemler, teori ve uygulama, karınca. N. Sakkoulas, athens-komotini, 2008, sf. 303 ve ark., d. Jacobs, arap avrupa ligi: radikal göçmen hareketin hızlı yükselişi, müslüman azınlık işleri dergisi, 2005, cilt. 25, s. 97-115.

ülkeler her vatandaşın sosyal koruma hakkını sağlayacaktır.²²³ Şart, ayrıca, eyaletin yasalarına uygun bir şekilde kullanılması koşuluyla, sendikalar kurma veya sendikalara üye olma ve grev alma hakkını kabul etmiştir(madde 35).²²⁴ Ancak, bu devletlerin vatandaşlarına, bu devletlerin aynı yasalarına tabi olan yabancılar için değil, söz konusu hak sözkonusu olursa olsun, dikkate değerdir.²²⁵

Arap devletleri ile batılı devletlerin şart özelinde uygulama bakımından kıyaslaması yapıldığında, en büyük ayırım kadın erkek eşitliğinde ortaya çıkmaktadır. Ortadoğu'daki kadınlar erkeklerden daha az para kazanır, ancak aynı tip iş için teşvik ve eğitim için eşit fırsatları ve eşit ücreti belirleyen iş kanunları vardır. Bu iş kanunları sadece maaş değil, üst düzey yetkiler, verilen krediler veya konut yardımı gibi yararlar da sıklıkla ihlal edilmektedir. Ortadoğu'daki birçok ülkedeki kadınlar devlet kurumlarıyla ayrımcılık ile ilgili şikayetlerde bulunabilir ancak bunlar, ayrımcılık vakalarını etkin bir şekilde araştırılmaması veya iş kanunlarını ihlal eden işverenlere ceza uygulanmaması sebebiyle genellikle etkisiz kalmaktadır.²²⁶

Bölgedeki birçok ülkede, iş yasaları, kadınların "sağlıklarına veya ahlak için zararlı" sayılabilecek zorlu veya tehlikeli iş veya işlere girişmelerini yasaklar. Kadınların tıpta ve birkaç başka alan haricinde geceleri çalışması yasaklanmıştır. Bu hükümler yerel olarak kadınların korunması için bir araç olarak görülmektedir.²²⁷

2.6.8. Kamusal Hayata Katılım Hakkı

Bu, siyasal faaliyet özgürlüğünü²²⁸ öngören önemli bir hükme ve her kişinin başkalarıyla özgürce birleşmelerine, barışçıl toplanma özgürlüğüne²²⁹(madde 5) ve

---

²²³Sözleşme Madde 36.

²²⁴ Madde 35.

²²⁵ Bunun Aksine, Belirli Bir Devlette İkamet Eden Herkes İçin İstihdam Hakkını Sağlayan Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesinin 6. Maddesine Bakınız. N. Aliprantis, Les Droits Sociaux Dans Les Instruments Europeens Et Internationaux Defis A L 'Echelle Mondiale, Bruylant Bruxelles'in Nispeten, P. Naskou-Perraki, Le Pacte Uluslararası Sur Les Droits Economiques, Sociaux Et Culturels Et Le Controle De Son Uygulaması'na Bakın. 2008, S. 181-216.

²²⁶Women and Islam - Oxford Islamic Studies Online". www.oxfordislamicstudies.com(E.T.05.10.2017)

²²⁷Women and Islam - Oxford Islamic Studies Online". www.oxfordislamicstudies.com(E.T.05.10.2017)

²²⁸Sözleşme Madde 24, 1, 2, 3, 4.

²²⁹ Madde 5.

derneğe²³⁰(madde 6) üye olmalarına ve katılmalarına izin verir. Bu hüküm, esasen, insan haklarının Arap dünyasında etkin bir şekilde korunması lehine olan insanlar tarafından diyalog ve tavsiyeler için bir platform oluşturacak olan STK'ların kurulması için fırsatları ortaya koymaktadır. Aynı zamanda, bireyler çalışmalarını hükümetten herhangi bir müdahale gelmeden projelendirmekten özgür olacaklar.

Arap Devletlerinde insan hakları kavramı temelinde önemli bir unsur da Uluslararası Sivil Toplum Örgütleridir. Bir İnsan Hakları grubu ya da İnsan Hakları Örgütü, insan haklarını savunan bir sivil toplum örgütüdür. Dünyanın her yerinde insan haklarının geliştirilmesi ve korunmasında STK'lar yapı taşı oluşturmaktadır. Birleşmiş Milletler organlarının çeşitli insan hakları sözleşmeleri ve nesnel önlemleri için yapılan tartışmaları, kararları ve prosedürleri etkileyerek, ülkelerinin genel olarak koşulları hakkında bilgi verirler ya da bazılarını izlemek için bu organların çalışmalarını zenginleştirecek özel durumlar hakkında bilgi verirler. İnsani durumlara karşı korumak ve ilgili ülkelere spesifik tavsiyelerde bulunmak için çalışırlar.²³¹

İnsan Hakları Sivil Toplum Kuruluşları, özellikle on yıllarca insan hakları ihlali yaşayan Müslüman Dünyası gibi üçüncü dünya ülkelerinde, dünyada hayati bir rol oynamaktadır. Birçok sivil toplum kuruluşu, eğitim ve insan hakları eğitimi için mekanizma önerileri ile uyumu izlediği için eğitim verir ve programlar uygular. Bu örgütler Birleşmiş Milletler faaliyetlerinin parçası olduğu sürece, sosyal, kültürel veya çevresel insani hedeflere hizmet ederler. Müslüman dünyasındaki insan hakları ve bazı temel özgürlüklerin korunmasıyla ilgilenen bu örgütlerin en aktif olanları şunlardır: Uluslararası Kızılhaç Komitesi, Uluslararası Af Örgütü, Dünya Kiliseler Konseyi, İnsan Haklarının Korunması için Kölelik Karşıtı Toplum, Azınlık Hakları Grubu Uluslararası ve Uluslararası Ceza Yasası Birliği.²³²

2.6.9. Politik Sığınma Hakkı

Politik sığınma hakkı, yaşadıkları ülkede siyasi gerekçelerle zulüm gören herkesi, ayrımcılığa maruz kaldığını gösteren belge ve bilgilerle hakkı garanti altına

---

²³⁰ Madde 6.

²³¹ Wikipedia, 'Human rights group', http://en.wikipedia.org/wiki/Human_rights_group (E.T, 20.05.2017)

²³² Wikipedia, 'Human rights group', http://en.wikipedia.org/wiki/Human_rights_group (E.T, 20.05.2017)

alan ülkenin adli makamlarına başvuran kimsenin kabul görmesi durumunda sığınma hakkı verilmesidir. Bu hüküm, Mülteci Statüsü Sözleşmesinin ruhunu ve özellikle geri göndermeyi yasaklayan 33. maddesi uyarınca herhangi bir kısıtlama veya istisna olmaksızın siyasi mültecilerin geri gönderilmesinin yasaklanmasını sağladığı için önemlidir.²³³ Öte yandan, korumanın yalnızca daha fazla mülteci kategorisini koruyan Cenevre Sözleşmesinin 1/A maddesine aykırı olarak politik mültecilere verildiğini gözlemlemek mümkün değildir.²³⁴

2.6.10. Sınırlama Hükümleri

Kişinin haklarının, üyesi olduğu topluma karşı yükümlülükleri ile uyumlu olması gerektiği ilkesi, önce İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin²³⁵ 29 uncu maddesinde kurulmuş bir ilkedir. O tarihten bu yana, kişilerin hakları ve özgürlükleri konusunda bir dizi kısıtlama maddesi kesinlikle gerekli görülmüştür. Ayrıca, bu sınırlama maddelerinin doğasında, yani insan haklarına saygı ve diğer özgürlüğün şart koşulması önemlidir. İnsan haklarına ilişkin tüm uluslararası belgelerin, kamu düzenini ve demokratik bir toplumun refahını sağlamak için insan haklarının kullanılmasında bazı sınırlamalar getirdiği açıktır.

Sözleşme, 24 (7) (kamu hayatına katılım), 26 (2) (serbest dolaşım özgürlüğü), 30 (2) (düşünce ve din özgürlüğü) gibi bazı haklardan yararlanma konusundaki sınırlama hükümlerini içermektedir. Sözü edilen sınırlamalar mevzuatla öngörülecek ve ulusal güvenliğin, kamu düzeninin, halk sağlığının, ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için gerekli görülecektir.

---

²³³ Bu konuda bkz. R. Sexton, Siyasal Mülteciler, Geri Göndermeme Yasağı ve Devlet-Uygulaması: Karşılaştırmalı Bir Çalışma, Vand. Jtl 1985, Sayfa 731 ve Ark.; G. Stenberg, Sınırdışı Etme Ve İptal Etme, Uluslararası Hukuk Çalışmaları, Cilt. 9, Iustus Forlag, Uppsala, 1989, S. 266 ve Ark., G. Papagianni ve P. Naskou-Perraki, Avrupa Birliği'nde Göç ve Sığınma Yasası, Fide, 2004 (I Higgins Ed.) Cambridge University Press, 2004, s. 145-157.

²³⁴ Mülteciler Gibi İrk, Din, Milliyet ve Belirli Bir Toplumsal Gruba Ait Oldukları Gereğiyle.

²³⁵ Diğer Hususların Yanı Sıra, E.E.Daes, Droits Ve Liberte De L'homme Enzymology Dergisinde Yer Alan Les Droits De L 'Individu Envers La Communaute Et Les Limitations Des. 29 De La Deklarasyonu Universelle Des Droits De L'homme. Ecosoc, Commission Des Droits De L'homme, E / Cn.4 / Sub.2 / 432 / Rev.1, 1er Jullet 1989, S. 34 ve Ark., E.E.Daes, İnsan Haklarındaki Sınırlamalar ve Sınırlar, Rene Cassin, Cilt. Iıı, Pedone, Paris, 1971, s. 79.

2.7. Derogasyon Maddeleri

Bir derogasyon maddesi, Şartla tanınan haklara ilişkin en ciddi sınırlama hükümlerini sunar ve yalnızca savaş, iç çatışmalar, doğal felaketler gibi aşırı koşullar için geçerlidir. Bir derogasyon maddesi çağrısı yapan ülkeler, insan haklarının korunmasıyla ilgili geçici olarak bir takım yükümlülükleri bir kenara koyacaktır. BM Sözleşmesi, BM Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi (madde 4), Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (madde 15), Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi (madde 27) gibi insan haklarının korunması ile ilgili birçok uluslararası belgede yer almaktadır. 1949 Cenevre Sözleşmelerinin 3. maddesinin, Avrupa Sosyal Şartının 30. maddesinin vb. maddeleridir. Afrika İnsan ve Halk Hakları Sözleşmesinde ise böyle bir hüküm bulunmaması tüm insan hakları belgeleri değerlendirildiğinde dikkat çekicidir.²³⁶

Derogasyon maddesinin çağrılması, Komisyon tarafından insan hakları konusundaki ön şartları yerine getirmelidir. Durum, ulusun yaşamını tehdit eden bir kamu tehdidine ve devletin tehlike varlığını resmen tanıması ve uluslararası enstrümandan kaynaklanan yükümlülüklerden ötürü gerekli olduğu ölçüde orantılılık ve ayrımcılık yapmama ilkesine saygı gösterilmeli, alınan tedbirlerin diğer uluslararası hukuk yükümlülükleri ile çelişmemesi ve zaten kabul edilemez olarak kabul edilen belirli hükümlerden herhangi bir sapma olmamalıdır.²³⁷

Sözleşme taraf devletlerin, ülkelerinin varlığının ve güvenliğinin tehdit altında olduğu durumlarda bir acil durum çağrısı yapabileceklerini ve bu durumlarda gerekli olan önlemleri alarak temel hak ve hürriyetleri kısıtlayabileceklerini hüküm altına almıştır (madde 4). Sözü edilen ülkeler geri kalan maddeleri ve derogasyon maddelerinin geçerli olacağı hususunda geri kalan üye ülkeleri Ligin genel sekreteri aracılığıyla bilgilendirmelidir. Genel Sekreter aracılığıyla yapılan ikinci bir bildirimde

---

²³⁶ LAS'da STK'lar, Danışma Rollerini Olduğunda PACHR Kapsamında Tanınır Ve Etkinleştirilir. Danışma Statüsüne, STK'nın Bu Ülkenin İç Hukuk Düzeninde Tanınması Sonrasında Üye Devletlerin Fikir Birliğiyle Verilir. STK'larla İlgili Olarak Bkz. A. F. BAYEFESKY, 21. Yüzyıldaki BM İnsan Hakları Antlaşması Sistemi, Lahey, Uluslararası Kluwer Hukuku 2000, S. 181 Ve Sonrasında, STK'ların Rolüne Atıfta Bulunulmaktadır.

²³⁷ Status of Emergency (art. 4), CCPR/C/21/Rev.1/Add.11, 31 August 2001.

derogasyonun son tarihini ilan edeceklerdir. Tehlikenin sona ermesinin hemen ardından durması gerektiği için derogasyon geçici bir karaktere sahip olmalıdır.²³⁸

Madde 4 (2), olağanüstü durumda bile derogasyona izin verilmeyen uzun bir hak listesini içermektedir. Bu haklar aşağıdakileri kapsamaktadır:

Yaşam hakkı (madde 5), işkence yasağı (madde 8), deneylere tabi tutulmanın yasaklanması (madde 9), köleliğin yasaklanması (madde 10), fuar izni hakkı (madde 15), sözleşmeden doğan yükümlülüğün ihlal edilmesi durumundahapis cezasının yasaklanması (madde 18), aynı suç için iki defa yargılanma yasağı (madde 14), hürriyet ve güven hakkı (madde 14) (madde 20), tüzel kişiliğin tanınması (madde 22), ülkeden ayrılma ve dönüş hakkı (madde 27), siyasi sığınma talebinde bulunma hakkı (madde 28), bir kişinin onuruna saygı duyulması, milliyet hakkı (madde 29), düşünce ve din özgürlüğü (madde 30).

Sözleşme, tarafların, ulusun hayatını tehdit eden istisnai acil durumlardaki Şart'taki yükümlülüklerinden sapmalara karşı tedbirler almalarına izin vermektedir (madde 4). Taraf devletler, böyle önlemlerin, uluslararası hukuka göre diğer yükümlülükleriyle bağdaşmadığı ve sadece ırk, renk, cinsiyet, dil, din veya sosyal köken nedeniyle gerekçesiz ayrımcılık yapılmaması halinde resmen böyle bir acil durum ilan etmiş olsalar bile bu önlemleri alabilirler. Ancak, Sözleşme'de, örneğin, yaşam hakkı, işkence özgürlüğü, köleliğe maruz kalma özgürlüğü, adil yargılanma hakkı ve sağlanamaması yüzünden tutsak edilmeme hakkı gibi herhangi bir derogasyonun izin verilemeyeceği hükme bağlanmış bulunmaktadır.

2.8. Koruma Mekanizması: Arap İnsan Hakları Komitesi

Bir siyasi veya dini organın eksikliğine rağmen Arap Sözleşmesi 2004 yılında Arap Devletleri Ligi tarafından kabul edildi ve 15 Mart 2008'de yürürlüğe girdi. Şartın hükümleri, daha önce kabul edilen belgelerle bazı benzerlikler içeriyordu. Bölgesel

---

²³⁸ Bununla Birlikte, Pratikte, Devletlerin Uzunca Bir Süre İçin Maddeyi Çağrıştırdıkları Durumlar Vardır. Örneğin, 1963'ten Beri Suriye'de, 1981'den Beri Mısır'da, 1992'den Beri Cezayir'de Sudan Acil Durumunu Sürekli Yeniledi. 16 Haziran 2003'ün E / CN.4 / Sub.2 / 2003/39 Numaralı Ülkelerdeki İlgili Kataloga Bakınız.

insan hakları sistemlerini kurdu ve bu hükümlerin uygulanmasının gözetiminden sorumlu olan Arap İnsan Hakları Komitesini kurdu.

Komite, Arap Devletleri Ligi'ne üye devletler adına konuşma yetkisine sahip bir organ olarak tam olarak görülemez. Fakat bu belgeyi bölgesel insan haklarının korunması için tek temel organ olarak düşünebiliriz.

Sözleşme, bir koruma mekanizması şeklinde Arap İnsan Hakları Komitesi olarak kurulmuştur. İnsan haklarını koruyan diğer bölgesel belgelerle karşılaştırıldığında, Şart'da koruma mekanizması hakkında sadece dört madde yer alırken, Sivil ve Siyasi Haklar Sözleşmesi ve Afrika Sözleşmesi on sekiz, önceki ve otuz maddeyi ilan etmiştir.²³⁹ Komite, taraf devletlerce gizli oy ile seçilen ve taraf devletlerin vatandaşları olan yedi üyeden oluşur ve Komite'nin çalışma alanındaki yetkili tecrübeli kişilerdir. Komitenin üyelerinin, tarafsızlıklarına göre kendi kişisel kapasitelerine hizmet etmeleri önemlidir (madde 2).²⁴⁰ Komite aynı devlet partisinden birden fazla kişiyi içermez (madde 3)²⁴¹ ve dönme ilkesine dayanan yalnızca bir kez yeniden seçilme hakkına sahipken dört yıllık bir dönem için seçilecektir (madde 4).²⁴²

Bildirgenin yürürlüğe girmesini takip eden altı ayda (madde 5)²⁴³ üye ülkeler Ligin genel sekreterine sunulan aday listesinden Komite üyesine oy verir (madde 6).²⁴⁴ Taraf Devletlerin çoğunluğu azınlık oluşturur (madde 7).²⁴⁵ Komite, başkanını üyelerinden iki yıl süreyle iki yıl daha bir yenilenebilir olarak seçer. Komite üyelerinin herhangi bir tacizden ve tehditten korunmaları için dokunulmazlıklara sahip olmalarını önermektedir. Komitenin görevi, Şart'ın hak ve özgürlüklerinin uygulanması için alınan önlemlerle ve elde edilen ilerlemeyle ilgili olarak üye devletlerin Ligin sekreteri aracılığıyla sunduğu raporların değerlendirilmesini içermektedir. İlk rapor, Şart'ın yürürlüğe girmesinden bir yıl sonra bundan sonra üç yılda bir sunulur. Şartın uygulanması ile ilgili ilave bilgiler Komite'ye sunulabilir (madde 2).²⁴⁶ Diğer

---

²³⁹ Madde 45.

²⁴⁰ Madde 2.

²⁴¹ Madde 3.

²⁴² Madde 4.

²⁴³ Madde 5.

²⁴⁴ Madde 6.

²⁴⁵ Madde 7

²⁴⁶ Madde 2.

uluslararası belgelere aykırı olarak, Şartta, üye ülkelerce uygulanması gereken yasal önlemlerin sunulması için özel bir referans bulunmamaktadır. Komite, taraf devletlerce sunulan raporları ve raporu üzerinde düşünülmekte olan devlet taraflarının temsilcisinin işbirliğiyle kamuoyu önünde inceleyecektir (madde 3).²⁴⁷

Komite, genel sekreter vasıtasıyla, Ligin siyasi organı Konseye²⁴⁸(Madde 5) yönelik olarak yıllık raporunda, genel olarak yorumlar ve tavsiyeler içermektedir. Resmi bir belge olan raporda yaygın bir şekilde yayınlanıyor. Şimdiye kadar, Şart'ın yürürlüğe girmesinden bu yana geçen süre kısaltılmış olması nedeniyle hiçbir üye devlet henüz bir rapor sunmadı. Sözleşme, bireysel iletişim sunma hakkı ile ilgili herhangi bir şeyden söz etmez. İnsan hakları korunmasına ilişkin uluslararası belgelerin Komitelerinin uygulanmasını takiben Komitenin, devletlerin Şartın hükümlerini ve bunların uygulama araçlarını daha iyi anlayabilmelerini sağlayacak genel yorumlar yayınlaması bekleniyor.

Bu uygulama, CEDAW, CAT, CERD Komiteleri ve Komiteler tarafından iki Sözleşme ve Çocuk Haklarına Dair Sözleşmeye halihazırda dahil edilmiştir. Ortaya çıkan bir diğer konu da, üye ülkelerin raporlarının incelenmesi sırasında STK'ların Komite önünde toplanması ve sunumuna katılımıdır. Arap dünyasında insan haklarının korunması için çalışan STK'lar bulunmaktadır ve gelecekte dinamik çalışmalarını gösterebileceklerine inanılmaktadır. 1993 tarihli Viyana Bildirgesi'nde, insan haklarının korunmasında STK rolünün öneminin vurgulandığı da dikkat çekicidir.²⁴⁹

---

²⁴⁷ Madde 3.

²⁴⁸ Madde 5.

²⁴⁹ Viyana Bildirgesi ve Eylem Programı, 14-25 Haziran 1993. A / conf.157 / 23, 12 Temmuz 1993, s38

SONUÇ

Arap İnsan Hakları Şartı, uluslararası insan hakları hukukunda öngörülen normların birçoğuna, özellikle Uluslararası Sivil ve Siyasi Haklar Sözleşmesine (ICCPR) dayanıyor olsa da, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (ICESCR), bölgesel bir belge olan Sözleşme, Arap dünyasının spesifik geleneklerini, sorunlarını ve güçlüklerini yansıtıyor. Tüzüğün uluslararası standartları yerel uygulamalarla, özellikle de İslam Şeriatına dayanan uygulamalarla bağdaştırmaya çalıştığı alanlardan biri de kadın hakları konusudur. Şartın kadın haklarına güçlü koruma sağladığını ve Şart'ın "pozitif ayrımcılık" dediği şeyin İslam Şeriatına uygun kadınların lehine, Şart'ın metninin tümü ışığında anlaşılması gerekir. Bu anlayış, Şart'ın hükümlerinin kadın haklarına ilişkin uluslararası yasal standartlar ışığında yorumlanmasını gerektiren 43. madde'nin uygulanmasına kadar uzanmaktadır.

Şart, gezegenin bu belirli bölgesinde insan haklarının uluslararası düzeyde korunması alanındaki boşluğu doldurmakta ve bu hakların tanınmasına yardımcı olmaktadır. Yargı sektörünün bağımsızlığı, kadınlara ve çocuklara yönelik şiddet, siyasi temsil güvencesi ve özel hayatın korunması konularında bir dizi olumlu hüküm içermesi cesaret vericidir. Eğer Arap devletlerinde uygulanırsa, olumlu anlamda özel bir etkisi olacaktır.

Böylece, UDHR ve İslam hukuku arasındaki uyumsuzluklara dikkat edildiğinde, Müslüman dünya, UDHR' nin kabul edilen üç küresel hukuk sisteminden biri olan ve benimsenen İslami hukuk sistemini barındıracak bir değişiklik yapmaktan memnuniyet duymaya başlamıştır. Bu durum tüm dünya vatandaşlarının dörtte birinden fazlası için geçerlidir. Bu mücadele, Evrensel İslam Dini Bildirisi (UIDHR), 1981 ve Kahire İnsan Hakları Bildirgesi (CDHRI) biçiminde diğer uluslararası belgelerin ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Bildirge, insan hakları kavramının ilahi kökene sahip olduğunu ve insanlık onurunun bir dizi laik norma indirgenemeyeceğini ilan etmektedir. Ayrıca İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinde yer alan bazı kavramlar revize edilmektedir. Bildirgenin İslam'a aykırı olduğunu ve İslam ülkelerinde geçerliliğinin olmadığını iddiasından gereklilik olarak doğmuştur. Bunlar, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin Judeo-

Hıristiyan geleneğinin laik bir anlayışını temsil ettiğini, dolayısıyla Müslümanlar tarafından uygulanamayacağını ve Müslümanlar tarafından tanınan değerler sistemine uymadığını iddia etmişlerdir.

Bu bildirge, Birleşmiş Milletlerin 1948'de kabul edilen Evrensel Beyannamesine (UDHR) karşı İslami bir yanıt olarak kabul edilmektedir. UDHR ile aynı hakların pek çoğunu garanti altına alır ve İnsan Hakları Sözleşmesi'nin canlı bir belgesi olarak hizmet eder. İKÖ üyelerinin hepsi takip etmektedir.Çeşitli Müslüman ülkeler, Batının dışındaki ülkelerin kültürel ve dini bağlamını hesaba katmaması nedeniyle 1948 İnsan Hakları Evrensel Bildirgesini eleştirmişlerdir.1981'de BM'ye devrim sonrası İran temsilcisi olan Said Rajaie-Horassani, ülkesinin UDHR ile ilgili konumunu, göreceli olarak"Judeo-Hıristiyan geleneği konusundaki seküler bir anlayış" olduğunu ifade etmiş ve İslami kanunları ihlal etmeden Müslümanlar tarafından uygulanamaz olarak nitelendirilmiştir.

Bazı yazarlar, insan hakları konularında İslami bir tepki hakkında konuşabilir miyiz diye kuşku uyandırmışlardır. Çünkü dünyada elli Müslüman devlet var ve hepsiçeşitli hukuki ve politik sistemlerle yönetilmektedir. Müslümanlar için bir bütün olarak konuşan, siyasi veya dini yapı olan Arap Devletleri Ligi'nin bu alanda ilerleme kaydettiği ve ilk bölgesel insan hakları belgesini Arap İnsan Hakları Bildirgesi'ni geliştirmiş olduğu eksikleri olsa da önemli bir gelişmedir.

Diğer taraftan önemli bir gelişme de Arap İnsan Hakları Komitesinin kurulmuş olmasıdır. Yeni oluşturulan Arap İnsan Hakları Komitesinin böyle bir organı yakın bir gelecekte temsil edebileceğinden şüphelenilse bile Komitenin kurulması, bu konunun çözülmesi için bir çıkış noktası olarak görülebilir. Ayrıca, Arap İnsan Hakları Şartı'nın yanında yeni bir bölgesel insan hakları sistemi kurduğu konusunda kesin bir yargıya da varılamaz. Arap İnsan Hakları Şartı, her ikisi de insan haklarının evrenselliği ve kültürel göreceliği harmanlayan harika bir örnek olabilir. Bununla birlikte, Arap İnsan Hakları Bildirgesi'nin kabul edilen metni, Arap devletlerinin insan haklarının evrenselliği üzerindeki belirsiz konumunu ortaya da çıkartmaktadır.

Şart'ın hükümleri, uluslararası insan hakları hukukuyla tutarsızlıklar ortaya koymaktadır. En kritik hükümler arasında, gebe ve küçükler için ölüm cezasının uygulanması, devletlerin işkence ve zalimane muameleye karşıuğraşması gerekenpozitif

yükümlülüklerin yetersiz olarak düzenlenmesi, kadın hakları konularında eksiklikler içermesi örnek olarak gösterilebilir.

Bu açılardanŞart, batının demokratik kurumsallaşmasından ayrılmaktadır. Ancak, insan haklarının tanınması, korunması ve geliştirilmesi bakımındanörneklenen sorunların yanısıra, bölge devletlerinin ortak niteliğini oluşturan olumlu kurumlara da rastlanmaktadır. Örneğin, keyfi tutuklamanın, insanlık dışı ve kötü muamelenin, işkencenin yasaklandığı görülmektedir. Adı geçen alanlarda, uygulamadan doğabilecek sorunlar ise ayrı bir olgudur. En azından bir hukuksal güvence olanağı vardır.

Yukarıda belirtilen hakların birbirinden farklı şekilde yorumlanmasına ilaveten, Şart'ın hükümleri, bireysel başvuru hakkı ve insan hakları ihlallerine maruz kalmış mağdurlara etkili bir çözüm hakkı sağlanamamıştır. Şart'ın hükümleri, Arap İnsan Hakları Komitesi tarafından tek tek dilekçe sunma ihtimalini öngörmemektedir. Etkili bir mekanizmanın olmaması, Komitenin Şart'ın hükümlerindeihlal edilen hakları savunma yeteneğini azaltmaktadır. Bu nedenle, Şart'ın son metni, STK'ların, uluslararası toplumun ve Hükümet Hakları Sözleşmesi'nin beklentilerini haklı çıkarmayı başaramamışve insan haklarının evrenselliği konusundaki tartışmayı açık bırakmıştır.

KAYNAKÇA

- Al Turki, Abdullah b. Abdul Mohsin., (1999). "Human Rights in Islam", the Ministry of Islamic Affairs and Ershad Pub. First Edition, Saudi Arabia.
- An-naim, Abdullahi Ahmed, 'Liberal İslamcı Söylemde Demokrasi Kavramı, İslam ve Demokrasi, TÜSES Yayınları, 2005.
- Arkoun., Mohammed, (2005) 'Humanism in Islam. Combats et propositions', Paris, Vrin.
- Asghar, E. Ali, The Rights of Women in Islam, New Delhi, Sterling, 1992.
- Augustus, Richard Norton, "Introduction", Civil Society in the Middle East, V.2, Ed. Augustus Richard Norton, Brill, Leiden, 2001.
- Azzam., Salem, "Universal Islamic declaration of human rights".The International Journal of Human Rights, Volume 2, Issue 3 Autumn 1998.
- Bayefsky, A. F., The UN Human Rights Treaty System in the 21st Century, The Hague, Kluwer Law International 2000.
- Beck, Lois. and Keddic, Nikki. " Women in the Muslim world", Harvard University Press, London, 1978.
- Binder, Leonard, Liberal İslam, Çev. Yusuf Kaplan, Kayseri: Rey, 1996.
- Carle., Robert, "Revealing and Concealing: Islamist Discourse on Human Rights", //insct.syr.edu/wpcontent/uploads/2013/03/Carle.2005.Revealing-and-Concealing.Islamist-Discourse-on-HR3.pdfAnd "Cairo Declaration on Human Rights in Islam, Aug. 5, 1999".
- Ced'an, Fehmi, Çağdaş Arap Dünyasında İslami Yönetim Tartışmaları, Çev: Mehmet Yolcu, İstanbul: Yöneliş, 1989.
- D. O' Sullivan, The Arab European Inter American and African Perspectives on Understanding Human Rights: The Debate between "Universalism" and Cultural Relativism, Mediterranean Journal of Human Rights, vol. 8, no 1, 2005.
- Daoudi, R., Human Rights Commission of the Arab States, in R. Bernhardt (ed.), Encyclopedia of Public International Law, vol. 2, 1995, Amsterdam, N. Holland.
- Detrick, S., A Commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child, The Hague, 1999.
- Elisabeth Özdalga, Sune Persson, "Önsöz", Sivil Toplum, Demokrasi ve İslam Dünyası, Der. Elisabeth Özdalga, Sune Persson, Çev. Ahmet Fethi, Tarih Vakfı, Yurt Yayınları, İstanbul, 1999.

- Emon, Anver M., Ellis, Mark, Glahn, Benjamin, Islamic Law and International Human Rights Law, Oxford, 2006.
- Fared., Alia M. A'al, (2013) 'The role of civil society organizations and the protection of human rights in Saudi Arabia', Aafaak Center for Studies and Research.
- Gemalmaz, Mehmet Semih. "Arap Ortadoğusunda İnsan Hakları Uygulamaları Açısından Bakış." İnsan Hakları Yıllığı, C 9 1987.
- Halliday., Fred "Relativism and Universalism in Human Rights: the Case of the Islamic Middle East". Political Studies Volume 43.
- Hassan, B. E., Regional Protection of Human Rights in the Arab States In Statu Nascendi, in J. Symonides, Human Rights: International Protection, Monitoring, Enforcement, UNESCO, Ashgate, 2003.
- Hassouna, H. A., The League of Arab States and Regional Disputes, Ocean Publication, Leiden, 1975.
- Hourani, Albert, Arap Halkları Tarihi, Çev. Yavuz Alogan, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997.
- Human Rights Committee, General Comment No. 6, The Right to Life (art. 6), 30 April 1982/A/37/40/Annex V at. 93: 1-2 IHRR 4 (1982).
- Jacobs, D., Arab European League: The Rapid Rise of a Radical Immigrant Movement, Journal of Muslim Minority Affairs, 2005, vol. 25.
- Jankaniş, M. A, New ILO Convention to Eliminate the Worst Forms of Child Labor, International Children's Rights Monitor, Summer 1999.
- Karam, Azza M. (1998). Women in Parliament: Beyond Numbers (snippet view). Handbook series. Vol. 2. Stockholm: International IDEA.
- Karpat, Kemal, Ortadoğu'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk, İmge Kitabevi, Ankara, 2001.
- Kenner, D., "The World's Worst Human Rights Observer". Foreign Policy, 27 December 2011.
- Kona, Gamze Güngörmüş, (Der.), Ortadoğu, Orta Asya ve Kesişen Yollar, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2004.
- Kramer, Martin, 'İslam vs. Democracy', Commentary, Vol. 95. n. 1, January 1993.
- Kurtz, Pau, I Austin Dacey, and Tom Flynn. "Defaming Human Rights". February/March 2009, Vol. 29, No. 2.
- Lewis, Bernard, 'İslam and Liberal Democracy: A Historical Overview', Journal of Democracy, Vol.7, n.2, April 1996.

- Lewis, Bernard, Ortadoğu, Çev. Selen Y. Kölay, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2005.
- Macdonald, R., The League of Arab States, A Study in the Dynamics of Regional Organization, Princeton University Press, N. Jersey, 1965.
- Magliveras, K., Immigration and International Law: The Action of the UN and the Council of Europe, Academy of Athens, Publications of the Centre for Research for the Greek Society, Athens, 2008.
- Mansfield, Peter Ortadoğu Tarihi, Çev. Ümit Hüsrev Yolsal, Say Yayınları, İstanbul, 2012.
- Muasher, Marwan, The second Arab awakening: and the battle for pluralism. Yale University Press, 2014 Mishmawi, R.M., The Revised Arab Charter on Human Rights: A step forward" The Human Rights Law Review 5.2 (2005).
- Naskou P., Perraki, K. Chrysogonos, Ch. Anthopoulos, The UN Convention on the Rights of the Child. Interpretation by article, Ant. N. Sakkoulas, Athens-Komotini, 2002.
- Naskou, P., Perraki, Mechanisms of Protection of Human Rights. International Acts, Theory and Practice, Ant. N. Sakkoulas, Athens-Komotini, 2008.
- Nevo, Joseph, King Abdullah and Palestine: A Territorial Ambition (London: Macmillan Press; New York: St. Martin's Press, 1996.
- Özgüdenli, Osman G., Ortaçağ Türk İnan Tarihi Araştırmaları, İstanbul: Kakmüs Yayınları, 2006.
- Papagianni, G. and Naskou, P., Perraki, Migration and Asylum Law in the European Union, FIDE, 2004 (I. Higgins ed.) Cambridge University Press, 2004.
- Rahman, D. Abdur I, Women in Sharia (Islamic Law), London, Tatta Publishers, 1989.
- Rahman, Fazlur, İslam, Çev: Mehmet Dağ- Mehmet Aydın, 8. Basım, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2008.
- Rhona, Smith. Textbook on International Human Rights, Oxford University Press, 2003.
- Roukounas, E., International Protection of Human Rights, Estia, Athens, 1995.
- Rozen, Laura., "Politico cites IRI-NDI letter urging Egypt to allow International Election Monitors, September 30, 2010, <http://www.iri.org/news-events-press-center/news/politico-cites-iri-ndi-letterurging-egypt-allow-international-electio>.
- Safia, I., Women and Islamic Law, Delhi, Adam Publishers, 1991.
- Sahraoui, H. H., "Modernizing" the Arab Charter on Human Rights, Yearbook of the International Commission of Jurists, 2004.

- Said, Edward Orientalism, New York: Vintage Books 199, 1979.
- Sander, Oral, Siyasi Tarih, 1918-1994, İmge Kitabevi, Ankara, 1998.
- Sexton, R., Political refugees, non-refoulement and state-practice: A comparative study, Vand. JTL 1985.
- Shihab, M., Arab States, League of, in Encyclopedia of Public International Law, vol. 1, 1992, M. Mouskehelı, La Ligue des Etats Arabes, RCADI, 1945.
- Sieghart, P., The Application of Human Rights Law in Islamic States, Human Rights Quarterly, vol. 12, no 2, May 1990.
- Stenberg, G., Non-expulsion and non-refoulement, Studies in International Law, vol. 9, Iustus Forlag, Uppsala, 1989.
- Turan, İlker, 'Siyasal İdeoloji Olarak İslam ve Milliyetçilik', Çağdaş Türkiye de İslam, Ed. R. Tapper, İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1993.
- Uysal, Ayşen, Siyasal İslam ve Liberalizm, İstanbul : Yakın Kitabevi, 2009.
- Yayla, Atilla, Siyasi Düşünceler Sözlüğü, 3. Basım, Ankara: Adres Yayınları, 2005.

İnternet Kaynakları

[http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/briefing_note/2012/491450/EXPO-JOIN_SP\(2012\)491450_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/briefing_note/2012/491450/EXPO-JOIN_SP(2012)491450_EN.pdf)(E.T, 28.05.2017).

<https://www.amnesty.org/en/what-we-do/death-penalty/>(E.T, 28.05.2017).

<https://www.amnesty.org/en/latest/news/2016/04/death-penalty-2015-facts-and-figures/>
(E.T, 28.05.2017).

http://www.undp.org/oslocentre/docs05/update_april%202005.pdf(E.T, 01.06.2017).

<https://www.fidh.org/en/international-advocacy/other-regional-organisations/league-of-arab-states/Human-Rights-organizations-and/>(E.T, 01.06.2017).

http://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/eng.pdf(E.T, 01.06.2017).

<https://www.wilsoncenter.org/article/us-report-religious-freedom-middle-east#sthash.OG3s3eLL.dpuf>(E.T, 01.06.2017).

http://www.fciv.org/downloads/Joseph_Ellul_FREEDOM%20OF%20RELIGION%20IN%20THE%20MIDDLE%20EASTERN%20CONTEXT.pdf(E.T, 01.06.2017).

<https://www.theguardian.com/public-leaders-network/2013/dec/02/quotas-more-women-parliament>(E.T,04.06.2017).

"Women and Islam - Oxford Islamic Studies Online". www.oxfordislamicstudies.com(E.T, 07.06.2017).

<http://resourcecentre.savethechildren.se/sites/default/files/documents/1949.pdf>(E.T, 07.06.2017).

http://www.defenceforchildren.org/wp-content/uploads/2015/09/ChildRightsMENA_Final_Report.pdf(E.T, 10.06.2017).

<https://chronicle.fanack.com/international-affairs/league-arab-states/the-joint-arab-force-will-it-ever-work/>(E.T 02.08.2017).

<https://web.archive.org/web/20080725204917/http://www.yale.edu/lawweb/avalon/mideast/arableag.htm>(E.T. 10.08.2017).

https://en.wikipedia.org/wiki/Council_of_Arab_Economic_Unity(E.T.20.08.2017).

http://www.cris.unu.edu/riks/web/treaties/constituent_treaties/19._The_Economic_Unity_Agreement_Among_States_the_Arab_League_establishing_the__Council_of_Arab_EconomicXX3June1957.pdf(E.T.20.08.2017).

<http://www.bilaterals.org/?agadir-agreement-2004&lang=en>(E.T.20.08.2017).

<http://www.bilaterals.org/?arab-free-trade-area-agreement&lang=en>(E.T.20.08.2017).

https://en.wikipedia.org/wiki/Organisation_of_Islamic_Cooperation(E.T.20.08.2017).

<http://www.mfa.gov.tr/islam-isbirligi-teskilati.tr.mfa>(E.T.20.08.2017).

<http://www.oic-oci.org/ex-summit/english/10-years-plan.htm>), (E.T.20.08.2017).

<http://www.mfa.gov.tr/islam-isbirligi-teskilati.tr.mfa>(E.T.20.08.2017).

<http://www.mfa.gov.tr/korfez-arap-ulkeleri-isbirligi-konseyi.tr.mfa>(E.T. 22.08.2017).

<http://www.alhewar.com/ISLAMDECL.html>(E.T. 22.08.2017).

https://en.wikipedia.org/wiki/Universal_Islamic_Declaration_of_Human_Rights(E.T. 22.08.2017).

https://en.wikipedia.org/wiki/Cairo_Declaration_on_Human_Rights_in_Islam(E.T. 26.08.2017).

<http://hrlibrary.umn.edu/instreet/cairodeclaration.html> (E.T. 30.08.2017).

http://www.centerforinquiry.net/newsroom/cfi_defends_freedom_of_expression_at_the_un_human_rights_council/(E.T. 30.08.2017).

http://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/eng.pdf(E.T.30.09.2017).

<https://www.wilsoncenter.org/article/us-report-religious-freedom-middle-east#sthash.OG3s3eLL.dpuf>(E.T.30.09.2017).

http://www.undp.org/oslocentre/docs05/update_april%202005.pdf(E.T.30.09.2017).

http://www.defenceforchildren.org/wpcontent/uploads/2015/09/ChildRightsMENA_Final_Report.pdf(E.T.05.10.2017).

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı :Mohammed Kareem Ali ALİ

Doğum Yeri ve Yılı : IRAK 1981

Medeni Hali : EVLİ

Yabancı Dili : TÜRKÇE

E-posta : mohammedkareem6022@yahoo.com

Eğitim Durumu : Lisans/Alyermuk Üniversite Hukuk Fakültesi /Irak/2003